

“Ant Uetlibergo giedra!”

Nors jaučiaus nekaip, bet atsikėlęs apsitaisiau ir išėjau miestan pažiūrėtu, koks oras. Buvo šaltas, apniukęs rytas, ir ant viso miesto gulėjo toks storas rūkas, kad už kelių žingsnių nebuvo žmogaus matyti. Tik slinko pro šalį žmonių šašėliai, taukšėdami int akmenis savo batais: kažin kur toli skambėjo vežėjo varpelis; aplinkui gi taip tylu, kaip per mišias. Buvo šventadienis – atilsio diena.

Eidamas miesto gatvėmis, pamačiau ant kerčių išlipdytus raudonus apskelbimus: “Ant Uetlibergo giedra!” To telaukiau. Senai norėjau pamatyti, kaip tas apgulęs miestą rūkas išrodo nuo kalno viršūnės. Nors oro drėgnumas pro nosį ir gerklę rausės plaučiuosna ir, kaip koks dusulys, slėgė krūtinę, nors šiurpuliai kratė kūną, tečiaus noras pamatyti nuo kalno saulę ir po savo kojų neregėtą paveikslą, pakvėpuoti grynu oru ir pasidžiaugti prigimties gražumu buvo toks karštas, kad nieko nelaukdamas pasukau int vakarus ir skubėjau, skubėjau... Mąščiau tik apie tai, kad nepasivėlyčiau, kad suspėčiau užlipti, kol išsisklaidys rūkas.

Po valandos jau buvau po pačiu kalnu, bet turėjau atsisėsti pasilsėtui. Ir čia buvo tylą dar didesnė. Prigimtis kaip numirus. Apsiašaroję medžiai sunkiai galvojo, nė vienos šakelės nepajudindami. Tik maži upeliukai šokinėjo nuo vieno akmens ant kito ir greitai skubėjo apačion, maloniai sriuvendami ir kažin ką liūdnei pasakodami. Kalno visai iš po rūko nebuvo matyti, – rodės, kad jo čia nei nebuvo. Bet kas čia? Štai aukštai ore linksmai sulojo šuo ir pasklido garsus šūkaujantių vaikinių skardas. A! tai ant kalno. Laimingi, jie jau aukštai!..

Atsikėlęs nuo suoloelio, pradėjau ir aš risties siauru baltuojančiu takeliu, kuris vingiuodamas nyko rūke. Bet juo aukščiau, rūkas vis labiau ir labiau retėjo; kvėpuoti buvo kaskart lengviau ir smagiau; dangus viršuje iš tamsaus pasidarė palšas, paskui melsvas, ant galo šviesiai mėlynas. Ant nušvitusio jo skliauto pasirodė saulė: atmetus nuo savo veido uždangalą, ji vienu akimirksniu papylė spindulius ir kaitriai pradėjo šildyti mano kaktą. Bet iš šalių tebestovėjo rūko siena, nors tos sienos viršus jau buvo matyti ir nebetoli. Dar palypėjau aukščiau... Ant galo, nuvargęs, atsirėmiau int apačią...

O kaipgi neapsakomai buvo gražu! Čia pat po mano kojų gulėjo balta debesų jūra. Buvo tokia romi, kad tik geriau prisižiūrėjęs galėjau pastebėti, kaip jos apvalios, tarsi kamuoliai, bangos iš palengvo ritosi ant viena kitos ir kilo aukštyn; jos, saulės šviečiamos, buvo taip skaisčios ir malonios, kaip minkščiausias baltas pūkas. Žiūrėjau ir negalėjau atsižiūrėti. Viduryje matyti buvo mažutė medžiais apaugusi sala; už jų – aukšti krantai; dar toliau, kaip sidabras, spindėjo sniego ir ledų kalnų viršūnės, – rodėsi, galinga ginkluotų milžinų eilė sustojusi sergėjo stebuklingą šalį. O juk pereitą kartą nuo šitos pačios vietos giliai po savimi, kur dabar debesų jūra liūliuoja, mačiau dailų miestą, žaliuojančias pievas ir klonius, mirguojantį ežerą ir jo paviršiumi skrajojančius, tik tik matomus laivelius. Kur tas visa kas dingio? Rasit nuskendo bedugnėsna ir kažin ar beiškils? Juk dar mažas būdamas girdėjau pasakas apie miestus, ežeruose palaidotus. Bet ne, klausykit! Ar girdi, kaip iš po debesų mūrų kilsta aukštyn iškilmingas ir malonus varpų skambėjimas? Ar girdi, kaip toli toli sužviegė mašina? Apačioje tebegyvena! Juk aš pats dabar pat iš ten atėjau... Rados taip linksma ir lengva, kad norėjau šūkauti ir dainoti, lakstyti po kalno viršūnes arba, nušokus nuo turėklų, nardyti ir plaukyti po šitą pūkų jūrą, kaip tat daro maži vaikai, lakstydami po kupečius šieno. Žinoma, tat buvo tik graži iliuzija: nušokęs būčiau sau tik sprandą nususkęs...

Tuo tarpu saulė vis labiau šildė. Nuo jos spindulių apvalios debesų bangos pradėjo draikyties, – skirstėsi nuo viena kitos, kilo aukštyn ir nyko. Šitai pro vieną plyšį, pačioje gilumoje, kaip koks stebuklas, išplaukė varpinė, čia pat, po kojų, netikėtai pasirodė namas; ten toliau sumėlynavo ežeras... Atsiminiau pasaką apie išliuosuotą iš po stiklinio kalno karaliją... Turėjau pilną tiesą pasakyti su Šilerio medžiokliu:

Matyt po kojom tik jūrės miglotos,
Žmonių sodybos nuo akių užklotos.
Tik debesiui trūkus, per tarpą matai:
Žemai ten yr svietas, žaliuoja laukai. *

Man bestovint, rūkas išsisklaidė ir pranyko. Kur tik pat buvo debesų jūra, dabar stovėjo miestas, gulėjo išmėtyti kloniai ir žaliuojančios pievos, mirgėjo ežeras...

1904

* “Wilhelm Tell” – V. Kudirkos vertimas.

Žvaigždė

Atvažiuavęs ant vasaros savo tėviškėn, išėjau vieną šventadienį su broliu laukan javų aplankyti. Gražu buvo neapsakomai. Ant dangaus nė mažiausio balto debesėlio. Tik tik pūtė vėjelis, bet toks lengvas ir malonus, kad rodėsi, jog tat yra apsnūdusios prigimties kvėpavimas, nuo kurio pats oras drebėjo, tviskėjo. Romiai stovėjo apsvaigęs miškas: nė ošimo, nė paukščių giedojimo. O aplink jį marguliavo javais apsėti laukai: čionai pabalę rugiai stovėjo, palenkę sunkais savo varpas; tenai toliau žaliavo vasarojus, žydėjo grikliai. Ore nė vieno balso, nė vieno šauksmo. Tik toli, Šventosios pakraščiuose, rėkavo žąsys, raudojo piemenų rageliai. Buvo taip romu, tokia giedra, kad rodėsi, pati saulė žeme ridinėjo.

Apėjusiu ežiomis rugių ir vasarojaus lauką, prisiartinova prie miško. Čionai, slėpdamuos nuo saulės spindulių, palindova po pušimi ir ir atsigulėva pasilsėti. Begulėdamas pamačiau iš antros pusės einantį pamiške seną žmogų, lazdele pasirimsčiuojantį. Jo stovyla pasirodė man pažįstama.

– Žiūrėk! bene Simanas eina? – paklausiau brolio.

– Aa, jis, – atsakė pažiūrėjęs brolis ir sušuko: – Ei dėde, kur eini? palauk!

Senelis sustojęs atsigrėžė. Pažinęs mudu sulingavo galvą ir pasisuko int mudu.

– Na, tai ko judu čia gulita? – geru, bet šiurkščiu balsu tarė prisiartinęs.

– Gulkis ir tamsta, – atsakė brolis. – Mat kaip kaitina, prasivėdįsi.

Pasirėmęs lazdele sunkiai rangė dėdė Simanas senus savo kaulus, kol atsisėdo ant žemės.

– Tai gal javus lankėta? – paklausė.

– Nagi apėjova... – atsakė brolis.

– Ir aš išėjau pažiūrėti, – tarė Simanas, – bet nelabai kokie javai. Seniau ne tokie būdavo... kas metai vis blogyn ir blogyn. O čionai visa pabrango, mokesčiai auga... Kas ir bus toliau... iš kur bepriteks žmonės...

Bet ūmai ant Simano veido pasirodė ypatingas linksmas spindulys.

Šypsodamasis ir tik tik linguodamas žilą galvą žiūrėjo int mane. Žinojau, ką nori pasakyti...

– Na, tai dabar, Jonai, – tarė pasilenkęs prie manęs Simanas, – papasakok mums ką nors. Juk tu daug žinai, daug esi skaitęs ir apie kitas šalis, ir kas pasaulyje dedas; tik tavęs neprisiprašysi, – nenori mums pasakoti...

Niekas kitas visame sodžiuje nemėgdavo taip pasakojimų, kaip dėdė Simanas. Patirs, būdavo, kad aš atvažiuavau, ir ateina šventadienį int mane naujienų pasiklausyti. Ir jeigu tik pradėdavau pasakoti, nebepaleisdavo: klausydavo lig sutemos, ligi vidūnakčio. Jeigu dar kitą ką labiau mėgdavo, tai tik savo ūkį ir medžioklę, kurios ir senas būdamas negalėjo išsižadėti. Taigi dabar sunku man buvo išsisukti; noroms nenoroms turėjau pradėti... Žodis po žodžio priėjome ir prie astronomijos. Kada jau išmatavome saulės didumą ir žvaigždžių tolumą ir išreiškėme savo nustebimą dėl Dievo galybės ir prigimties neapsakomų grožybių, mano brolis tarė:

– O kodėl gi dieną žvaigždžių nematyti?

Kada jam tai išaiškinau, dėdė Simanas atsiliepė:

– O aš ir dieną esu matęs!..

– Nejaugi tamsta matei? – paklausėva su broliu.

– Mačiau... – atkartojė Simanas ir lazdos atsirėmęs pradėjo pasakoti:

– Senai tai buvo... Dar aš, judviejų tėvai, amžiną atilsį, ir visi mūsų sodžiaus po ponais tebebuvom...

Kratėva šitai aname lauke pamiškėje mudu su Baltrum Rudoku mėšlą; skubėjova dirbti, nes buvo jau po pietų, o ligi vakaro turėjova nukratyti dar didelį mėšlų apvežtą lauko plotą. O neduok Dieve, būdavo, nepabaigsi darbo! Taigi dirbova išsijuosusiu. Besišluostydams nuo kaktos prakaitą, pakėliau galvą – žiūriu: pro pat pušies viršūnę danguje žiburėlis šaly debesio, po kuriuo ką tik saulė palindo.

– Žiūrėk, – sakau Baltrui, – ar tik ne žvaigždė žiba?!

– Ar tu sapnuoji? – atsiliepė Baltrus ir pakėlė galvą.

– Bet tu pažiūrėk, – atsakiau jam: – argi nieko nematai pakrašty ano debesėlio, kur šit už tos pušies niūkso?

– Iš tiesų, – sušuko Baltrus, – lyg tartum kas žiba!

Sustojova mudu, žiūriava int tą žvaigždę ir galvojova, kas tat gali būti, kad dieną žvaigždė pasirodė. Tik pamatėva nebetoli: eina prievaizdas Ginbutas (tas pats, kurs ir dabar paupyje tebegyvena). Per visą kūną mudviem šurpas parėjo.

– O ko jūs čionai, uncvotai, sustoję stovit, a? – suriko prisiartinęs.

– Pamačiau, ponai, žvaigždę, – sakau visas drebėdamas, – tai žiūriava su Baltrumi. Nežinova, kas tat gali būti...

– Kokią žvaigždę, kur? – paklausė.

– Žiūrėk, – sakau, – ponas, pro anos pušies viršūnę – kaip tik pakrašty debesėlio žiba.

Ir šiaip žiūrėjo prievaizdas, ir taip – nemato.

– Nieko nematau... – tarė piktai ir palikęs mudu nuėjo atgal.

O mudu su Baltrum drebava. Dabar, sakova, tai jau bus. Nuėjęs lieps atnešti vyčių kūlį, pašauks mudu pavietin, kur visados plakdavo, ir duos tiek, kad panešti negalėsiva. Ir žvaigždę užmiršova. Dirbova dabar taip, kad tik dulkės per lauką ėjo; bet širdys abiejų drebėjo. Ant galo pamatėva: sugrįžta kažin kuo rankoj nešinas. Kojas mudviem pakirto – tik pastovėti begaliva...

– Ar tebematyti dar žvaigždė? – paklausė manęs.

Pakėliau galvą aukštyn – dar žiba. Parodžiau. Pridėjo prievaizdas prie akies ilgą vamzdelį ir žiūri.

– Teisybė, žvaigždė, – atsiliepė lukterėjęs. – Geras gi tu, Simanai, akis turi, kad galėjai pamatyti.

Pats pažiūrėjo, paskui ir mudviem vamzdelį davė. Paėmiau jį drebančiom rankom, pridėjau prie akies ir kuo tik nesurikau nustebęs: taip dabar aiškiai buvo matyti žvaigždė, ir tokia buvo apskrita, graži, kaip mažas aukso obuolys. Paskui papasakojo mudviem prievaizdas, kokio žvaigždės esti didumo, kas jos tokios yra. . . Daug tada jis mudviem apsakė. Toks geras buvo, kokio nė pirma, nė paskui niekados nemačiau. Ant galo atsiminė, kad mes stovim, ir liepė eiti dirbtų.

– Žiūrėkit, kad ligi vakaro būtų padaryta! – pasakė nueidamas šiurkščiu balsu.

Bet mudu su Baltrum linksmu jau buvom, kad taip visa kas gerai pasibaigė...

– Tai nepakliuvota už tai? – paklausė mano brolis.

– Ne, tuo kartu žvaigždė išgelbėjo, – atsakė atsidusdamas Simanas.

– O lupdavo, oi lupdavo! – kalbėjo toliau atsiminęs praeitį senelis, linguodamas žilą savo galvą. – Už menkiausią daiktėlį kraujas plaukte plaukė. Ir neduok Dieve, jeigu kas nors kartą pakliūdavo: tas visą gyvenimą minėdavo. Dabar tai bepiga su šituo. Jūs šit mokslus einat, žmonėmis paliekat – ir tai skundžiatės; o jūsų tėvai kiekvieną valandą už savo kailį arba net ir gyvybę drebėdavo. O tečiau nuo jų dainų visi miškai aplinkui skambėjo. Ir linksmi buvo tada miškai, pilni paukščių ir gyvulių laukinių; nuo uogų ir grybų žemė marguliavo; riešutų – kiek dabar gylelių; upėj ir liūnuos žuvies – kiek tik nori, ir kokios žuvies! Kad sugaudavai lydį arba lyną, tai būdavo ko nešti. Nors daugiausia tų visų daiktų ponui turėdavom pristatyti, bet ir mums šis tas kliūdavo. O dabar miškus kuone visus aplinkui iškirto – vėjas smėlį nešioja. Nueini medžiotų: vaikštai visą dieną, vargsti ir gaišuoji, gerai, jeigu nors kiškelį arba tetirviną parsineši; dažniausia gi dykom rankom namo pareini. Žuvys išnyko; džiaugies, jeigu pasninkui arba Kūčioms tik mailiaus pasigauni... Et, blogyn eina, ir gana! Kad nors tie rugiai ir vasarojus geriau augtų...

Simanas nutilo ir liūdnom akim žiūrėjo tolumon. Jau artinos vakaras. Iš miško išlindo ilgi tamsūs šešėliai ir plačiai uždengė rugių lauką. Saulė riedėjo žemyn ir ruošėsi greitai pasislėpti už aukšto Šventosios kranto. Oras vėso. Metas buvo namo. Nenoromis išlindom visi trys iš po pušies, kur taip gera buvo gulėti. Simanas nuėjo dar vasarojaus žiūrėtų, o mudu su broliu namo. Atsigręždamas ilgai dar mačiau stovinčią lauke Simano stovylą: ant galo ji pasisuko už miškelio ir išnyko.

1905

Kūdikystės sapnai

I. Senutė Baltruvienė

Dar ir dabar, kaip gyva, stovi man akyse Baltruvienė, aštuonių dešimtų metų senutė. Sunki amžiaus našta ir vargų jungas nulenkė žilą jos galvą žemyn, išvagojo raukšlėmis kadai tai gražų veidą ir silpstančion rankon įspraudė kreivą šakotą lazdelę. Baltu nuometu apsirišusi, kailiniais apsvilkusi, greitai eina ji rudenio dieną gatve, susikūprinusi, savo lazdele pasirimsčiuodama.

– Senut, kur Tamsta eini? – klausiamo prilėkė prie jos ir apstoję aplinkui.

Maloniai žiūri ji į mus, mažučius; jos veidas prašvinta, akys juokias; glostydamą mūsų galvas ji sako:

– Vakar parnešiau Petrienei mažutį sūnelį, tai dabar einu aplankyti; eikite kartu, – ir jums parodysiu “lėlę”...

Ir ji kuone tekina eina toliau, o mes stovim nusiminę ir nežinom, kas daryti. Ant galo susitarę einam pas Petrą, ilgai stovime priemenėj, nė vienas nedrįsdamas pirmas eiti vidun, iš palengvo praveriame duris, kumšydami vienas kitą bailiai sueiname grinčion, nusiimame nuo savo galvų kepures ir susigūžę, kaip maži ančiukai, sustojame prie durų, nežinodami, ar čia pasilikti, ar eiti toliau. Viduj iššluota, šviesu. Ant lovos guli Petrienė, šaly jos kaba pataisytas lopšys; aplink sukinėjasi senutė. Troboj nieko daugiau nėra. Mums suėjus,

senutė prisiartina prie durų, nieko nesakydama brukšt brukšt ištraukia nuo mūsų visų kepurės ir nusineša pas lopšį. Petrienė gulėdama žiūri į mus ir šypsos.

– Tai jums, – jau nebegausite dabar kepurių, – sako ji silpnu balsu.

Bet mums ne juokai; nors nesuprantam kas, bet matom, kad atsitiko negerai. Išsigandę, išplėtę akis, žiūrime tai į vienas kitą, tai į lopšį, tarsi klausdamies, kas dabar reikia daryti, kaip be kepurių namo pareiti. Vienas kitas iš mūsų pradeda tampyti lūpas, traukyti nosį, o pats mažasis ima verkti.

– O ko jūs, vaikeliai? – klausia užgirdusi verksmą senutė ir eina prie mūsų. – Citit, neverkit, – maldo ji mus, – aš tik pajuokavau, – tetit jums jūsų kepurės.

Norėdama visai mus nuraminti, senutė priveda visus prie lopšio ir rodo mums “lėlę”. Bijodamies, kad vėl neištrauktų kepurių, kietai abiem rankom turime jas suspaudę ir akylai žiūrime į mažą suvystytą sutvėrimėlį.

– O ką, ar gražus? – klausia senutė.

– Kad susiraukęs... – atsiliepia nedrąsiai vienas iš mūsų.

– Tai dėl to, vaikeliai, kad jis dabar da žydėlis, vardo neturi, – aiškina mums senutė. – Kai kunigėlis pakrikštys, švęstu vandeniui pakrapys, – pamatysite, koks bus gražus.

– Tai paskui jau jis nebebus žydėlis? – klausiamo mes.

– Kai pakrikštys, nebebus, – bus toks, kaip ir jūs visi.

Negalėdami savo silpnomis galvomis sumesti, kaip iš žydėlio gali pasidaryti nežydėlis, mes nutylam ir tik da akyliau žiūrim į mažą kūdikį...

– O iš kur, senut, Tamsta jį parnešei? – klausiamo jos.

– Iš upelio, vaikeliai, – atsako senutė. – Ėjau pro šalį, pamačiau plaukiantį duobėj, – pagavau ir atnešiau.

– Ar toj duobėj, kur prie lieptai?

– Toj, toj.

– Tai Tamsta ir mus tenai pagavai?

– Ir jus vaikeliai, ir jus...

Nustebę klausom senutės ir sukam sau galvas, kaip tas visa kas gali būti. Ant galo atsisveikinam su ja ir einam iš gryčios. Oriė susitariam eiti pas upelį, ar nepamatysme ir mes kokios nors “lėlės” plaukiant. Tarsi bijodamies, kad kas mūsų nepasergėtų, patylomis lekiam pas lieptą, sustojam prie duobei ir su nesuprantama mums baime žiūrim vandenin.

– Ut, žiūrėkit, – kaip ir ko pabūgęs, sako pašnibždomis vienas iš mūsų ir rodo pirštu duobėn. Išplėtę akis žiūrim vandenin ir matome tenai tik mažučius, juokingai išsireiškusius savo veidus. Nieko negavę, sušalę ir alkani, skirstomės nuo duobės ir kiekvienas sau einam namo.

II. Motina

– Mama, valgyt noriu! – prašau nepaspėjęs įeiti gryčion.

– O kur teip ilgai lakstei? – rūščiai, bet kartu rūpestingai sako motina. – Matai, visas sušalęs, net pamėlynavęs.

– Buvau pas Petrą: senutė “lėlę” parodė... – atsakau greitai alsuodamas.

Noriu nusivilkti savo žiponą, bet jokiū būdu negaliu ištraukti iš rankovės rankos. Motina meta verpti, priėjus nuvelka mane, – žiponą padeda ant lovos, kepurę pakabina ant kablio ir eina prie krosnės: tenai paima bliūdžiuką ir įpila man šiltų užbalintų batvinių. Išalkęs ir sušalęs valgau kaip šieną pjovęs. Pabaigęs persižegnoju balsiai ir iš palengvo, bijodamas apsirikti, ir einu prie motinos. Prisiglaudęs ir padėjęs ant jos kelių savo galvą tyliu ir klausaus tik, kaip romiai ir vienodai ūžia kalvaratas. Teip gera prie motinos! Ji viena ranka verpia, kita glosto mano galvą. Gryčioj daugiau nieko nėra.

– Mama, ar ir mane senutė atnešė iš upelio? – klausiu jos.

– Tai kaipgi, vaikeli, – atnešė, – atsako motina.

– Ar ir tada buvo teip šalta?

– Labai šalta buvo, vaikeli, labai...

“Kaip tai nesušalau?” – ateina man mintys, o motina nė tai man, nė tai pati sau viena kalba toliau:

– Tu gimei pavasarį prieš pačias Velykas; silpnutis toks buvai, tarėm, kad nebegyvėsi, tą pačią dieną ir krikštų tavo vežė. Ir paskui ilgai dar buvai nesveikas: už metų pradėjo kelties ant kaklo ir rankų votys, maniau, kad jau tikrai mirsi, ir marškinėlius baltus pasiuvau...

– Ar tuos, ką ir dabar šventėmis nešioju? – klausiu motinos.

– Tuos, – atsako ji ir ima mane ant kelių.

– O kur aš būčiau buvęs, jeigu būčiau numiręs?

– Aukštai danguj, pas Dievulį...

– Ar ir baltas marškinėliais visados būčiau nešiojęs?
– Tau tenai būtų daug gražesnius davę, – tenai būtum kaip aniolėlis, nes visi maži vaikeliai, kurie numiršta, aniolėliais palieka.
– Ar ir sparnelius turėčiau?
– Turėtum.
– Tai kodėl, mama, aš nenumiriau? – klausiu, tarsi gailėdamos, kad teip neatsitiko.
– Gerai, vaikel, kad nenumirei, argi nebūtų gailu manęs palikti? – sako jausmingu balsu motina, spaudžia mane prie savo krūtinės ir bučiuoja man galvą. Paskui rūpestingai apžiūri mano kaklą, galvą ir veidą, ar nėra tenai kokio skaudulio ar žaizdos, ar nesusikūliau kur belakstydamas; atsega ir atraito mano marškinių rankovę: iš abiejų rankos pusių aiškiai žymios nuo buvusių vočių įdubusios užgijusios žaizdos.
– Iš čia net kaulėlis nedidelis iškrito, kada trūko votis, – kalba motina, čiupinėdama atsikišusį ir skaudantį guburėlį.
– Nebus iš tavęs artojaus, – tęsia ji gailėstaudama toliau. – Būsi ubagėliu ir duonos negalėsi sau užsidirbti; ir skriaus tave, kaip mažesnįjį, visi...
Nors nesuprantu gerai motinos žodžių reiškimo, bet jaučiu, kad būsi nelaimingas: pasidaro teip griaudu ir skaudu, kad prisiglaudęs prie jos krūtinės pradėdau balsu verkėti.
– Cit, vaikel, neverk, – maldo ji mane. – Aš tau padainuosiu garnio dainą, – nori?
– Noriu, – atsakau kniuksėdamas per ašaras, nes tą dainą motina man dažniausia dainuodavo. Verpdama motina supa mane savo kojom, o maloni dainos gaida tarsi lepina ir liūliuoja prie miego. Man teip gera, teip jaučiuos laimingu ir ramiu!
– Garnys, garnys, tas ilgakaklys! – girdžiu jau snausdamas teip maloniai skambančius ir plaukiančius dainos žodžius.
Greitai užmiegu ir jaučiu tik, kaip mane motina neša ant lovos, šiltai apkloja ir peržegnojus mano galvą grįžta vėl prie savo darbo...

III. Pirmieji atsiminimai

Kaip išdraskyto gražaus žolyno atskiri lapeliai stovi akyse seniai pralėkusios mažumės paveikslai... Atsimenu, sėdžiu mažas lopšy. Nuo langų šviesiomis juostomis išsitiesę saulės spinduliai. Troba šviesi, iššluota. Nieko daugiau nėra, tik šaly mano lopšio sėdi seserėčia Marjona ir meldžias. Matyt, šventė, visi bažnyčion išėjo; mudu tik šeimininkais likova.

– Pepės, – prašau Marjonos.

Ji persižegnoja, padeda ant lango knygą ir eina prie krosnės. Aš seku paskui ją akimis ir žiūriu, ką ji daro: matau, kaip atidengia krosnę, įkiša vidun galvą ir ištraukia iš tenai puodynėlę; matau, kaip atpjauna gabalėlį mėsos ir neša man, – aš linksmas. Pavalgęs lieku dar linksmesnis, atsistoju lopšy, nusitveriu jo virvių ir pradėdau supties teip, kad net lingė į lubas daužos. Išsigandusi Marjona laiko iš abiejų lopšio pusių savo rankas, bijodama, kad neiškrisčiau, ir stabdo mane. Bet aš jos neklausau, juokiuos balsiai ir supuos dar labiau. Juokias ir Marjona. Ant galo nuvargstu ir prašau jos, kad iškeltų mane iš lopšio... Ilgai vaikštinėju virstakuliuodamas, kaip ančiukas, po aslą, norėdamas abiem rankelėm nutverti tai musią skrendančią, tai šviesią saulės spindulių juostą...

Tai vėl atsimenu vestuves. Pilna gryčia žmonių: šūkauna, rėkauna, šoka; aplink mano lopšį ant lovos ir suolo susėdę su didelėmis ir mažomis smuikomis muzikantai griežia kaip tik gali. Aš pats sėdžiu lopšy, apkrautas saldumynais, "paukštytėmis" ir barankomis; vieną didelę baranką turiu pakėlęs rankoje ir rodau kiekvienam, kuris tik prisitartina prie lopšio, ir labai džiaugiuos, jeigu kas kraipo galvą ir stebisi, kad pas mane baranka iš tiesų labai didelė: su tokiu tuojau pradėdau savotiškai kalbėtis ir rodyti jam visą savo turtą, kuriuo mane vestuviniškai apdovanojo. Išpasakojęs visa vėl pradėdau į visas šalis dairytis, iš viso ko stebėdamos ir nieko nesuprasdamas. Man nė galvoj, kad tai išteka mano seserėčia Marjona...

Sėdžiu, būdavo, ant lovos ir dairaus pro langą. Daug ką matau: ant kalnelio tęsiasi eile ir stovi susikimšusios sodžiaus trobos, daržinės ir gurbai; po dešinei plikas jau laukas, miškais iš galų apsiauptas; po kairei vėl miškai niūkso. Bet mano ypatingą atidžią atkreipia į save stovinčios už sodžiaus vienoj vietoj dvi pušys, kitoj – dvi eglės. Abi pušys senos, drūtos, bet viena aukšta aukšta su palinkusia viršūne, antra žema ir kreiva. Nežinau kodėl, bet man regis, kad aukštoji pušis tat ne kas kitas, kaip tik žydas Arelis, ką su puodais važinėja; rodos, atskiriu ant tos pušies ne tik ilgojo Arelio barzdą, bet ir maišą, kurį jis visados ant pečių nešiojas. Žemoja pušis – tai nedidelis, susikuprinęs kromininkas Icikas; man rodosi, kad ta pušis, kaip tik Icikas, pasirėmusi lazdos turi ant savo pečių didelį kromą. Dvi eglės – tai dvi seserys grytelninkės (kampininkės), kurios vaikščioja pas mus linų brauktų; kaip jos ir tos dvi eglės, rodosi, apsisupusios skaromis

savo galvas: viena aukšta, laiba, kita trumpa, drūta. Ir kada tik žiūriu pro langą į tas pušis ir egles, visados ta pati mintis, tas pats sulyginimas ateina man galvon...

Arba vėl. Atsidaro gryčios durys, ir įeina kažin kokie nepažįstami žmonės: vyras ir moteriškė. Bučiuoja jie mano tėvui ir motinai rankas, sveikinas su mano broliais ir su sesute. Aš stoviu vidury lovos, žiūriu nustebusiom akim, bet kas jie tokie – nepažįstu.

– Dievui dėkui, ir svečių susilaukėm, – sako linksmai motina.

– Nusivilkit, greičiau sušilsta, – kviečia tėvas.

Moteriškė prisiartina prie manęs ir padeda ant lovos kažin ką storai apvyniotą, susuptą ir apklotą. Iš tenai pradeda kažin kas plonu balseliu verkti. Išsigandęs ir nustebęs nežinau, ką daryti.

– Joniuk, pasisveikink gi su viešnia, – sako prisiartinusi motina. – Juk tat tavo sesytė.

Nieko nesuprantu: kokia ji man sesytė, jeigu jos nepažįstu; turiu sesytę, tai ta kartu su manim gyvena, o čia – svetima, ir su kažin kokiuo svetimu vyru, o ne su broliu, atvažiavo. Bet nors netikėdamas ir abejodamas prisiartinu ir bučiuoju jai ranką. Viešnia duoda man baranką; duoda ir nepažįstamas vyras; abiem padėkavojęs susiriečiu ant lovos ir atsidėjęs lepinuosi gautomis dovanomis.

– Mama, o kas čia yra? – klausiu atsiminęs padėtą ant lovos daiktą.

– Tenai lėlė guli! eikš parodysiu!

Motina nudengia skarą, ir gražiai padarytame iš priegalvio patalėly matau mažutį suvystytą kūdikį.

– Tai tu jam dėdė esi, – sako man motina.

Vėl nieko nesuprantu, nes dėdė suaugęs didelis žmogus ir visados pypkę rūkydamas ateina, o aš ir pats mažas, ir pypkės nerūkau, tai koks gi aš dėdė, – manau sau. Bet greitai užmirštu apie tai, pradedu rūpestingai ropinėti aplink kūdikį ir jį žadinti. Ir kaip neapsakomai džiaugiuos, kada jis pradeda šypsoti.

– Mama, mama! – šaukiu. – Žiūrėk – lėlė juokias...

IV. Krikštomočia

– Joniuk, eime pas krikštomočią, – sako man motyna. Aš palieku viduasly savo arklį, tai yra mažą suolelį, kurį buvau jau virvele pažabojęs ir apžergęs joti, ir lekiu prie motynos. Ji man užmauna ant galvos kepurę, paima už rankos ir vedas iš gryčios. Seku paskui ją tekinas ir tai ką tik galiu spėti. Oras gražus, šiltas, eiti teip gera – dargi pas krikštomočią. Nesuprantu, kodėl ją teip vadina, bet žinau, kad ji gyvena kitame kieme už upelio, ir kada tik ateina, visados man atneša ar tai cukraus, ar tai sūrio gabalėlį, o kartais ir baranką. Gera krikštomočia! Lekiu tekinas ir dairaus į visas šalis, visa norėdamas pastebėti ir savaip suprasti; matau tai vabalą, roplinėjantį po žemę, tai skraidančią kregždę, – visa rodau motynai ir kalbu be perstogės. Ant tiltelio sustoju ir pasilenkęs žiūriu, kaip sriuvena vanduo: man rodos, kad vandeniui plaukia kažin kokie gyvi daiktai ir tarpu savęs teip maloniai maloniai šnekasi. Norėčiau dar pažiūrėti, kas tenai tokie roplinėja ant upelio dugno ir ką jie dirba, bet motyna ima mane už rankos ir vedasi toliau.

Pasikeliamo siauru takeliu ant kalnelio ir įeiname į namus. Gryčios durys atviros. Motyna nori mane perkelti per slenkstį, bet aš nesiduodu: išsitraukęs iš jos pasispiriu abiem rankom ir su dideliu vargu persiritu per slenkstį gryčion; paskui greitai atsistoju ir nusitveriu motynos undaroko. Priešais ant suolo sėdi moteriškė ir žindo mažą kūdikį. Žinau, kad tai mano krikštomočia. Tėvų išmokytas prieinu ir bučiuoju jai ranką; paskui iškėtęs akis žiūriu, kaip mažas kūdikis žinda... Krikštomočia nešina kūdikiu veda mus sodan, paraško obuolių ir duoda motynai ir man. Savuosius susidedu kepurėn ir nešuos, nes namie obuolių neturime. Paskui einame visi su kažin kokiuo reikalu pas kitą kaimyną. Iš tenai grįžtame su motyna jau kitu – didžiuoju keliu namo. Šitai pakeleį stovi aukštas kryžius. Eidamas pro šalį prilekiu pirma motynos prie kryžiaus ir bučiuoju jį.

– Ar tai tavo, Juozapien, sūnus? – girdžiu užpakaly balsą.

Atsigrįžtu – važiuoja pro šalį turbūt nuo ligonio kunigas.

– Mano, kunigėl, – atsako motyna.

– Gerai, kad tokį sūnų turi: ir gražus, ir protingas – jau mažas moka Dievą mylėti. Eikš, aš tau dovanų duosiu, – šaukiasi mane kunigas, siekdamas ranka kešenį.

Bet aš nedirštu ir nusitvėręs motynos stoviu ant vietos. Motyna priveda mane arčiau. Gaunu glėbį saldumynų, padėkavoju ir traukiuos atgal.

– Tik žiūrėk, visados būk toks geras, kaip dabar, – sako kunigas ir važiuoja toliau. “Visados būsiu geras, visados mylėsiu Dievulį”, – manau sau vienas. Ir teip man gera, tartum sparnai auga. Visu sprindžiu užaugęs ir linksmas, einu namo...

– Joniuk, tavo krikštomočia numirė, – eime pasimelstų! – sako man kitą kartą liūdnu jausmingu balsu motyna.

Tylom prieinu prie jos: matau, kad ji nuliūdus, ir man nelinksma. Ji apvelka mane baltais marškiniais, ant viršaus žiponėliu – pati taip pat švariai apsitaisius – ir vedasi mane už rankos. Dabar pas krikštomočią randame visai kitaip. Įėjusi vidun motyna tuojaus prie pačių durų atsiklaupia, žegnojasi ir meldžias. Ir aš tupiuos šaly jos, teip pat bandau žegnoties, bet akys tuoju pradeda lakstyti po gryčią ir su nusistebėjimu žiūrėti. Matau ant suolų, suolelių ir ant lovų pilna prisėdusių vyrų, moterų ir vaikų; visi švariai šventės rūbais apsitaisę. Vidury stovi tarsi pataisyta aukšta lova, ant jos kažin kas baltai aptaisytas guli, o iš abiejų pusių žiba žvakės.

Motyna paima mane ant rankų, prineša prie gulinčios ir atidengia nuo veido baltą skarą.

– Matai, tavo krikštomočia, – sako man motyna.

Žiūriu, guli išbalusiu veidu, nekruta.

– Miega? – klausiu motyną.

– Miega, vaikelį, bet jau nebeatsikels.

– Tai taip ir gulės? – klausiu vėl.

– Taip ir gulės; nuveš ant kapų, pakas po žeme, – ir nebematysime daugiau.

Nors nesuprantu, ką tas reiškia, bet man daros baugu ir greitai apkabinu motynos kaklą. Ji eina su manim prie lovos, sėdasi ant jos ir mane šaly savęs sodina. Už stalo ūmai pradeda giedoti, visi gryčioje susirinkusieji pritaria, ir plaukia graudus malonus giesmės gaidas. Tylom sėdžiu prisiglaudęs prie motynos, žiūriu ir klausaus, klausaus...

1905

Pakeleivingi

Pati vasaros pradžia. Diena graži, šilta. Jau gerai po pietų...

Miške po egle, po pačiam keliui, guli du eksstudentu, Antanas ir Petras. Iš toli eina jiedu pėsčiu: nuvargusiu ilsis dabar po ilgos kelionės. Antanas jausmingu balsu skaito savo draugui pirmosios savo apysakos pradžia. Skaito jis apie tą, kaip vienas studentas, be tiesų iš universiteto išvytas, trankos iš vienos vietos kiton. Besitrankydamas įsimyli, bet ta meilė jį tik kankina, nes būdamas, anot žmonių pasakymo, tarsi kokiuo valkatumi, nebesitikėdamas pabaigti mokslo ir neturėdamas jokios vietos, nuosavio lizdo, negali apsigyventi. Negana to: dėl tos pačios priežasties jo mylimosios namiškiai stengiasi jį nuo jos atstumti; jis tą jaučia ir mato, – ir dar labiau krentasi...

Pradėjęs pasakoti apie tą, kaip nelaimingas jaunikaitis pradeda ant galo abejoti ir, nors su skausmu širdyje, žada tos meilės išsižadėti, išrauti ją iš savo krūtinės, Antanas nutyla ir deda savo rankraštį kešenėn.

– Na, kaipgi tau patinka? – klausia jis Petro, kuris, parėmęs abiem rankom savo smakrą, visą laiką žiūrėjo į jį ir klausė.

– Ar žinai, ir visai neblogai, – giria Petras. – Tik koks gi bus galas?

– Nežinau... kokios aplinkybės bus, – sako atsidusdamas Antanas ir tokiu balsu, kad lengviau galima suprasti, jog toje apysakoje apie jį patį kalbama.

Abudu ilgai tyli...

– Ar nežinai, kieno šitas miškas? – klausia Antanas.

– Rodos, K-nų grapo, – atsako Petras.

– Puikus miškas! – atsidūsta Antanas. – Aš, žinai, neapsakomai myliu mišką! Tarp miškų esu gimęs ir užaugęs. Lakstai, būdavo, po juos, uogauji, riešutauji – tik skamba ir užia aplinkui nuo dainavimų ir šūkavimų! Niekas tavęs nevaržo... Gera būdavo, smagu! O dabar... trankais, žmogus, pats nežinai, kokio galo sulauksi. Kad nors lizdelį kokį turėtum, nors nedidelį, o dabar – neturi nė kur prisiglausti. Užaina kartais toks bjaurus ūpas, kad visa savo ypata pavydžiu tiems, kurie nors mažą žemės sklypelį turi; žinau, kad ir jiems gyvenimas nesaldus, labiausiai mažžemiams, bet vis tik savo lizdą turi... Šitai ir dabar einava pas tą dvarponį "viešėtų", o juk, teisybę pasakius, einava svetimos duonos valgytų, nes kitur neturiva kur dėties.

– Na, tu, brolau, perdedi, – sako Petras. – Tas dvarponis geras žmogus, tikras lietuvis.

– Argi aš sakau, kad jis blogas, – teisinasi Antanas. – Galbūt jis šimtą kartų už mane geresnis. Bet juk einava mudu pas jį ne vien dėl to, kad jis geras žmogus, bet galbūt labiausiai dėl to, kad jis šiandien gali mus pavaišinti, pavalgydinti; jeigu jis būtų koks nuskurdėlis, galbūt ir neituva pas jį... Tas bjauru!.. Tau tat nors pažįstamas jis, o aš juk jį iš viso tik kartą temačiau. Galbūt visai nemalonus būsiu svečias...

– Et, niekus plepi, tik dejuoti moki, – atkerta nekantriai Petras, atsikeldamas iš po eglės. – Eiva geriau, nes jau vakaras arti, o dar kokie penki varstai bus eiti. Žiūrėk, kaip mudu priims ir pavaišis, kad nueisiva, – kokią savaitę ir daugiau pralaikys.

– Tai gerai, sakai, penės? – klausia jau linksmesniu balsu Antanas.

– Kalbėt nereikia – pats pamatysi!

– Seniai, brole, žmoniškai bevalgėva! Studentaudamu juk tokiuos pietus gaudavova, kad viduriuose amžinai revoliucija griaudė. Atmeni, kaip abudu išraudusiu turėdavova bėgti iš viešosios skaityklos, nenorėdamu skardžiais savo vidurių murmėjimais žmonių išbaidyti.

– Atmenu, kur neatmįsi, – juokiasi Petras.

– Taigi... o juk svajojava savo tautos rašytojais tapti, jos literatūrą lig pačių debesų iškelti?!

– O kodėl mudu negaliva rašytojais tapti? – tvirtu balsu atšauna Petras. – Nesijuok, galbūt kada nors, senatvėje, malonu bus atsiminti, kad šitai tame miške po egle pirmąją savo apysaką skaitei...

– Dar, žiūrėk, ko gero, ir mudviem paminklų kada nors pastatys Vilniuje, šaly... Muravjovo, – tyčiojosi Antanas.

– E, su tavim geriau nekalbėti! – supyksta Petras.

– Nekalbėk...

Abudu nutyla. Tylu aplinkui; tik girdis keleivių žingsniai ir greitas jų alsavimas. Bet šitai Antanas atsikosti ir aukštu jausmingu balsu uždainuoja “Sudiev, Lietuva”... Petras pritaria, ir plaukia per mišką griaudingas dainos gaidas. Visas miškas atgyja: tarsi ir jis tos dainos skausmus atjaučia ir savo aidu jiems pritaria.

– “Gal rasiu vargus, nelaimes, bėdas”, – dejuoja ir skundžiasi Antano balsas, – “gal nebrasiu”... Su paskutiniaisiais žodžiais balsas iškilsta aukštai aukštai ir verkdamas staiga, kaip raketa, trūksta: sudejuoja miško aidas ir taip pat staiga pasineria jo tamsumoje. Visa kas vėl nutyla...

Pasibaigia miškas, ir atsiveria platūs žaliuojantieji laukai. Čia pat nelabai toli matosi dvaras.

– Štai ir mūsų kelionės galas, – sako rodydamas dvarą Petras.

Ciurichas, 1905. II. 18

Nemunu

Vienodai ir nuobodžiai čiuksėdamas, plaukia prieš vandenį nedidelis garlaivis. Jo pirmagalio varo upės paviršiu gilią vagą; bet garlaivio užpakalyje tos vagos krantai vėl susiverčia krūvon, susidaužia savo viršūnėmis, kurios atšokdamos pavirsta į nesuskaitomą daugybę nedidelių krutančių bangų; tos bangos juda kaip gyvos, plečiasi į abi šali, lekia paskui viena kitą, skubindamos prie tolimųjų upės krantų, ir kaip puikiausias savo raštais audeklas blizga ir tviska ant saulės įvairiausiomis savo spalvomis. O platus galingas Nemunas romiai ir iškilmingai plaukia vakarų šalin, tarsi visai nejausdamas ant savo krūtinės žmogaus rankų darbo...

Nuo ilgos kelionės nuvargęs, nuo nemiegojimo apsiblausęs, stoviu ant garlaivio ir žiūriu aplinkui. Tiesiai mano kakton pučia vasaros rytys vėjas, tarsi maloniai glostydamas, draiko galvos plaukus ir savo kvėpavimu gaivina pailsusią mano dvasią. Vienodas garlaivio čiuksėjimas liūliuoja prie miego, bet platus Nemunas ir įvairus jo krantų gražumas traukte traukia prie savęs mano akis ir širdį. Žiūriu ir negaliu atsižiūrėti... Ta upė, kuri, vingiuodamos be galo, ant kiekvieno žingsnio maino savo pavidalą; tie jos aukšti, žaliuojantieji miškai ir pievomis krantai, – tat ne kaleidoskopas, bet gyva prigimtis, neapsakomai už aną gražesnę.

Štai ant kalno iš už miškų pasirodo varpinyčios viršūnė, paskui – rausvas bažnyčios stogas, ant galo staiga išlenda visas miestelis, su išmėtytais kloniu ir pakalnėmis pilkais ir margais nameliais. Bažnyčia baltuoja ant pačios aukščiausios vietos, tarsi visa ir visus laikydama po savo kojų, – ne tik savo dvasia išsikeldama aukščiau žmonių galvų ir minčių, bet ir pačiu savo pavidalu – aukščiau nuskurdusių jų gryčelių.

– Kieno tas miestelis, kaip jis vadinasi? – ateina man galvon mintis, ir ilgai dar į jį žiūriu, jau palikęs užpakalyje, vakaruose, ir tik iš tolo dar marguliuojantį savo namelių viršūnėmis.

Tai vėl išlenda iš tarp miško dvaras ar senas, apgriuvęs jau bokštas, savo dantuota viršūne primenąs vidurinių amžių tvirtovę, – ilgai stovi ant aukšto upės kranto ir ant galo nyksta tolumoje...

Ir vėl kilsta mintis: kam šis bokštas pastatytas? ar jis gynė žmonių laisvę, ar dar labiau juos vergė? Dabar jis stovi dailus, kaip pasaka, bet jo praeityje gal ir labai nelaimingas ir baisios paslaptys guli...

Ir nuo šitų dvarų ir bokštų, kurie mainosi paskui vienas kitą, už kitas kitą puikesni ir įvairesni, atkreipiu liūdnas savo akis į žaliuojančias pievas ir laukus, į išmėtytus Nemuno pakrančiais sodžius, kurie – iš vidurio upės į juos žiūrint – tarp šitų taip gražių prigimties paveikslų dar labiau prislėgtais, nuskurdusiais ir tokiais nelaimingais, pilkais ir mažučiais išsirodo. Bet traukia jie prie savęs mano širdį ir mintis. Šitai tas ant kalnelio sodžius teip primena man mano tėviškę. Juk ir čia tie patys žmonės su jų rūpesniais, vargais ir papročiais gyvena. Šitai tokia pat banda po krūmus lando, paupiais rėkauja tokie pat žąsų pulkai, kokiuos ir aš kadaise

Šventosios pakrančiais ganydavau. Ir skraido mintys po šiuos klonius žaliuojančius, po šiuos kalnelius marguliuojančius, tai šen, tai ten apsistodamos, lepindamos prigimties gražumais jausmus ir širdį. Kaip karšta, iš pačios gilumos kilstanti malda ramina prigimtis dvasią... Bet kartu ir liūdna darosi: juk aš gyvenimo sąlygomis jau pusiau atskirtas nuo tų sodiečių, tarsi išmestas iš jų tarpo... aš – inteligentas. Ir pasidaro taip gailu kažin ko tokio brangaus – tos praeities, kuri dar tebestovi mano omenyje taip graži, kaip padailinta pasaka, ir kuri jau niekadės daugiau nebesugrįš, nebeatsikartos... Ir vėl atkreipiu savo akis į platų galingą Nemuną, tarsi nuo jo laukdamas širdies skausmų nutildymo. Bet kas jam silpno žmogaus mintys ar nuliūdimas! Sunkių garlaivių ir ilgos eilios sielių, kuriuose neša savo vandenų paviršiu, ir tat ant savęs nejaučia. Šaltas ir gražus, plaukia jis romiai į jūrą ir nieko daugiau nenori žinoti. Bet aš žiūriu į jį, žiūriu...

Šitai priešais mūsų ateina sieliai; garlais greitai su jais susilygina. Eina jie taip iš palengvo, kad tik tik galima tat pasergėti. Jų viduryje stovi padirbdintos iš šiaudų būdelės, netoli jų liepsnoja mažos sukurtos ugnelės: ant jų kaba katilėliai. Ant abiejų galų sielių stovi po vieną ar du vyru. Nusitvėrę abiem rankom ilgų irklų, užgula ant jų visu savo kūnu, atsimeta priešakin ir paskui, sienojų atsispyrę, krūtines ištempę ir atsilošę, sunkiai sunkiai jie iriasi. Lyg nenoromis, sielių priešakys iš palengvo sukasi nuo garlaivio upės vidurin, – ir sieliai, vandenio nešami, slenksta pro šalį. O vyrai iriasi ir iriasi. Ir taip ištisas dienas, nakvodami ant šalčio ir lietaus, šildydami tik prie savo mažų ugnelių ir katilėlių. O galbūt labai iš toli Šventąja ir Neriu atvarė jie tuos sielius Nemunan; galbūt tat mano matyti ar pažįstami žmonės arba net kaimynai, kuriuos jau seniai apleidau, bet kurių atsiminimas dar tebegyvena mano mintyse. Ir atidžiai pradėdau žiūrėti į aukštą, nuo saulės pajuodavusį žmogų, kuris sustoja irties, žiūri į garlaivį ir kartu, rodosi, stebias į mane. Nežinau kodėl, man ateina mintis, kad tat turi būti kampininkas Vildžiūnas, kuris gale mūsų sodžiaus su didele šeimyna gyvena. Kaip tik jo stovyla, aukšta ir tvirta, kaip tik tokie pat gelsvi plaukai ir ūsai ir ant pečių kaip tik toks pat pilkas, apdriskęs čerkazėlis, kurį jis visados nešiodavo. Noriu surikti jam, kad mane pamatytų ir pažintų, bet sieliai jau lieka toli garlaivio užpakalyje, ir tik spėju mostelėti jam ranka, nors jis to nepastebi, nes vėl, visas išsitempęs, sunkiai iriasi...

Pasirodo ant aukšto kalno miestelis, ir garlais apsistoja. Sueina nauji žmonės: būrys darbininkų su pjūklais ir kirviais, keletas merginų ir moterų ir senas žydelis, krepšiu obuolių nešinas; ant pat galo ateina “muzikantai”: vienas aklas su smuika, kitas su armonika, o trečias – kokios dešimties metų berniukas – su būbinu. Savo veidais taip vienas kitą primena, kad lengva atspėti, jog visi trys tikri broliai.

Garlais eina toliau. Visi laukia “muzikos”. Šitai akklasis paima smuiką ir pradeda mėginti ir taisyti stygas: pakeltas jo veidas tarsi be jokio išsireiškimo, bet ausis atidžiai klausos. Ant galo pradeda griežti, – čypia ir rėkia armonikas, dudena ir čerška būbinas. Abu vyresniu ju išsirodo tokiais nuvargusiais, taip nenoromis pildančiais savo priedermę; tik mažiukas, be perstogės mušdamas kūlele, mataruoja kojomis, kraipo galvelę ir dairosi aplinkui. Staiga visa “muzika” dar labiau surinka įvairiais balsais, ir broliai pradeda dainuoti rusiškai: tat kažin kokia kareivių daina, be jausmų ir prasmės; dainos žodžius taip nežmoniškai taria ir kraipo, kad sunku suprasti, – matyt, dainuoja ją tik dėl pinigų, tikėdamies už ją daugiau surinksia. Tą pabaigę, ima kitą, dar netikesnę. Ant galo mažesnysis atsistoja, nusitraukia nuo galvos kepuraitę ir nešinas ja rankoje eina aplinkui, rinkdamas skatikus. Bet skurdžiai tie skatikai į kepuraitę plaukia...

– Berniuk, berniuk, – girdžiu užpakalyje pažįstamos studentės balsą. – Padainuokit geriau ką nors lietuviškai, – daugiau surinksite!

Atsigrįžau: berniukas stovi su atkišta kepuraitė priešais merginą, žiūri į ją išplėstomis savo akelėmis ir nežinodamas, ką atsakyti, tyli išraudęs, tarsi stebėdamos iš jos kalbos ir tokio nepaprasto prašymo. Nežinodamas, ką daryti, eina pas savo brolius ir pasakoja jiems apie naują užmanymą. Tiedu kalbasi tarp savęs ir siunčia mažąjį pas merginą.

– O ką tamstai padainuoti? – klausia mažas muzikantas. – Ar apie “monopolį”?

– Vis tiek ką, bet tik lietuviškai, – atsako mergina išraudusi, nes visi aplinkui pradeda į ją žiūrėti.

Mažiukas sugrįžta pas brolius, ir visi trys pradeda dainuoti apie “monopolį”. Tat paprasta, naujosios formacijos “dainuška”, be dailos ir gilių jausmų, kurioje jos autorius išdėsto savo persitikinimą ir lengvą sodiečių tikėjimą į “monopolio” geradėjystes, giria jį, kol dar, žinoma, nemato, kad tas “monopolis” tik nauja žmonėms sunkenybė. Bet kuone visi tos dainuškos klausos: matyt, daugelis iš šitų saule apdegusių ir nuo darbo pajuodavusių sodiečių ir prastai apsitaisiusių moterų yra kaip tik tais žmonėmis, kurie, savo rūpesniuose ir varguose paskendę, gyvenime tveriasi kiekvieno viešaus apsireiškimo kaip kokio šviesos ar laimės spindulio, kurie gali tikėti, kad koks tenai “monopolis” jų vargų naštą sumažys, – ir todėl taip atidžiai klausosi dainuškos, kurioje tas jų neįvykdintas tikėjimas ir sužuvusioji viltis apsireiškia. Ir kada pasibaigia dainuška, ir berniukas vėl pradeda vaikštinėti aplinkui, lengvai galima pastebėti, kaip į jo palaikę kepuraitę krinta jau daug gausesnį skatikėliai ir net sidabriniai pinigai... Matau, kaip nuo surinktųjų pinigų “muzikantų” veidai ne tik prašvite, bet ir nustebe: nesitikėta, kad tiek surinktų.

Berniukas vėl prieina prie studentės ir jau drąsiai balsu klausia:

– Gal dar ką nors tamstai padainuoti?

– Gerai, padainuokite, – atsako ši linksmai. – tik kokią nors senobinę dainą... liūdną...

Broliai dainuoja liūdną... apie gegutę, žalioj girioj kukuojančią, vargelius rokuojančią, apie mergelę – rūtų darželyje verkiančią, savo bernelio nesulaukiančią... Nors be šitokios “muzikos”, pievoj tarp miškų, ta daina neapsakomai gražiau skambėtų, bet ir čia visi nutilę, gėrėdamies jos klausome: visi jaučiame, kad ji mums brangi, maloni ir suprantama...

Ant galo, nemažai šiuo kartu pasipelniję, linksmi ir pakakinti, vargaujantieji “muzikantai”, dainiai ne įkvėpimo, bet dėl pinigų, sustojus garlaiviui, išlipa.

O mes plaukiame plačiu Nemunu toliau...

Jau artinas vakaras. Atsibosta man stovinėti, taigi atsisėdu ir pradėdau snausti... Atsibudęs matau priešais save sėdinčią jauną merginą. Iš pažiūros jai ne daugiau 16-17 metų. Bet pamėlynavę rausvi jos paakiai, akys nuvargusios, nemaloniai blizgančios, ir skruostų raudonumas, matomai, jau ne pačios prigimties, bet tik įvairių tepalų gražinamas, liudija, kad ši mergina yra ne tik mačiusi vargus, bet jau pati patyrusi ir netikrosios meilės vaisius. Pastebėjusi, kad į ją žiūriu, šypsosi taip, kaip tat paprastai daro moterys, daug jau mačiusios ir pergyvenusios, bet kurios dar tikisi patraukti prie savęs vyrų širdis. Žiūrėdamas į ją toliau, matau, kad jos šypsojimais lanko beveik visus aplinkui sėdinčius vyrus, – neaplenkia nė jaunučio malonaus veido kunigo, kuris, pastebėjęs įbestas į save jos akis, rausta ir sukasi į šalį. Apsitaisyusi ji sodiečių rūbais, su balta skarele ant galvos: be abejonės, tat sodžiaus mergaitė, nelaimingais gyvenimo ir žmonių santykiais išmesta iš jų tarpo ir dabar skęstanti purvuose.

“Kur jos gimtinė vieta, kas tokie jos tėvai, kokia jos praeitis?” – eina per galvą man mintys, bet tokios šalotos, be jausmo, kad mane patį ima šurpas.

Norėtusi prakalbinti ją, paklausti apie tą visą, bet aplinkui žmonės, nėra tiek drąsos. Ant galo žinau, kad sutiktų mane tik nusišypsojimais... Šitai išsiima ji iš baltos skarelės obuolių ir valgo; paskui duoda du obuolius arti stovinčiam kareiviui, kitu du – sėdinčiam čia pat moteriškei. Kareivis atideda juos į šalį, o moteriškė atsisuka į Nemuną ir visai netikėtai meta upėn.

– Kam tamsta numetei vandenin obuolius? – klausia moteriškės studentė.

– Nenoriu nuo jos obuolių priimti, – tat paleistuvė ir užsikrėtusi! – atsako pašnibždoms moteriškė, bet tokiuo balsu, kad visi aplinkui tą girdi.

“Iš kur ji tą žino?” – mąstau žiūrėdamas tai į vieną, tai į antrą.

Moteriškės akys žiba piktu džiaugsmu, tarsi ji laiminga tuo, kad viešai gali nužeminti ir apkaltinti merginą. O mergina išrausta kiek, bet šypsosi, kaip ir pirma.

Man darosi nesmagu ir net baugu. Tarsi nuo baisiausio žmogaus, norisi nuo tos merginos prasišalinti, būti toliau, neprisiliesti tenai, kur ji sėdėjo ar turėjo savo rankas padėjus. Jaučiu, kad tokios mintys ne pas mane vieną, bet ir pas kitus. Laukiu, kad tik greičiau pasirodytų Kaunas, kad tik greičiau iš to garlaivio galėčiau išlipti. Nudžiungu, kada tamsumoje pasirodo Aleksotos ir Kauno žiburiai.

Ant galo garlaivis, priplaukęs prie uosto, sustoja. Visi pradeda lipti. Instinkto vedamas, nutveriu studentę už rankos ir, iškėtęs akis, žiūriu į tą nelaimingą “paleistuvę”, tarsi norėdamas ir save, ir savo pažįstamą nuo anos apginti, lipant iš garlaivio jos neprisiliesti, “nesusitepti”. Kaip koks akmuo nuo krūtinės nuslinksta, kada pasijuntu ant gatvės...

Matau, kaip skersinės gatvės tamsumoje mergina pranyksta, ir einu savo keliu... negaliu ir nedrįstu eiti paskui ją, pažiūrėti, kur ir kaip ji nakvos, pas ką ir kaip ji čia Kaune gyvena, ką dirba ir kokia baisi, be pasigailėjimo galia ją prie tokio gyvenimo privertė?.. Ant galo, ar būtų iš to kokia nauda?!

Ciurichas, 1905. IV. 2

Vagis

...Jaunas dar tada tebebuvo, nevedęs ir stipras, – kito tokio visam sodžiuje nebuvo. Nieko nebijoju: visi manęs lenkės. Jeigu kas ko neįveikdavo ar darbe, ar susirėmimuose, visados sakydavo: reikia Jokūbas pakviesti, be jo niekai. Ateidavau, didžiausius sienojus į ratus įkeldavau, kelmus iš žemės išraudavau, vienu rankos mostelėjimu muštynes sutūrėdavau. Dabar ir pusės manęs nebeliko... O kaip mėgdavau pasilinksminimus! Apylenkėje nė vienos vestuvės ar vakaruškos be manęs neapseidavo: visur būdavau, visur manęs vieno buvo pilna, – ir visiems patikau. Bet nė vieno nenuskriausdavau, nesuduodavau. Buvau pas tėvus vienatūriu, visa savo rankose turėjau, – ir ūkis gerai man klojos... Tėvai jau seniai vis liepė man vesties, bet aš ir pats nelabai dar to norėjau, ir merginos nebuvo sau apsirinkęs. Sakiau, paspėsiu, – ir taip nenuobodu ant

svieto gyventi. Bet per vienus atlaidus pamačiau bažnyčioj merginą... Negalėjau akių nuo jos atitraukti: taip staiga ji mano širdį traukte pritraukė.

– Na, – maniau sau, – nejaugi ji tat bus mano pati!

Jaučiau, kaip šokinėja širdis krūtinėje, kaista kraujas.

– Kas ji tokia yra? – kilo mano galvoj klausimai. – Ar iš tolo, kokių tėvų, kaip gyvena?..

Nutariau būtinai su ja ir su jos tėvais susipažinti. Pradėjau klausinėti žmonių ir patyriau, kad tat pasiturinčių ir gerų tėvų duktė, gerbiama apylenkėje. Susipažinau paskui ir su ja: mačiau, kad ir ji nuo manęs nesišalina... Laikas greitai bėgo. Nė pats nepasijutau, kaip po Kalėdų suradau išmintingą apysenį žmogų ir nuvažiavau pas ją piršlėmis. Visi greitai sutikom, pasogos prižadėjo nemažai, ir nutarėm, nieko nelaukdami, vestuves pakelti...

Galbūt jūs laukiate, kad aš kažin ką papasakosiu, savo mylimąją jums aprašysiu?! Ne. Jūs ją ir taip gerai žinote: tat mano pati, su kuria, dėkavoti Dievui, jau trečią dešimtį vienybėje ir meilėje gyvenu ir vaikų nemažai susilaukiau – tokių pat sveikų ir tvirtų, kaip ir jų tėvas kadaise buvo. Ne apie ją aš noriu kalbėti: aš noriu jums papasakoti vieną atsitikimą, kuris galėjo visą mano gyvenimą sugriauti, o kuris ir dabar labai dažnai dar nesmagumą mano širdyje gimdo...

Tai buvo po pačių mano piršlybų. Sugrįžau aš nuo jų namo linksmas, pakakintas: nebūtos mintys tada po mano galvą lakstė... Buvo jau vėlus žiemos vakaras. Namie radau visus sugulusius. Išsikinkiau savo kumelį, įvedžiau gurban, uždėjau šieno, užpyliau vandens, užbarsčiau miltų su avižomis ir nuėjau seklyčion gultų. Bet negaliu užmigti. Nežinau kodėl, pradėjo mane imti nerimastis. Traukte traukė nueiti kumelio pažiūrėtų. Žinojau gerai, kad gurbų duris užrakinau, kumelį geležiniais pančiais supančiojau, bet ne – stumia kažin kas iš lovos, ir gana. Ant galo nebeiškentėjau, iššokęs užsimoviau batais, užsimečiau kailiniais ir išėjau.

Naktis buvo šviesi – mėnesiena, ir tokia tylą aplinkui, tarsi visa išmirė: girdėjau tik, kaip traškėjo nuo šalčio tvoros ir tik tik šlamėjo krisdamas nuo apšerkšnojusių medžių sniegas. Tik vienos žvaigždės linksmi mirgėjo viršuje. Bijodamas kvėpuoti ir iš palengvo, kad negirgždėtų po kojų sniegas, priėjau prie gurbų ir kuone surikau: durys buvo atidarytos... Prisiglaudžiau prie sienos ir klausaus. Girdžiu, kumelys prunkščia, o nuo jo kojų muša geležinius pančius.

– Vagis, – dilgtelejo galvoje mintis...

Visas drebėjau – ir iš išgaščio, ir iš džiaugsmo kartu, kad dar paspėjau laiku išeiti, nes mylėjau tą kumelį neapsakomai. Širmais obuoliais muštas, riestu kaklu ir ilgais karčiais, nors nedidelis, bet greitas kaip stirna... visoj apylenkėj buvo žinomas. Ne vienas po 300 rublių siūlijo. Niekam neatidaviau: nenorėjau parduoti; jeigu ir vesdavau jį ant mugių, tad tik pasigirtų.

– E, tat šitai kodėl tu per slenkstį vedamas jau kelintą dieną rąžais, – atsiminiau. – Pats, nabagas, nelaimę jautei.

Bet ką turėjau daryti? Pulti vidun? O galbūt tenai ne vienas yra: užmuš, kaip žvirblį, iš revolverio ar nudurs peiliu kaip paršą. Lėkti pasišauktų vyrų? O tuo tarpu ims ir išsives kumelį: tiek ir tematysi. O rankose nieko, o nieko neturėjau. Namuose vėl nė šaudyklės, nė revolverio nebuvo, – vis savo kumščia pasitikėjau.

Nėra kas daryti... girdžiu, kad jau vedasi... Pamačiau čia pat ant skiedyno didelę medinę kūlę, akies mirksny prišokau prie jos, nusitvėriau abiem rankom ir užsislėpiau už durų šulo. Laukiu... O širdis, rodos, ims ir iššoks iš krūtinės... Juntu, kad jau visai nebetoli... Ir šitai duryse pasirodo žila barzda – išlenda... burlokas...

Kaip daviau kūlę per galvą, – tik žagtelėjo ir parkrito negyvas ant žemės, nė vieno žodžio neprataręs.

Sužvengė linksmi kumelis, mane pamatęs. Kaip beprotis pripuoliau prie jo, apkabinau kaklą, – ir bučiavau, verkiau. O jis padėjo man ant pečio savo galvą ir romiai maloniai žvengia...

Ant galo atbudau kaip iš miego. Atsiminiau, kad žmogų užmušiau: šiurpas mane visą paėmė, plaukai ant galvos atsistojo. Kur aš jį dabar dėsiu, ką darysiu?..

Pasilenkiau, apčiupinėjau burloką: atradau už ančio revolverį primuštą, peilį prie diržo prikabinatą. Supratau, kad nebūčiau gyvas likęs, jeigu tiesiai priešais jį būčiau ėjęs. Prisistačiau sau visą nelaimę: savo mylimąją, vestuves, ūkį ir visą gyvenimą, – visa būtų pražuvę. O dabar?.. Šiurpuliai paėmė vėl visą: juk patirs, sužinos, kad aš tat padariau, – kas mane laukia – kalėjimas, teismas, o galbūt katorga?..

Šokau kaip jautis, bizdėlės įkastas. Apsivilkau, pasikinkiau kumelį, įverčiau numirėlį važiun ir, kaip tik arklys gali šokti, pasileidžiau vieškeliu: tik dulkia sniegas iš po važiaus ir švilpia ausyse vėjas. Nuvažiavęs kokią dešimtį varstų, sustojau, išverčiau numirėlį paravėn, užmoviau dar ant jo galvos jo paties seną apynasrį ir apsigrįžęs vėl parlėkiau kaip paukštis namo. Nusikinkiau, kumelį vėl įleidžiau gurban, duris užrakinau ir, tarsi nieko neatsitiko, nuėjau seklyčion ir atsiguliau... Niekas manęs negirdėjo ir nematė nė važiuojant, nė parvažiuojant; niekam nė vienu žodžiu apie tą atsitikimą neprasitariau... tik kunigui per išpažintį pasisakiau...

Ant rytojaus rado tą numirėlį paravėj. Suvažiavo žmonės, palicija; rado prie lavono revolverį ir peilį, pamatė ant jo galvos apynasrį – suprato, už ką užmuštas. Žmonės kuone visi atvirai pripažino, kad taip

“tokiam” ir reikėjo. O policija pakalbėjo, paklausinėjo, o kaltininko taip ir nebeieškojo... Tuo visa ir pasibaigė...

Aprimau ir aš kiek. Greitai po to atsitikimo apšvedžiau, vaikų paskui susilaukiau... O vienok ilgai tasai žmogus mano akyse stovėjo, – kaip koks kirminas krūtinę man ėdė. Dažnai per miegą baisiai surikdavau, visas šaltu prakaitu apipiltas atbusdavau ir kelias dienas, galvą nuleidęs, vaikščiodavau. Išsigandusi pati pradėjo klausinėti, kas yra. Ilgai nesakiau: ant galo prisipažinau. Ramino ji mane, – rodė, lengviau kiek ant krūtinės darėsi, bet pabuvus ir vėl pradėdavo kirminas krimsti. Ir išpažintin vaikščiodavau, ir ant bažnyčiai duodavau: ramiau po to būdavo... Taip visą savo amžių išgyvenau; visame kame buvau laimingas, žilo plauko susilaukiau, nieko, rodos, nenuskriaudžiau, pirštu nepalytėjau. Ir tas tik vienas atsitikimas ramumo neduoda...

Gal geriau būčiau padaręs, jeigu atvirai valdžiai būčiau prisipažinęs, teismo rankosna atsidavęs... Ne kartą jau rengiaus taip padaryti... Bet viena tik mintis, kad galiu kalėjiman pakliūti arba būti išsiųstu, kad galiu savo ūkį pražudyti, savo pačią ir vaikus nelaimingais padaryti, – visados nuo to žingsnio mane sulaikydavo.

Galbūt prisipažinęs ir liuosas būčiau palikęs, gal ir nieko bloga nebūtų man padarę, bet kaip tik ateidavo galvon mintis, kad gali prisieiti savo kraštą palikti, jo nebepamatyti, – visas drebėjau... ir tylėjau. Žinojau, kad pakliuvęs ne tik pražūčiau, bet ir iš tiesų gal tikru žmogžudžiu iš tenai išeičiau, nes kalėjimai juk nepataiso žmonių, tik visai juos pagadina. O aš juk ieškojau ir ieškau: savo sąžinės nuraminimo, o ne dar didesnio jos sutepimo. Juk aš tik savo savastį gyniau... Kitos išeišios neturėjau, jeigu nenorėjau pats būti užmuštas... Tegul jis ir iš bado vogė, – vis tiek būtų mane užmušęs...

Tyliu ir dabar. Nenoriu ir bijau, senatvės susilaukęs, savo kraštą palikti, su šeimyna persiskirti. Netikiu, kad baisus kalėjimas galėtų mano dūšiai nekaltybę sugrąžinti, sąžinę nuraminti. Tokio sąžinės nuraminimo ieškau tik išpažintyje, maldoje, darbuose ir pas savo kaimynus, kuriems savo širdies žaizdas atidengiu...

O vienok ir dabar dažnai dažnai tas pats kirminas mano širdį graužia. Ir nežinau dar, ką pasakys man už tą Visagalį...

Ciurichas, 1905. IV. 12

Tikėjimas

Šventadienio rytas. Sėdžiu netoli savo buto ant sukrautų pagatvyje nutašytų medžių, leidžiančių iš savęs sveiką miškų kvapą, kuriuo taip malonu kvėpuoti nusilpusiai krūtinai. Čia pat statomi nauji namai. Žemiau po kojų marguliuoja Ciurichas, toliau tviska nuo saulės spindulių ežeras, o už jo, dar rūkų aptraukti, dūkso palši sniegų kalnai, tarsi kažin apie ką liūdnai užsimastę, tik debesys viršum jų blizga, saulės apšviesti.

Taip romu aplinkui! Tik gieda be perstogės sodneliuose pavasario paukščiai, o iš apačios pradeda plaukti aukštyn iškilmingas varpų skambėjimas.

Atsirėmęs sienojų, pasidėjęs sąsiuvą, rašau...

Nuo pavasario kvapų ir paukščių giedojimo taip gera darosi, taip lengva alsuoti! Lengvos, kaip pūkas, lakioja mintys, kilsta galvoje tolimosios tėvynės paveikslai. Kas dabar tenai dedasi? Kokie nauji vargai slegia žmones, ar kas gaivina jų viltis?..

Bet nuo tų minčių, brangių, tolimųjų, išbudina mane šveicarė mergaitė. Iš palengvo ir nedrąsiai prisiartina ji prie manęs ir, kišdama man popierį, maloniai sako:

– Prašom tamsta perskaityti...

– Nereikia, – atsakau jai šiurkščiu balsu, tardamas, kas tat kokia nors “reklama”.

– O, tamsta tik perskaityk, būk toks geras! – maldaudama prašo ji manęs tokiuo balsu, kuris liudija, kad tą popierį atmesdamas neapsakomai giliai ją užgaunu.

Nustebęs imu nuo jos popierį: matau, kaip mergaitės veidą apšaučia džiaugsmo ir vilties spinduliai, kokius tegalima matyti tik pas giliai tikinčius žmones laimingiausioj jų gyvenimo valandoje. Kaip ir pirma, tolinas ji nuo manęs iš palengvo, nedrąsiai. Bet jaučiu, kad, paėjusi kiek, sustoja ir žiūri į mane iš užpakalio: matyt, nori persitikrinti, ar tą popierėlį skaitysiu.

Imu ir skaitau... Tat laiškas abejojantiems tikėjime, paklydusiems ir bedieviams. Visus šiuos laiško autorius, nurodydamas savo adresą, kviečia pas save, pažadėdamas kiekvieną sustiprinti tikėjime ir prirodyti jam Dievo esybę, jeigu jis to nepripažintų... Laiške du puslapiu prilyginimų ir išvedžiojimų...

Supratau: ta mergaitė ir mane prie paklydusių priskaitė... Užaina noras ją nuraminti, pasiteisinti arba taip ką nors pasakyti, bet atsigręžęs jos jau neberandu.

Įsidedu laišką kišenėn ir nuliūdęs einu namo...

1905. IV. 13

Laimės žiburys

Pasaka

Ant aukšto stataus kalno pasirodė stebuklingas žiburys. Žibėjo jis kaip žvaigždė, apsiaustas šviesiu ratu iš aukso raidžių. Pamatę tat žmonės ėjo prie kalno, stebėjos į žiburį, bet, negalėdami ant to kalno užlipti, negalėjo išskaityti aukso raidžių. Ant galo atsirado jaunikaitis, kuris susirinkusiai miniai perskaitė: „Žmonių laimė“. Pasklido apie tą garsas po visą šalį: visur tik apie tą ir tekalbėjo. Bet niekas negalėjo gerai suprasti ir kitiems išaiškinti, ką tie žodžiai reiškia. Išstisas dienas ir naktis budėjo žmonių minios prie kalno, vienos nueidamos, kitos ateidamos, ir laukė naujo dar didesnio stebuklo ar išaiškinimo senojo.

O žiburys ne tik negeso, bet vis labiau žibėjo, aukso raidės vis labiau blizgėjo...

Ir šitai vieną naktį atėjo prie tų žmonių žilas senelis ir paklausė jų:

– Ko jūs čia susirinkote ir laukiate?

Atsakė minia:

– Šitai pasirodė ant kalno žiburys su nuostabiu parašu, o jo mes nesuprantame.

– Aš jums išaiškįsiu, – atsakė senelis. – Šitas žiburys tat jūsų laimė; tas, kuris užlips ant to kalno ir prisilies prie to žiburio, visus žmones padarys laimingais...

Nudžiugo minia ir sujudo kaip jūra. Nors kalnas aukštas ir status buvo, bet pilnos džiaugsmo žmonių akys žiūrėjo į jo viršūnę kaip į saulę: daugelis jau rengėsi lipti.

– Palaukit, aš dar nepabaigiau! – sušuko senelis. – Ne taip lengva, kaip jūs manote, to kalno viršūnę pasiekti; tuos, kurie lips, baidys iš visų pusių baisiausios šmėklos, rėkaus ir kauks įvairiausiais balsais, šauks ir trauks juos atgal. Ir tie, kurie išsigąs jų, atsigręžę pažiūrės žemyn ar iš neatsargumo paslydės nors kiek, – tuojau pavirs į akmenį. Daug aukų pareikalaus žmonių laimė! Net ir tie, kurie užlips ilgainiui ant kalno ir prisilytės stebuklingo žiburio, vienam akies mirksny pavirs į akmenį: tik savo mirtimi atneš jie laimę kitiems... bet kada taip atsitiks, paliestas žiburys subyrės į nesuskaitomą daugybę žiburėlių, kurie nusileis nuo kalno žemyn, išsisklaidys po jūsų namus ir gryčias, įeis į jūsų protą ir širdis, – ir tada būsite laimingi...

Taip pasakęs, senelis pranyko.

Nuliūdo minia, tuos jo žodžius užgirdusi: atsiduso kaip vienas žmogus ir žemai žemai palenkė savo galvas. Jų akyse buvo jau nebe džiaugsmas, bet nusiminimas; nebeartinos jie dabar prie kalno, bet nuo jo tolintis pradėjo... Niekas savo gyvasties nenorėjo aukauti. Ir ne tik ką savo gyvasties nenorėjo aukauti: dar ir vieni kitus nuo to atkalbinėjo. Tėvai gailėjo savo vaikų, merginos savo jaunikaičių, vaikinai savo mylimųjų, seserys brolių: vieni saugojo kitus, drebėjo dėl vienas kito.

Bet atsirado drąsuoliai. Nedaug tokių buvo, vienok jų skaitlius vis augo. Slapta nuo vienas kito, sūnūs ir dukterys bėgo iš tėvų namų, labai retai jų laiminami, dažnai keikiami ir visados apverkami; įsimylėjusieji jaunikaičiai ir merginos skyrėsi, vieni kitiems iškalbinėdami, – ir tik kurie ne kurie iš jų ėjo stipriai rankas sunėrę... Ir ėjo visi šitie drąsuoliai prie kalno savo gyvasties už žmonių laimę aukautų, užmiršdami savo ypatas, savo mylimuosius...

Sunkus, erškėčiais išklotas buvo jų kelias. Gana buvo mažiausio neatsargumo, ir nelaimingieji slydo nuo stataus kalno žemyn ir virto į akmenis. O visokios šmėklos, tarsi pragaro dvasios, lakstė aplinkui baisiausių nebūtų žvėrių pavidale, gąsdino iš visų pusių, kaukė vilkais, čypė gyvatėmis, lojo šunimis. Nuo tų įvairių balsų ir baisybių sukės drąsuoliams galvos, vargo kūnas, ir nusilpę jie krito žemyn, pavirsdami į akmenis.

Bet kritusiųjų vieton ėjo ir ėjo naujos drąsuolių minios ir lipo ant kalno. Visą kalno apačią apsiaupė aukšta akmenų siena: tat buvo žuvusiųjų kūnai.

Šalies gyventojai tolinosi dabar nuo to kalno kaip nuo baisiausios ligos ir maro. O tie, kuriems brangios ypatos tenai pražuvo – tėvams vaikai, merginoms jaunikaičiai, vaikinams jų mylimosios, – draskydamies ant savo galvų plaukus ir liedami ašaras, skendo nelaimėse ir keikė tą žiburį... Kalnas pavirto į baisiausią nelaimių ir prakeikimo vietą.

Bet nesutūrėjo tat naujų drąsuolių minių nuo aukų ir pasišventimo. Žuvusiųjų draugų dvasia gimdė jų širdyse neapsakomą stebuklingą galią: jie ėjo ant to kalno neužsileisdami paskui vienas kitą.

Iš pavirtusiųjų į akmenis žmonių kūnų aplink senąjį kalną augo kitas kalnas, kurio viršūnę kaskart vis labiau ir labiau artinos prie žiburio. Paskesnioms drąsuolių minioms vis lengviau buvo lipti... Bet ne vieni jau metai aukų ir pasišventimo praėjo, o vienok dar nė vienas iš lipančiųjų nepasiekė kalno viršūnės; nepasilytėjo stebuklingo žiburio. Šalies gyventojai tai svajotojais ir bepročiais juos vadino, tai gailėdamies jų verkė; bet nemažai ir tokių buvo, kurie iš jų tik juokės ir tyčiojosi ir džiaugėsi, kad jie žūsta.

Bet šitai vieną gražią pavasario dieną nesuskaitoma drąsuolių minia – jaunikaičių ir merginų, vaikų ir suaugusių vyrų, išblyškusių ir nuvargusių, – vėl priėjo prie kalno. Visų jų akyse švietė viltis ir drąsa, meilė ir

pasišventimas. Suriko visi galingu balsu ir kaip sukilusių jūrų bangos puolė prie kalno. Iš visų pusių šmėklų baidomi ir persekiojami, lipo ir lipo jie akmenimis aukštyn, visą kelią išklodami naujais savo kritusiųjų draugų kūnais. Juo aukštyn, juo retyn jų skaitlius ėjo. Šitai tik saujelė beliko. Bet jau visai visai ji nebetoli viršūnės... Nebegirdėjo jie šmėklų kaukimo, nebematė jų bjaurių veidų; jų blizgančios akys įbestos buvo į žiburį ir negalėjo nuo jo atsitraukti: juk tat buvo jų vargingos kelionės galas, tat žmonių laimė jų akyse stovėjo...

Dar du trys draugai krito, ir likusieji pasiekė viršūnę... Sušuko linksmu galingu pergalėjimo balsu, ir visi kaip vienas nutvėrė savo rankomis žiburį. Visi vienam akies mirksny pavirto į akmenis...

Ir o stebuklas! Visos šmėklos pražuvo, o paliestas žiburys subyrėjo į nesuskaitomą daugybę žiburėlių, kurie kaip krintančios iš dangaus žvaigždės nusileido nuo kalno žemyn, nušviesdamos visą šalį. Tos šalies gyventojai staiga pajuto savo laukuose, namuose ir gryčiose ypatingą malonią šviesą, savo širdyse ir galvoje – neapsakomą ramumą. Akies mirksny sutrupėjo nelaisvės pančiai, išnyko tarp žmonių neapykanta ir visokios skriaudos ir neteisybės; visi pasijuto lygiais ir laimingais, visi gerbė artimą ypatą ir žmogaus tiesas. Atsirado tarp žmonių laimė...

Pamatę save ir kitus taip atsimainiusius, atspėjo žmonės ir tos atmainos priežastį. Atsiminė stebuklingą žiburį ir visi, kaip vienas, skubinos prie iškeiktojo kalno pažiūrėtų. Bet susirinkusios žmonių minios žiburio jau neberado. Net senojo kalno nebesimatė: visas aplinkui, nuo apačios ligi pačiai viršūnei, buvo apsiauptas jis akmenimis. Visa dabar žmonės suprato ir su pagarba nulenkė savo galvas žemyn: tat buvo jų išganytojų kūnai, kurie, patys numirdami, jiems atnešė laimę...

Ir nuo tos dienos keikiamasai seniau kalnas buvo pramintas garbės ir laimės vieta; nuo tos dienos jis tapo istoriškuoju žmonių gyvenimo paminklu. Dabar gyventojai ne tik nuo jo nebebėgo kaip nuo ligos ir maro, bet eidami pro šalį su pagarba ir meile lenkė žemyn savo galvas, atsimindami žuvusiuosius šalies atliuosuotojus. Iškilmingai šventė kasmet žmonės išvadavimo dieną kaip didžiausią visos šalies šventę. Tą dieną rinkosi jie prie kalno, apsitašę gražiausiais rūbais. Su žaliais ant galvų vainikais ėjo jaunos merginos; puikiausius žolynus nešėsi rankose gerbiamos moterys; aukštai iškeltos vėliavos plevėsavo tvirtuose jaunikaičių ir vyrų delnuose, o pirma visų puikiausiais vežimais baltai apsitašę važiavo nekalti vaikai... Visi buvo linksmi ir laimingi...

Prisiartinę prie kalno ir apsiautę jį aplinkui, linksmais ir gražiausiais balsais dainavo jie laisvės ir laimės dainas, barstė ant kalno žolynus, dėjo vainikus, garbindami savo žuvusiuosius atliuosuotojus. Visą tą dieną linksmai griežė muzika.

Ir tą šventę apvaikštinėjo kas metai; kas metai garbino savo laisvės ir laimės dieną. Pražuvusiųjų drąsuolių vardus įrašė istorijos knygon aukso raidėmis, o jų gyvenimo ir darbų paskesniųjų žmonių eilios mokės kaip poterių ir katekizmo... Ir visi buvo laimingi...

Ciurichas, 1905. IV. 15

Kliudžiau

Tai buvo nedidelė balta katytė. Jos menkas suliesėjęs kūnelis visas drebėjo nuo šalčio ir baimės; jos plaukai, lietaus sušlapinti ir purvais apskretę, visi kabėjo sustyrę ir pasišiaušę. Radau aš ją lauke, patvory pritūpusią, susirietusią, nelaimingą. Mane pamačiusi ji taip gailestingu balsu sumiaukė ir pažiūrėjo akimis, kuriose švietė ir baimė, ir viltis. Ji buvo dar visai jaunutė, bet tokia sudžiūvusi. Gal ją atėmė nuo jos motynos žmonės; gal jie pirma norėjo ją įdėti maišiukan ir nunešus int upę įmesti vandenin, bet paskui atnešė laukan, pametė patvorin, kad ji neberastų namų ir nudvėstų badu: pas žmones jau nebebuvo jai vietos; gal jau nebe pirmą dieną ji čia išalkusi ir sušalusi tupi...

Bet kas man darbo? Juk ji niekam nereikalinga...

Ir aš apsidžiaugiau, kaip apsidžiaugia pamatęs kiškį medėjas. O aš juk juo buvau apsitašęs. Ant pečių turėjau persidėjęs lanką, rankoje nešiaus strielą: maniau esąs tikru Amerikos tyrilaukių gyventoju, Kuperio aprašytu. Nors buvau tik antros klesos mokinys, vienok jaučiausi milžinu esąs, kuris, rodės, ir vilkų būrį susitikęs neišsigastų.

O čia buvo tik maža sudžiūvusi katytė...

Atmatavęs dešimtį žingsnių, atsistočiau, nusiėmiau nuo pečių lanką, įtempiau strielą ir pradėjau taikinti. Liūdnomis akimis žiūrėjo į mane nelaimingas gyvulėlis, tarsi klausdamas, ką aš darau... ir laukė.

Striela sudzimbė ore, ir pamačiau, kaip katytė staiga pervirto kūlio, skaudžiai skaudžiai sumiaukė ir pradėjo stirenti kojytėmis...

Kliudžiau. Kaip tikras medėjas, prilėkiau artyn, bet ūmai pajutau širdyje šaltį ir apsistočiau nustebęs: katytės veidas buvo pervertas neapsakomu skausmu, akys primerktos; ji iš visos dar likusios galios pasistengė

atsistoti ant pirmutinių kojų ir pradėjo šliaužti, vilkdama žeme savo kūnelį: kartu vilkosi įlindusi jos krūtinėn striela, o iš žaizdos dideliais juosvais lašais lašėjo ant smėlio sukrekėjęs kraujas.

Nusiminęs, nebežinodamas, ką daryti, atžagaria ranka numečiau lanką ir strielas ir neatsigręždamas parlėkiau namo. Širdyje jaučiau skausmą ir sunkumą: tarsi didelė didelė našta slėgė krūtinę.

Tik ant trečios dienos drįsau išeiti laukan: katytė gulėjo aukštiekninkė, nebegyva. Čia pat prie jos buvo numesti lankas ir strielos. Nutvėręs nuo žemės, lanką ir strielas sulaužiau į šipulius ir toli išmėčiau po lauką. Tik nedrįsau išimti strielos, kuri buvo įsisiurbusi katytės krūtinėn ir dabar stypsojo atsikišusi.

Tai buvo vienatinis mano gyvenime šovinyš. Bet laimingas: aš jį ir ligi šiolei tebesinėšioju savo krūtinėje...

1905. V. 22

Ji ir jis

Jiedu abu ilgus metus gyveno toli nuo vienas kito; jiedu nei vienas ilgus metus nežinojo apie kitas kitą, kad abu kartu gyvena ant svieto. Ant galo jiedu susitiko: jis jaunas ir da drąsiai žiūrintis ateitin, bet jau nemaža patyręs jaunų dienų bangose ir gera, ir pikta; ji jaunutė, nekalta mergaitė ir tokia maloni, kiap tūtų daržely žydinti balta lelija. Abudu nustebo, vienas kitą pamatę; abejų vienu akies mirksniu sudrebėjo širdys krūtinėse; jiemdvim rodėsi, kad jie seniai pasižįsta, kad jie jau yra vienas kitą matę. “Ar ne ši mano sapnų gaivintoja? ar ne šis mano širdies laukiamasis?” – mąstė abudu, vienas kitą išvydę. Ir jiedu padavė vienas antram ranką. Kada jis priglaudė jos galvą int savo krūtinę, o ji, apkabinusi savo baltom rankom jo kaklą, pirmą kartą jį bučiavo, – jiedu pasidarė vienas antram tokie brangūs ir artimi, kaip niekas daugiau pasaulėje. Jiedu buvo laimingi.

– Nors mudu nieko neturiva, nors jokių turtų nesava susidėję, – kalbėjo jiedu tarpu savęs, – vienok eikiva kartu gyvenimo da nepramintais takais, sėkiva, ką turiva, dirbkiva, ką galiva, ir tikėkivos vaisių, kuriais galėtuva džiaugties ir nusiraminti; remkiva vienas antrą, būkiva santaikoje, o meilė palaimijs mūsų gyvenimą, palengvjs jo vargų našta.

Taip kalbėjo jiedu vienas antram, ir visi jų jausmai, visos jų dvasios stygos prijautė tiems jų žodžiams, kartu su tais jų žodžiais skambėjo. Ir jiedu, tarsi atgijusiu ir sutvirtėjusiu, linksmi žiūrėjo ateitin, drąsiai žengė dar nepramintais takais...

1905

Joniukas

Šeštų metų Joniukas jau piemuo. Gano jis žąsis. Teisybė, tos žąsys svetimos. Bet Joniukas ir neatmena, kad jo tėvelis būtų kada nors žąsis laikęs. Ir kur tėveliui jos laikyti, jeigu jis gyvena miestely, tokioj sugriuvusioj nedidelėj trobelėj, ir žemės vieną mažą darželį teturi (ir tas, sako, esąs žydo Iršos). Ant galo, ir tėvelio dabar nėra. Kur jis yra, Joniukas pagaliaus gerai nežino. Tik atamena, kad buvo apsiniaukusi liūtinga diena, kai tėvelis su maišeliu ant pečių iš namų ėjo. Joniukas kaip tik tą dieną tupėjo susirietęs ant suolo: tai dairėsi bailiai po trobelę, tai žiūrėjo, kaip dideli vandens lašai varvėjo nuo langelių arba vyniodamies, tarsi gyvi, šliaužė per stiklą žemyn. Seniau tokią dieną Joniukas neiškentėdavo; atsiklaups, būdavo, ant suolo, primygs int šlapią stiklą savo pirštelį ir trina, trina: toks dzyravimas jam buvo kaip gražiausia muzika. Bet tuo kartu bijojo: matė, kad visi nusiminę, tyli; tėvelis susirūpinęs avėsi kojas, motutė, mažąjį broliuką ant kelių turėdama, kniukčiodama verkė.

Atamena Joniukas, kad atėjo tada keletas moterų ir dėdė Jokūbas tėvelio išleistų. Visi dūsavo, dejavo; kalbėjo, kad reikšią toli, labai toli keliauti, kad ten galį užmušti, – ir kiekvienas prašė Dievo, kad tik nors gyvas grįžtų.

Nesuprato gerai Joniukas, ką tas visa kas reiškė, bet ir jo mažą širdelę tarsi replėmis kas krūtinėje suspaudė. O kai tėvelis visiems pradėjo sudiev sakyti, kai motutė pradėjo balsu raudoti, Joniukas nušoko nuo suolo, nusitvėrė tėvelį užu skverno ir verkė, verkė, visas drebėdamas, net jam gerklytė užkimo: jautė, kad atsitiko baisi, didelė nelaimė...

Tėvelis jį apkabino, pabučiavo galvon ir peržegnojo; paskum užsimetė ant pečių maišelį ir visų lydymas išėjo pro duris...

Ir ligi šios dienos nebematė Joniukas savo tėvelio. Niekas jau nebeatneša jam iš miestelio riestainio ar saldumynų nupirkęs. Paliko Joniukas trobelėj su savo motute ir mažuoju broliuku vienas. Bet motutę jis ne taip mylėjo, kaip tėvelį, – labiau jos bijojo. Girdėjo kalbant, kad ta motutė esant jam netikra; kad jis turėjęs kitą

motutę, kuri numirusi ir jį visai dar mažą palikusį. Ką tas reiškia, Joniukas gerai nesuprato; tik matė, kad mažąjį broliuką antroja motutė daug labiau mylėjo; tuo tarpu jį labai dažnai ir skaudžiai baudė, visados barė. Ir Joniukui labai dabar gaila savo tėvelio; bet kur jis yra ir kada pagriš, apie tai paklausti motutės bijojo. Matydamas motutę turinčią ant savo kelių mažąjį broliuką, ne kartą ir jis norėdavo prieiti taip pat int ją prisiglausti; jautė, kaip tat gera turėtų būti, bet nediršo. Ir tik dar tylesnis paliko, ne kaip pirma. Dažniausiai sėdėjo per dieną ant krosnies, nes lauke buvo šalta, ir dirbo iš šakaliukų kryželius, kaip jį buvo tėvelis išmokęs. O kai motutė pradėdavo ant jo barties, jis nulįsdavo pačian šakalynės kampelin ir iš tenai žiūrėdavo, kaip kačiukas, savo didelėm šviesiom akelėm. Tenai tupėdamas matė ateinančias apsilankytų int motutę moteris, girdėjo, kaip motutė skundėsi, kad nėra ko valgyti, trūksta duonos, ir kalbėjo, kad jį, Joniuką, reikšią leisti piemenautų, jeigu tik kas priimsiąs, nes namie toks tik dykai duoną valgysiąs, o uždirbti negalėsias nieko. Moters lingavo savo galvas, pritardamos motutei, ir pasigailėdamos žiūrėjo šakalynėn. O Joniukui, tų kalbų klausant, drebėjo širdelė krūtinėje ir sausos juodos duonos kąsnelis sustodavo gomury.

Ant galo vieną dieną prieš Velykas pamatė nuo krosnies Joniukas, kad trobelėn intėjo kažin koks nepažįstamas žmogus, raudonais kailiniais apsivilkęs, ir pagarbinęs Dievą paklausė motutės:

– Na, kurgi tamstos piemu?

Joniuko širdis sudrebėjo, tuos žodžius išgirdus.

Motutė liepė jam lipti iš šakalynės ir pabučiuoti “dėdėi” ranką.

Nepažįstamas dėdė apžiūrėjo Joniuką iš visų pusių, pakraipė galvą ir tarė:

– Ar nebus tik per mažas?

Paskum, prisikimšęs tabako ir užsidegęs pypkę, pridūrė:

– Na, kai žąsims ganyti, bus geras ir toks. Kiek gi tamsta už jį norėtum?

Joniukas girdėjo, kaip “dėdė” pradėjo su motute derėtis, kaip motutė prašė nors sykelį bulbių pridėti; matė, kaip tas “dėdė” padavė motutei popierinį pinigą, ir suprato, kad jam su tuo žmogum reiks važiuoti.

– Na, taisykis, važiuosiva, – tarė dėdė. – Nebijok, gerai tave laikysiu: kasdien tris kartus lupsiu, kartą valgyti duosiu.

Taip pasakęs susijuokė. Bet Joniukui, tuos žodžius girdint, juokties visai nebebuvo noro. O čia dar motutė prašė to “dėdės”, kad gerai jį prižiūrėtų, negailėtų rykščių, jeigu neklausys ir tinginiais. Ir Joniukas, nors namie negera buvo ant krosnies tupėti, išvažiavo apsiašarojęs, dar labiau susitraukęs, kaip pirma.

Bet ir naujojoj vietoj Joniukas iš palengvo apsirato. Teisybė, tetulė buvo pikta, dažnai jį siuntinėdavo, dar dažniau bardavo, o ne kartą ir suduodavo; bet užtatai valgyt čia daugiau gaudavo kaip namie. Iš pradžios jį pristatė int mažą vaiką. Bet kaip atšilo ir pradėjo skilti žąsiukai, naujas darbas atsirado: reikė jie lesinti ir saugoti. Kaip visai sušilo, tetulė sudėjo žąsiukus anderion, išnešė pakluonės pievon, parūkė švęstomis žolėmis ir paleido ganytųs. Joniukas juos ganė, lesino ir saugojo nuo varnų. Kaip žąsiukai pasiūgėjo, turėjo Joniukas kartu su kitais sodžiaus vaikais laukan juos varyties, – ir kartu ganė. Nors iš pradžios šalta rytais buvo, bet patiko tas darbas Joniukui: buvo ne vienas, krūvoj su kitais lakstė, žaidė.

Iš lauko matos nelabai toli miestelis, kur jo motutė gyvena, aplinkui gano galvijus, kur ne kur pakrūmėmis ilsis arkliai. Visi šitie daiktai Joniukui nežinomi, neregėti. Mato, kaip sodžiaus vaikai joja ant arklių, ir jis labai norėtų jodinėti; mato, kaip važinėja, ir jis norėtų važinėties, nes prie tėvelio nebuvo to mėginęs, patyręs; girdi, kaip sodžiaus jaunimas arba ir piemens dainas dainuoja, ir jis mėgina sau vienas dainuoti: tokios tos dainos linksmos, malonios. Klausos jų, ir jam taip gera, ramu randas. Dainuoja jis pats, ir jam taip linksma, širdį aukštyn kelia.

Nėr žinios, kodėl Joniukui labiausiai patiko daina, kurią pirmą kartą sodžiuje išgirdo. Tos dainos Joniukas nemoka, tik kelius žodžius žino, bet jam ir tų pakanka: varinėjas savo žąseles po lauką ir šaukia kiek tik galėdamas:

Ak vija panavija,
Jau pražydo kaip lelija!

– Ką tu čia dainuoji? – klausia jo kartą Morkūno Antanas, grįždamas iš lauko, mėšlą nuvežęs.

Ak vija panavija,
Jau pražydo kaip lelija!

Šaukia dar labiau Joniukas, norėdamas pasigirti, ir godžiai žiūri int Antano vežėčias. “Tai kad man taip pasivažinėti!” – pereina jam per galvą mintis.

Norėtų paprašyti Antano, bet nediršta: juk nei karto dar nėra važinėjęsis.

– Sėsk ratuosna, pavažinėsiu, – sako Morkūno Antanas, tarsi suprasdamas Joniuko slaptą norą. – Tik žiūrėk, visą laiką dainuok, kai tave vešiu.

Joniukas prašvinta iš džiaugsmo, meta savo žąsis ir sėdas ratuosna.

– Na, dainuok! – sako Antanas ir sukerta arklį.

Ratai dardėdami ir šokinėdami rieda keliu, krato Joniuko kūną, bet jis iš visos galios šaukia vis tą patį:

Ak vija panavija,
Jau pražydo kaip lelija!

– Iš kur tu tokį dainininką nutvėrei? – klausia Antano sodžiu.

– Lauke, – atsako juokdamasis Antanas. – Kad pavažinėčiau, sutiko man dainuoti.

Visi iš to sumanymo juokias; visiems jis kažin kodėl tuojau patinka. Kada Joniukas grįžta laukan, kiekvienas susitikęs važiuotas prašo jo sėsties ir liepia dainuoti. Po visą sodžių skleidosis skardus mažo vaiko balsas:

Ak vija panavija,
Jau pražydo kaip lelija!

– Na, čia gi ar ne Šeškaus piemenį vežiojas? – sako vyras stovėdamas vienam kieme.

– Nagi mat, užkankįs vaiką, – gailistauja žiūrėdama int Joniuką moteriškė. – Nebūtų našlaitis... kiekvienas skaudžia.

Bet Joniukas linksmas ir laimingas; važinėjas per visą dieną, per visą dieną iš visos galios dainuoja savo dainą, nors ratai be perstogės krato jo kūną, drebina plaučius krūtinėje, nors jam sopa gerklę ir balsas užkimo. Bet dainuoja, kad tik jį daugiau pavažinėtų, nes juk niekadosis dar nēr važinėjęsis. Važinėjas Joniukas per visą mėslavežtį, per visą mėslavežtį dainuoja savo dainą, – užmiršta savo žąsiukus ir šeiminius. Tik prievakariais suranda tuos žąsiukus ir varos namo.

Varos jis vieną vakarą žąsis ir mato: dviejų žąsiukų nėra.

“Blogai”, – dilkteli jam galvoj. – Pamatys tetulė, kas tada bus!”

O tetulė, kaip tyčia, stovi prie vartų, laukia.

– Ar visi? – klausia ji ir pradeda žąsiukus skaityti...

– Dviejų trūksta! – surinka. – A, tu paršai, tai taip daboji?...

Ir pripuolus int Joniuką pradeda kumščioti:

– Greičiau eik, suieškok: nesurasi, visą kailį išpersiu!..

Joniukas išlaksto visą sodžių ir lauką – nėra. Nuliūdęs grįžta int šeiminius. Visai tenai neitų, bet kur dėties. Ir Joniukas nedrąsiai atadaro trobos duris, nori nepasergėtas inteiti ir atsigulti. Bet tetulė taip pat išlaksto visą sodžių, nesuranda žąsiukų ir sugrįžusi namo puola int lovą, nutraukia nuo jos įsikniaupusį Joniuką ir lupa jį, lupa.

– Tau važinėties, važinėties!.. – rėkia ji nesavu balsu, kirsdama jam žabine per pečius, per nugarą, per pakinklius.

Joniukas vyniojas ir raitos, kaip deginamas, bet negali išsprukti iš jos stiprių rankų. Nuo išgąščio ir ašarų jam kvapą užgniaužia. O ji numeta jį ant žemės, primyga koja ir duoda, duoda. Kai pati priiilusis paleidžia Joniuką, jis negali nuo žemės atsikelti – taip jam visus sąnarius sopa, ir tik kniukčiodamas verkia. Tik tik užsiriti ant lovos ir ilgai nemiega. Pirmą kartą jo mažoj galvelėj pradeda gimti gaudžios mintys. O, jo niekadosis taip skaudžiai niekas nebaudė: nei motutė, juo labiau tėvelis. Ir jam taip sunku randas, kad jis ne namie, ne su tėveliu kartu. Bet miegas visa nuramina, ir Joniukas užminga...

Tečiaus ant rytojaus anksti, žąsis laukan varydamas, jis aiškiai prisimena, kas atsitiko, ir jaučia sopėjimą dar visam kūne.

Gal greitai visa būtų užmiršęs, bet vidurdienį ateina laukan pažiūrėtų dėdė, randa jį su kitais vaikais žaidžiant, o žąsis toliau ir nutvėręs skaudžiai primuša. Jonikas ištrūkęs lekia int žąsis ir susirietęs ant ežios skurdžiai rauda... Ne, pas tėvelį niekadosis to būtų neatsitikę. Ir Joniukas vėl atsimena namus, motutę. Jam dilgtelia galvoje, kad jau tėvelis gal sugrįžo. Ir toks noras paėmė jį nulėkti miestelin savo trobelės pažiūrėtų. Pats nejudamas pradeda tolintis nuo žąsų int miestelį: šitai jau visas nuo kalnelio matyti – ir bažnyčia, ir namai; tuojau už upės ir jo tėvelio trobelė. Ir Joniukas jau greitais, tvirtais žingsniais skuba miestelin, kuone tekinas. Jis nieko kita nenori, tik trobelėn inteiti ir pažiūrėti, kas tenai dedas. O ką, jeigu ras tėvelį! Ir Joniuko krūtinėje smarkiai pradeda plakti širdis...

Šit upė ir tiltas, šitai nebetoli ir tėvelio namelis. Prisiartinęs int namelį Joniukas apsistoja, tarsi nedrįsdamas toliau eiti. Bet pastovėjęs kiek, bailiai atadaro trobelės duris ir inteina vidun. Pirmas, kas puola Joniukui akin, yra maišelis, tas pats maišelis, kurį tėvelis išeidamas iš namų kadaise ant pečių išsinešė. Maišelis padėtas ant suolo, netoli durų, tik dabar jis supurvintas ir tarsi nelaimingas. Joniukas žvilgteri int visas puses, ar nepamatys tėvelio. Bet tėvelio nėra. Tik mato Joniukas ant suolo sėdinčią motutę su broliuku ir tetulę Uršulę. Motutė rauda.

Joniukas nustebeš žiūri int jas ir girdi:

– Tai tamstai iš valsčiaus maišelį atnešė? – klausia tetulė Uršulė.

– Iš valsčiaus, kūmyte, iš valsčiaus, – atsako kniukčiodama motutė ir ašarodama gailingai balsu skundžias: – Jau nebesugrįš mano balandėlis vargintojėlis, pūna jo kaulai tolimoj, nežinomoj šalelėj; nebėr mano darbininkėlio, kur aš dėsiuos varguolėlė...

– O tu, mano našlaitėli, nebėr tavo tėvelio, – kalba tetulė Uršulė, žiūrėdama int Joniuką.

Girdi tą Joniukas ir visas nutirpsta; akys pradeda jam greitai greitai mirksėti, ir didelės ašaros, šviesios kaip krikštalas, rieda jam per veidelį.

– Kur aš dabar dėsiuos, iš ko gyvėsiu! – dejuoja motutė...

Staiga, tarsi tik dabar pamačiusi Joniuką, žiūri motutė int jį išsigandusiom akim ir pradeda šaukti:

– Na, šitas ko gi čia atėjo, dar to nebuvo! bene tik pabėgo nuo šeiminkų?

– Gėdinkis, kūma, toks mažas vaikas... – nori užstoti Joniuką tetulė Uršulė.

– Iš akių matau, kad pabėgo! Kur tavo žąsys? – šaukia ant Joniuko apsvaigusi nuo nelaimės motutė.

– Lauke... – sako pabalusiom lūpom Joniukas.

– Aa, lauke! Dieve mano, Dieve mano! – skundžiasi motutė. – Išvaryti gali šeiminkai, kur aš jį dėsiu?! Nebesižinodama pati ką daranti, prilekia motutė int krosnį, nutveria šluotą ir gena Joniuką pro duris.

Išsigandęs, tik gyvas, sprunka Joniukas iš trobos ir kaip tik galėdamas bėga atgal. Dar ilgai girdi užpakaly motutės balsą ir bijo atsigręžti.

Parbėgęs laukan, int savo žąsys, vos tik begali kvapą atgauti. Pailsęs puola ant ežios ir pradeda gailiai, skurdžiai raudoti.

Pirmą kartą gyvenimas parodė jam savo nagus, pirmą kartą jo maža širdelė atjautė žmonių neteisybę ir sunkią nelaimę...

Zakopanė, 1906. IV. 21

Piestupys

– Joniuk, kelkis, ant rarotų metas eiti! – išgirdau per miegą brolio Antano balsą.

Bet kelties oi kaip nenorėjau: taip buvo gera ir šilta miegoti...

– Tuoju... – atsakiau per miegą ir apsiverčiau ant kito šono.

– Ar dar nesikelsi? – išgirdau vėl balsą. – Greičiau!

Brolis nutraukė nuo manęs kailinius. Šalčio, kaip vandeniui, apipiltas iššokau iš lovos ir, užsimetęs ant pečių kailinukus, bematant atsidūriau troboje. Jau visi buvo atsikėlę: tėvas su maldaknyge rankoj sėdėjo ažu stalo ir ragino ražančiaus giedotų; motyna su mergina sukinėjosi apie krosnį.

Adventui atėjus, kas šventadienis eidavome pamainomis anksti nevalgę ant rarotų. Šį kartą man su sesele išpuolė. Nors mažas buvau ir labai nemėgdavau anksti kelties, tečiau pats prašiau tėvo, kad leistų mane ant rarotų: jas atbuvus, ir pačių Kūčių sulaukus linksmiau būdavo. Taigi greitai nusiprausiau, suieškojau palovėje batus, – apsiaviau, apsilvilkau kailinius, ant viršaus rudine, pasakiau sudiev ir buvau einąs, nes sesuo jau manęs laukė.

– Palauk, skara aprišiu, – tarė motyna, nešdama savo skarą.

– Man nereikia, – atsakiau skubėdamas pro duris.

– Vaikeli gi tu mano, sušalsi!

– Ajau, vis su skara ir su skara, – skundžiaus patempęs lūpą. Man regėjos labai nepadoriai, kad aš, būdamas vyras, turiu moteriška skara ryšėti. Bet motyna int mano vyriškumą nežiūrėjo: aprišo man šiltai kaklą ir ausis, užmaukšlino giliai ant galvos šiltą kepurę ir išlydėjo ant pačio kiemo.

– Žiūrėkit, lazdas geras pasiimkit, – tarė ji mudviem, – gink Dieve, kad kas neužpultų, – tiek dabar šunų pagedusių laksto, o ir vilkus galit kartais pasitikti.

Teisybė, tą žiemą pasiutę šunes daug buvo žmonių apylenkėj aprieję, o vilkai nelabai toli miške ubagą sudraskė. Taigi eidamu pro skiedryną pasirinko sau po gerą baslį; nors buvau kaip geras pupų pėdas, bet savo pagalį tik panešti galėjau. Žinojau, kad turiu ne tik save, bet ir seserį apginti. Ir iš tiesų arti namų jaučiaus tokiu

drąsiu, kad, regėjos, visus vilkus ištaškyčiau. Bet juo labiau nuo namų tolinovos, juo menkyn mano drąsa ėjo. Kol pakeleį buvo matyti žmonių trobos, jų languose švietė žiburiai, buvo ramu ir smagu eiti. Bet ant galo intėjova miškan... Šiurpas paėmė. Aplinkui nei balso; tik girgžda po kojų sušalęs sniegas...

“Išgirs vilkai, kad einava, – manau glausdamos arčiau int seserį, – ir atlėks: galbūt slapstos kur netoli ir tyko.”

Bailiomis akimis žiūriu int abi kelio pusi. Aplinkui, kaip apmirusios, šerkšno aptrauktos stovi aukštos pušys ir eglės; jų ilgus nulinkusios šakos nusvirusios ligi pat žemės; taip ir rodos, kad iš po tų šakų žypčioja žalsvos vilkų akys; regis, tuojau ims ir iššoks vilkas. Rūpinuos eiti taip, kad negirdėtų, bet sniegas, kaip tyčia, girgžda ir girgžda...

Kada ant galo laimingai išėjova iš miško, netoli pasirodė sodžiaus žiburiai ir sulėjo šunes, mano baimė vėl pradėjo nykti: tik retkarčiais atsigręžęs žiūrėjau užpakalin, ar nesiveja kas iš miško, ir rūpinaus greičiau eiti.

Bet kada sodžius paliko užpakaly, širdis vėl apmirė: prieš mus juodavo baisus Piestupys.

Visokių kalbų apie tą Piestupį tarp žmonių vaikščiojo; tų kalbų klausant ne vienam stodavo plaukai ant galvos ir šiurpuliai kratė kūną; ne visi drįsdavo tais keliais sutemus eiti.

Iš tiesų buvo ko bijoti.

Vieną kartą naktigoniai persigandę pasakoje, kad iš Piestupio ugniniai stulpai iškilę, – iškilę, pavaikščioję Šventosios pakraščiais ir pranykę. Senis Jokūbas aiškino, kad tai turėję būti pinigai, kurių didžiausi kubilai nuo maišto metų esą tenai pakasti. Tuodu vyru, kur tuos turtus Piestupy pakasusiu, dar visai neseniai Rygoj mirusiu; pakasusiu tuos pinigus, bijodamu, kad nekliūtų rusų valdžiai; neseniai prieš mirdamu buvusiu atėjusiu tų turtų išsikastų, bet neberadusiu pažymėtos vietos, iš nuliūdimo ir numirusiu. Sako, kad dabar ta vieta Šventoja plaukianti, o pinigai kada ne kada ugniniais šulais iš vandens išsikelią, norėdami tokiu būdu žmonėms apsireikšti.

Mūsų kaimynas Mataušas (o jis nors kartais mėgsta išgerti, bet taip žmogus nemelagis) vėl tokį atsitikimą pasakojo: važiuavęs jis kartą turgaus dieną iš Anykščių; užgaišęs miestely ir vėlu jau buvęs, bet mėnesiena švietusi; važiuojas jis per Piestupį – toj vietoje, kur tiltas yra ir šventojo Jono kryžius stovi, – žiūri: prie šventojo Jono šoka sau niekur ant sniego baltai apsitaisiusios susitvėrusios panytės, o kitoj pusėj kelio, prie pačio popo miškelio, raitos ant pakraščio plikas žmogus ir kvatojas. Visi plaukai Mataušui ant galvos atsistojo; iš visos galios sudrožė savo kumeliui ir, kaip vėjas, paršvilpė namo. Ir ligi šios dienos stebisi Mataušas, kaip jis tada gyvas liko. Ne vienas yra taip pat matęs naktimis lakstantį po Piestupio kalnelius ir žvengiantį juodą kumeliuką arba vėl pakeleį po eglėmis bliaunantį žilą ožį. Tame pačiame popo miškely yra pasikorę trys burlokai iš artimojo sodžiaus; ten pat Piestupy burlokų kapai... Sako, dažnai tie pakaruokliai išeiną iš savo kapų ir daužasi aplinkui per naktis; ne vienas buvęs juos Piestupy sutikęs. Su minėtuoju Mataušu toks atsitikimas buvęs: važiuavęs jisai vasaros naktį pro burlokų kapus, – žiūri: užpakaly jo ratuose sėdi baltas išblyškęs žmogus. Mataušas tada išgėręs buvęs ir drąsus.

– O ko tu čia mano ratuose sėdi? – paklausęs Mataušas.

– Ar negali, girdi, kaimyne, man pypkos duot parūkyti?

Mataušas jam davęs

Parūkęs tas žmogus pypkos, padėkojęs Mataušui ir pranykęs. Tai ne kas kitas buvęs, kaip tik numirėlis iš burlokų kapų...

Kada su sesele intėjova Piestupin, visos šitos pasakos, kurias ne kartą buvau girdėjęs, dabar mano galvoj atgijo. Glaušdamos int seserį jaučiau, kaip po mano kūną šiurpuliai vaikščioja. O jeigu susitiktuva pakaruoklį arba ką kitą, kas tada reiks daryti, kaip iš bėdos išsigelbėti? Juk numirėliai lazdos nepabijos. Kad velnias kryžiaus ir ražančiaus bijo, – žinojau, bet ar padės tas įnagis prieš numirėlius, tikrai negalėjau sau pasakyti. O ne kartą buvau girdėjęs, kad numirėlis žmogų pasmaugia. Negelbsti nei greitos kojos: juo labiau pamatęs jį kas bėga, juo greičiau tokį priveja ir pasmaugia. Norėjau tomis savo mintimis su sesele pasidalyti, bet bijojau balsu prakalbėti, nenorėjau dar didesnės baimės gaivinti. Ant galo mačiau, kad ir sesuo nedrąsiai int šalis dairo. Taigi tylom glaudžiau tik arčiau int ją, bailiai žvalgiaus užpakalin ir vienoje rankoje turėjau stipriai suspaudęs pagalį, o kitą laikiau kišenėje, kur buvo ražančius.

Laimingai perėjova pusę Piestupio ir nusileidova pakalnėn, toj vietoj, kur dideliu giliu grioviu teka skersai kelią upelis. Upelis tas nedidelis, kuone visai išdžiūvęs, bet gimdė žmogų ypatingą įspūdį: buvo tokioj gilioj vietoj, kaip duobėj; iš dviejų priešingų pusių žiūrėjo int tave baisus tamsus griovys, pušelėmis apaugęs; skersai int upelį leidosi nuo kalno kelias, paskui vėl kilo aukštyn, tankių pušelių lydymas. Tokioj vietoj ir drąsų žmogų neramumas paima...

Atsargiai perėjova upelį ir pradėjova lipti ant kalno. Man darės ir šalta, ir šilta. Tik – nežinau, kokiū būdu, – pajutau, kad sesuo krūptelėjo, o man pagalys iš rankų iškrito. Abiem rankom nusitvėriau už sesers ir visas drebėdamas kuone pradėjau šaukti pašnibždom: “Uliut, Uliut, numirėlis ateina!” Sesuo apkabino mane,

priglaudė int save, – ir akies mirksniu atsidūrėva abu šaly kelio ir pritūpėva iš baimės, prisiglaudusiu int vienas antrą. Abu pradėjo žegnoties ir kalbėti poterius. Iš tiesų priešais mudu nuo kalno leidosi balta aukšta žmogybė – tokia, kokią Mataušas buvo matęs. Bėgti nei nepamanėva: tikrai žinojova, kad tada būtinai mudu privys ir pasmaugs; taigi tupėjova susiglaudusiu taip tyliai, kad mudviejų nepastebėtų ir praeitų pro šalį. Tuo tarpu numirėlis vis ėjo artyn: mačiau jo baltą stovylą ir jau aiškiai girdėjau, kaip po jo kojomis girgžda sniegas; ėjo greitai, sunkiai kvėpuodamas, tarsi skubėjo, tik pastebėjau, kad ta stovykla buvo dabar daug mažesnė, nekaip iš pradžios man pasirodė.

Apsikabinęs seserį, kalbėjau paskui ją poterius, prašydamas Dievo pagalbos. Perėjo per galvą mintis, kad jau galiu ir savo tėvo nebepamatyti; todėl prašiau tik, kad man Dievas dovanotų visus nusidėjimus ir priimtų int save; žinojau, kad galbūt nebeilgai gyvensiu. Bet vėl atsiminiau, kad tai juk baisus numirėlis mane pasmaugs, ir prašiau kuone ašarodamas, kad paliktų mane Dievas gyvą; taip nenorėjau tokia baisia mirtimi mirti, taip troškau gyvent. Staiga pajutau, kad jis jau arti arti, čia pat prie manęs... Iš baimės akis užmerkiau ir laukiau, kad šitai jau skečia savo ilgas išdžiūvusias rankas, – čiups mane ir pasmaugs. Kvapą man užgniaužė, širdis nustojo plakusi...

– Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus! – išgirdau kaip per miegą.

– Ant amžių amžinųjų, amen! – atsakė mano sesuo tokiu balsu, tarsi jai didžiausias akmuo nuo širdies nukrito.

Išskėčiau akis ir pašokau nuo vietos. Čia pat stovėjo nebejauna moteriškė, baltais kailiniais apsivilkusi, ir maloniai int mudu žiūrėjo.

– Tai tamstos gal ant rarotų einat? – paklausė ji.

– Ant rarotų, – atsakė sesuo atsidususi. – Bet kad tamsta žinotum, kaip mudu išgąsdinai! Tamstą pamačiusiu, tarėva, kad priešais numirėlis baltas ateina.

– Eikita, kas čia dabar duos numirėlius!..

– Na kad Piestupy vaidenas, – atsakiau drąsiai imdamas nuo žemės pagalį, kurį iš baimės buvau iš rankų išmetęs.

– Ak vaidenties tai vaidenas, mano vaikeli, – maloniai atsakė moteriškė int mane žiūrėdama, – tik vaidenas ne rytais, bet iš vakaro ir naktį; kai gaidys sugieda, visos piktosios dvasios iš šio pasaulio išlaksto, taigi dabar nėra ko bijoti... Aš mat ėjau bobutės parsivestų: mano marti apsirgo, – ir be reikalo išgąsdinau tamstas...

Ir moteriškė, atsisveikinus su mumis, skubinau nuėjo toliau.

Trumpą laiką stovėjo ant vietos, tarsi nesuprasdamu, kas atsitiko. Paskui vienu kartu pradėjo su sesele juokties: rytas, dar namie esant gaidys giedojo, o mudu numirėlių bijova!

Daugiau jau nebebijojau. Užsimaukšlinau giliau ant galvos kepurę, užsidėjau ant pečių pagalį ir drąsiai ėjau pirma sesers. Net pro burlokų kapus einant, nebeėmė baimė. Pamačiau, kad ir lazda neberekalinga: pasimojavęs numėčiau ją šalin kelio; paskui, nusimovęs pirštinę, balsiai nusišluosčiau nosį, tris kartus sučiaudėjau ir, kaip tikras vyras, drožiau keliu toliau.

Zakopanė, 1906. IV. 22

Lazda

(Mano draugo pasakojimas)

Dabar gimtasai mano sodžius stovi ant kalnelio, netoli Šventosios – plikumoj, po kurią vėjas smėlį nešioja; tik iš žiemų šalies tęsiasi nuo jo toli toli miškai ir iš šonų kur ne kur išmėtyti nedideli jauni pušynėliai. O dar nelabai seniai, mano atminime, visas šitas sodžius miškuose paskendęs niūksojo. Už tų miškų, pačiu Šventosios pakraščiu, tarp išmėtytų liūnų, tęsėsi skarotais ažuolais apaugusios puikios žmonių pievos, lankomis vadinamos. Pievos ir dabar tebėra tokios gražios, kaip pirma; bet miškų, kurie aplinkui buvo jas juosta apjuosę, jau seniai nebėra. Išnyko jie, kaip pasaka, kurią mes paaugę užmirštame, kuri tik tik dar plasta mūsų omenėje, kaip tolimas viliojamas paveikslas.

Tie dideli puikūs miškai buvo “mūsų” pono...

Nesijuokit, kad pasakiau: mūsų. Ir aš seniau nesuprasdavau, kodėl tą poną mano tėvas mūsų ponu vadindavo, nors jis gyveno toli nuo mūsų – už dviejų mylių. Paskum supratau, kad jam tai mano tėvai baudžiavą nešė, ir todėl tėvas senu papratimu mūsų ponu jį vadino. Gal ir turėjo tiesą jį taip vadinti, nes ilgus metus ponas varžė mūsų sodžiaus žmones dėl ganyklų ir miško. Saugoti miškui buvo pristatytas girininkas, kuris visai prie sodžiaus dideliuos apgriuvusiuos namuos, pačioj pamiškėj, gyveno. Dažnai tasai girininkas

mėgdavo skūsti mumus ponui, ir mano tėvui, kuo arčiausiai gyvenančiam, dažniausiai tekdavo išklausti pono grūmojimų.

Negaliu užmiršti vieno atsitikimo...

Atvažiavo kartą ponas mūsų sodžiūn savo miškuose medžiotų, atvažiavo su daugybe svečių ir nemaža prišaudė tą dieną stirnų, kiškių ir paukščių. Visa šitoj žvėriena gulėjo ant pačio kelio prie girininko trobos. Mes, maži dykaduoniai, nekviečiami sulėkėm int ten ir iš tolo, krapštinėdami nosis, žiopsojom int žvėris ir int ponus. O ponai jau sėdėjo ratuos ir rengės važiuoti. Mano tėvas netoli ant skiedryno dirbo akėčias ir taip pat buvo beeinąs pažiūrėtų, beeidamas išgirdo, kad girininkas pradeda skūsti ponui sodiečius už ganyklas, ir išsigandęs užsiglaudė už daržinėlės galo.

– Pašaukit man kokį nors muziką! – suriko iš vežimo ponas.

Girininkas pasakė, kad čia pat yra mano tėvas.

Tėvas išgirdęs, kad jį mini, ir turbūt matydamas, kad nebegalės išsisukti, išlindo iš kitapus daržinėlės, nusiėmė ažu šimto žingsnių kepurę ir visas susilenkęs, išsigandęs ir nelaimingas puolė ponui rankos bučiuotų. Ponas nesavu balsu pradėjo šaukti ant tėvo, kad jį ir visą sodžių ubagais paleisiąs. Pabalusiom lūpom ir drebančia širdimi žiūrėjau int tą reginį ir mačiau, kokiuo džiaugsmu nušvito girininko veidas ir kaip svečiai buvo vieni pasigailėjimo, kiti paniekinimo pilni. Parėkavęs ir neklausydamas tėvo pasiteisinimų, ponas sudrožė arkliams ir nudardėjo...

Tėvas pastovėjo kokį laiką be kepurės, paskum pašaukė mane ir visas sujudintas, drebėdamas iš apmaudo, paliepė:

– Lėk paupėn, pažiūrėk, argi iš tiesų piemens pono miške galvijus gano?

Pasispardydamas nulėkiau su draugais ir radau galvijus kuo ramiausiai besiganančius savose lankose, o piemenis kerėplą mušančius. Sugrįžęs namo visa papasakojau tėvui. Nieko neatsakė, tik galvą palingavo.

Bet motyna, išgirdusi, kad piemens nekalti, išmetinėjimo balsu tarė:

– Ar nesakiau? koks ponas, toks tarnas, – tik priekabių ieško.

– Nepyk, motyn, geras mūsų ponas, – atsakė tėvas ir, kaip visados, liūdnai tyliai nusijuokė.

– Gana jau, gana, – nekantriai atkirto motyna, – ar užmiršai, kaip vargino žmones? Atameni lazda?..

Turiu pasakyti, kad mano motyna, nors niekados blogo žodžio ant ponų nepasakydavo, bet ir malonės didelės neturėdavo. Dažnai atsimindavo senuosius laikus ir atsitikimus, kuriuos mums pasakodavo, ir jos balse visados skambėdavo apmaudo styga ažu nuoskaudas, kurias žmonės po ponais iškentėjo. Tėvas visados kaip ir mėgindavo užstoti ponus prieš motyną, bet darydavo tą taip nedrąsiai ir taip liūdnai visados nusijuokdavo, kad jo žodžiuose daugiau galima buvo matyti pasijuokimo nekaip teisybės ir persitikrinimo.

Bet motyną tie tėvo užtarimai kartais erzindavo, ir jinai dažnai primindavo:

– Gana jau, gana, tėvai!.. ar atameni lazda?

Tėvas nieko ant to neatsakydavo, nusijuokdavo tik liūdnai ir paėmęs knygą pradėdavo visiems balsu skaityti Kristaus gyvenimą.

Ilgai negalėjau suprasti, apie kokią tai lazda motyna minėdavo tėvui ir kodėl tėvas ažuastodamas ponus visados taip liūdnai nusijuokdavo. Bet kartą jisai pats mums apie tą papasakojo.

Kartu su minėtuoju mūsų pono girininku gyveno tuos pačius namuos Dumbrauckas. Buvo tai senas aukštas žmogus, jau visai žilas ir vienai vienas, be šeimynos. Vedęs jis niekados ir nebuvo, sūnų tečiaus jau suaugusį turėjo. Bet tasai sūnus gyveno kažno kur Rusijos gilumoj ir pas tėvą labai retai prisilankydavo. Sakydavo, kad Dumbrauckas kitados buvęs labai turtingas, bet visus savo dvarus kortomis pralošęs. Kiek tame buvo teisybės, sunku atspėti; tiek tik yra žinoma, kad mano tėvo atminime jis patapo pas mūsų poną prievažda. Baudžiavai išnykus, Dumbrauckas nustojo vietos ir kažin kodėl apsigyveno mūsų sodžiuj – pas girininką. Ilgus metus jisai čionai nesijudindamas išbuvo; beveik niekur neišeidavo, amžinai savo kambarėly: arba vaikščiodavo, arba sėdėdavo ažu staliuko prie pačio lango. Mes, maži vaikai, matydami iš tolo ažu lango jo žilą galvą visados kuone ant vienos vietos, žiūrėdavom int jį kaip int kokią ypatingą, mums nesuprantamą ir nelabai gerą žmogybę ir bijodavom int jį prisiartinti.

Gal Dumbrauckas būtų ir numiręs tame savo lizde pas girininką, jeigu ne pašalinės aplinkenybės.

Reikia žinoti, kad mūsų pono galybė ir turtai vis ėjo mažyn. Gražius miškus aplink mūsų sodžių per keletą metų žydai išpirko, žmonės iškirto, suvežė paupėn ir sieliais išgrūdo Šventąja toliau. Liko vieni lydimai, šakomis užversti. Kažno koks mūsų sodžiaus juokdarys vieną kaitrią vasaros dieną vežė iš paupės per lydimus vežimą šieno ir intsigeidė pypkę užsidegti; bedegdamas pypkę ažuodegė ir intdžiūvusias šakas. Vienu akies mirksniu kilo liepsna, ir visi lydimai išpleškėjo... Būtų kartu ir visas sodžius supleškėjęs, jeigu nebūtų subėgę žmonės su šakėmis ir grėbliais. Po dviejų valandų prie sodžiaus gulėjo plati lyguma, pajuodavusi, degėisiais pakvipusi: ją paskum sodžius ažu pačius niekniekius nuo pono atpirko.

Tokiuo būdu su miškais kartu pasibaigė ir pono galybė; jo grūmojimų sodžius daugiau nebebijojo. Girininkas buvo jau nebereikalingas. Kaip tyčia, ir namai, kuriuose gyveno, visai baigė griūti: pro lubas varvėjo vanduo, pro sienas švilpavo vėjas... Ir vieną gražią dieną girininkas išnyko iš mūsų akių. Dumbrauckas irgi turėjo kraustyties. Nežinau, ar jis kreipėsi int mano tėvus, ar tėvai jam pasiūlijo, tik Dumbrauckas apsigyveno pas mumus seklyčioj. Kokiomis sąlygomis apsigyveno, nežinau. Tik atgabeno int mumus jo mažą staliuką, keletą knygų ir karvę – daugiau nieko.

Ir vėl ištisas dienas pradėjo Dumbrauckas vaikščioti po seklyčią iš vieno galo kitan arba sėdinėti ažu staliuko prie lango. Išgyveno jisai pas mumus dvejus metus ir – dėl manęs visai netikėtai – paliko mano mokytoju. Padavė man rankosen didžiausią lenkišką knygą, atsistojo prie manęs ir liepė skaityti: jisai visą dieną stovėjo, ašai visą dieną skaičiau. Ir taip visą vasarą ir žiemą. Sunkiai būdavo man su taja lenkiškąja kalba: buvau šveplas ir daugelio žodžių visai negalėjau ištarti. Bet mano mokytojas buvo be pasigailėjimo: spirdavo visaip lankstyti liežuvį, bent po šimtą kartų kartoti tą patį žodį – net mane visą prakaitas išmušdavo ir turėdavau akis pilnas ašarų. Matydavau, kaip Dumbrauckui virpėdavo pirštai, – taip ir norėdavo nusitverti man už ausies arba suduoti per nosį. Pažinau tuos jo pirštus! Buvo tai prievaizdos pirštai – kieti, kaip geležis. Bet išgirdus, kad jisai išvažiuoja iš mūsų, nēr žinios kodėl, man ūmai rados liūdna, gaila jo. Buvo tai rudenį. Atvažiavo iš kažno kur toli nepažįstamas “šlėktūnas” ir išsivežė jį.

Atsiveikindamas Dumbrauckas paliko man staliuką, o tėvui, kaipo senam, atidavė savo seną obelinę lazda.

– Tau, Juozapai, palieku atminimui savo lazda, – tarė Dumbrauckas tėvui.

– Dėkui, ponaiti, – atsakė susigraudinęs tėvas. – Kažno ar bepasimatysma kada?!

Dumbrauckui išvažiavus, tėvas ilgai vartė savo rankose lazda. Vartydamas pradėjo liūdnei šypsoties.

Paskum pakėlė į mus savo akis ir netikėtai paklausė:

– Ar žinot, vaikai, ką man šitoj lazda primena?

Mes visi sužiurome.

– Tai jau seni laikai, – pradėjo jausmingu balsu tėvas, – labai seni. Mudu su motyna dar buvova jaunu; jūsų visų ir ant svieto dar nebuvo, – tik Mykolas vienas buvo gimęs. Pasitaikino tada kaip tik blogi metai, duonos maža, dirvos ir pievos išdžiūvo. O turėjom ne tik sau, bet ir ponui dirbti. Ir eidavom dirbtų už dviejų mylių – pačian Burbiškin. Nusivariau kartą rudenį Burbiškin jaučius pūdyimo artų. Nedaug ką galėjau su savim pasiimti: sau intsidėjau krepšelin duonos su druska, jaučiams – keletą saujų senų pelų; daugiau nieko kita nebuvo. O reikė trys dienos atadirbti. Man beariant pasibaigė pelai, imti vėl – nėra iš kur; pasiganyti negalima – užginta. Mano jaučiai visai prisivarė, kojų nebepavelka: o dar visa diena arti! Sustabdžiau pietums jaučius, atsisėdau ant ežios ir valgau išsiėmęs iš krepšelio sausą duoną su druska. Valgau, o mano jaučiai tokiomis godžiomis akimis į mane žiūri. Taip man jų pagailo, kad valgyti nustojau. Ir mano krepšely tik trupiniai belikę. Supenėjau tuos trupinius jaučiams ir apsidairiau aplinkui: čia pat netoli gulėjo sugrėbstyti kupečiai pono doobilų.

Ir atėjo man tada galvon bloga mintis – taip, kaip jums jauniems dabar kartais atsitinka, – dirbu ponui, tai kodėl negaliu pono žole jaučių pašerti?

Atsikėliau nuo ežios ir priėjęs int kupetį pasiėmiau mažą doobilų kuokštelę. Prinešiau tą kuokštelę int jaučius ir iš rankos šeriu; o jaučiai taip gardžiai ir godžiai ėda, kad žiūrint į juos ir man pačiam gera pasidarė. Tik ūmai pajutau, kad kažno kas kietu daiktu taip skaudžiai sudavė man per nugarą, kad pasverdėjęs pargriuvau ant žemės: net mano jaučiai pašoko iš vagos ir norėjo su arklu bėgti. Apsvaigęs pakėliau nuo žemės akis ir pamačiau priešais mane Dumbraucką su lazda rankoj.

– A tu, uncvotai! tau vogti, vogti!.. – šaukė Dumbrauckas, pildamas man su lazda per nugarą.

Matydamas, kad aš nebekrutu, pakėlė mane viena ranka nuo žemės ir paspyręs koja numetė vėl...

Atsitekėjęs pramerčiau akis ir pamačiau savo jaučius netoli manęs stovinčius: jie atgręžę savo sprandus stebėjos int mane... Tik gyvas parsivariau namo ir tris savaites išgulėjau lovoj...

Tėvas nutilo. Mes sėdėjom ant savo vietų kaip inbesti. Niekas neatsiliepė, tik mano sesuo akimis, pilnomis ašarų, paklausė:

– Tėvel, ar šitas Dumbrauckas, kur pas mumus gyveno?

– Šitas, – atsakė tėvas, – tik nereikia ant jo pykti: jį patį maišto metais kazokai taip buvo primušę, kad tris mėnesius visas kraujuos išgulėjo...

– O ar žinot, vaikai, kokia lazda jisai tada mane mušė? – paklausė jau šypsodamos tėvas, – šita!..

Mes visi krūptelėjom ir išskėtėm akis: tėvas pakėlė ranką ir rodė mums lazda, tą pačią lazda, kurią Dumbrauckas paliko jam atminimui.

Vyresnysis brolis priėjo int tėvą, paėmė iš jo rankos lazda, pavartė ją, pavartė, tartum ką savo galvoj svarstinėdamas, paskum numetė atžagaria ranka int malkas ir dusliu balsu tarė:

– Sudegšim ją, tėvel...

– Ne, ne, vaikai, – atsakė maloniai tėvas, – tegu šitoj lazda lieka tarp jūsų; į ją žiūrėdami, atmįsite, kad ir jūsų tėvai skaudžiai buvo baudžiami. Atsimindami tą, nepyksite, kad ir mudu su motyna jums kartais žabeliu suduodavova. Darydavova taip dėl jūsų pačių gero... Gal ir mumus ponai baudė dėl mūsų gero?..

– Gana jau, gana, tėvai, – atsiliepė motyna, – gal nuo tos lazdos ir ligą gavai... Mes savo vaikų taip nemokom.

Tėvas liūdnai nusišypsojo ir pasiėmęs knygą įsikniaupė skaityti.

Ta lazda, kiek žinau, ir dabar pas brolius tebėra. Guli jinai ant lentynos klėty, ir niekas jos neliečia.

1906. IV. 25

Ubagas

Parvažiavęs iš užsienių Lietuvon, gulėjau vieną gražią pavasario dieną pas brolių ant gonkelio ir traukiau silpnon krūtinėn pakvipusį nuo sužydusių medžių orą. Malonus vakarių vėjelis, šlamėgamas medžių lapais, pūtė tiesiai man kakton, glostė plaukus ir veidą tartum senai manęs pasilgęs, ištroškęs. Klausiaus, kaip sodne raiboja gegutė kukuoja, linksmai luputis tutuoja, gėriau pavasario kvapą ir klajojau akimis Šventosios pakraščiais, kur gražios ievos žydi, kur naktimis lakštingalos skamba... Visur graži prigimtis, bet savajame krašte jinai maloni, brangi, gaudina širdį. Dabar suprantu, kodėl kareivis, savajan sodžiuon pargrįžęs, su ašaromis puola ant kelių žemės bučiuotų. Graudu buvo ir man, nors ne kareiviu pargrįžau tėvynėn.

Kažin ko dirstelėjau šalin ir pamačiau takeliu ateinantį žilą senelį. Iš ažu statinės tvoros negalėjau int jį gerai įsižiūrėti, negalėjau net pažinti, ar tai buvo ubagas, ar taip sau žmogus, nes ėjo nepasirimsčiuodamas, ne taip, kaip ubagai moka eiti.

Priėjęs prie vartelių, apsistojo bailiai, kaip ir nedrįsdamas jų atadaryti; paskum pamatęs mane gulintį dar labiau nusiminė ir drebančiu balsu paklausė:

– Ar galima čia inteiti?

– Galima, galima, – atsakiau stebėdamasis, – labai prašom.

Senelis drebančiom rankom atidarė vartelius ir intėjo kieman. Buvo tai ubagas. Teisybė, neturėjo jisai didelių lazdu geležiniais galais su ilgais botagais, nebuvo toksai drąsus, kaip dažnai esti drąsūs mūsų ubagai. Bet tai buvo ubagas, nes nešė pasikabinęs ant pečių krepšį, teisybė, visai dar dyką.

Užlipęs ant gonkelio senelis vėl bailiai apsistojo, nežinodamas, kur dėtis.

Kadangi troboj nieko nebuvo – visi buvo išvažiavę bulbių sodintų ir aš vienas namie atlikau – paprašiau senelio sėsties ant gonkelio. Atsisėdo ir palenkęs galvą pradėjo kalbėti poterius...

Nežinau, kodėl man pasirodė, kad ir poterius jisai kalba ne taip, kaip ubagai pripratę yra kalbėti. Buvaunas ubagas kad kalba, tai kaip žirnius beria arba vėl kalba giedančiu gailestingu balsu, kur reikia pratęsdamas ar nuduodamas. Šitasai gi senelis kalbėjo visai taip, kaip kalba žmogus nelaimingas, – tyliai, lūpom drebančiom; vietomis jis visai nebegalėjo kalbėti, tartum jam kas kvapą gniaužė: mačiau tik, kaip jo lūpos dar labiau drebėjo, virpėjo; jo balse keletą kartų, visai, rodės, netikėtai, taip skaudžiai suskambo apmaudos ir baisios nelaimės styga, kad mane visą šiurpas paėmė. Int jį žiūrėdamas pamačiau, kaip per raukšlėtą, išdžiūvusį jo veidą rieda gailios karčios ašaros...

– Ko tamsta raudi? – paklausiau nemandagiai senelio, kada jisai pabaigė melsties.

Pakėlė int mane raudonas nuo ašarų be blakstienų akis ir norėjo kažin ką pratarti, bet žodis neišėjo iš burnos, tik skaudžiai sudrebėjo lūpos. Aš krūptelėjau: jo veidas pasirodė man matytas, tik kur ir kada, negalėjau atsiminti.

– Kaip neraudoti? – tarė ant galo senelis, – sunku pakiemiais pirmą kartą vaikščioti.

– O iš kur tamsta? – paklausiau nustebeęs.

– Iš Pavarių. Petras Sabaliūnas... gal tamsta atameni?

– Dėdė Petras?! – surikau, ūmai pažinęs sėdintį priešais mane žmogų.

Atsirėmiau alkūne pagalvių ir nustebusiom akim žiūrėjau int senelį. Kaip tai? Petras Sabaliūnas, kurį iš pat mažumės pažinojau kaippo turtingą pasiturintį žmogų, kursai buvo geriausiu mano tėvų kaimynu ir bičiuoliu, dabar ubagas?

Visokios nelaimės aplanko žmogų šioje ašarų pakalnėje, bet toksai atsitikimas, ūmus ir netikėtas, man buvo visai nesuprantamas. Teisybė, kai mano tėvai numirė, Petras Sabaliūnas nustojo mano namus lankęs, ir aš, išvažiavęs mokytus, kokį 15 metų jo iš artie ir nemačiau; bet parvažiudamas retkarčiais savo tėviškėn, visados girdėdavau, kad Petras Sabaliūnas gyvenęs kaip gyvenęs, gerai ir laimingai, kad savo dvi dukteri jau išleidęs už vyrų ir vienų bičių kiekvienai davęs po dvidešimt kelmų...

Reikia paminėti, kad Petras Sabaliūnas labai mylėjo bites. Gyveno jisai vienasėdy, už dviejų varstų nuo mūsų sodžiaus, pačioj pamiškėj. Žemės jo buvo ne kiek, bet bičių daugybė. Vienių savų kelmų namie turėjo arti šimto; kita tiek pas savo kaimynus su bičiuoliais. Keletas tokių kelmų buvo ir pas mano tėvus. Atamenu, kaip mes, maži vaikai, džiaugdavomės, pamatę Sabaliūną su savo šeimyna ateinantį: kaip tik Sabaliūnas vasarą su savo šeimyna pasirodydavo, žinodavome, kad bus bičkuopys ir kad kiekvienas gausime nuo dėdės Petro po nemažą kvepiančio medaus korį. Ir gaudavome! Sabaliūnas mažus vaikus mylėjo ne mažiau kaip bites; užtatai per bičkuopį jisai ne tik bitėmis, bet ir vaikais būdavo apspitęs. Ir stebėtina! Bitės niekados jo neliesdavo. Kalbėdavo jisai apie bites kaip apie kokį šventą, labai brangų žmogui daiktą ir visados tvirtindavo, kad bitės tada tik sekas ir esti geros, kada bičiuoliai nešykštūs ir vienybėj gyvena, kada ir kitiems jų nepavydi. Todėl kiekvienam pasitaikiusiam žmogui niekados nepamiršdavo medaus duoti...

Toks tatai buvo žmogus Petras Sabaliūnas. E dabar sėdėjo priešais mane ubagas, su krepšiu.

– Tai tamstos gal namai sudegė ar žemės nebeturi? – neiškentėjau nepaklausęs.

– Tebėra ir namai, ir žemė...

– Tai kodėl gi tamsta kalėdoji?

– Sūnus išvarė... – tik ištarė senelis, ir karčios ašaros pradėjo riedėti iš akių.

Supratau... sūnus... Atsiminiau, kad Sabaliūnas turėjo sūnų vienatūrį, su manim vienametį; atsiminiau, kaip su tuo sūnu dar lakstydavova per bičkuopį už rankų susitvėrusiu, medų iš korių čiulpdamu... Tai buvo mano mažų dienų draugas, su kuriuo paskum niekados nebesusieidavau...

– Tai tamstos sūnus gal jau savų vaikų susilaukė? – paklausiau.

– Turi bent trejetą, – drebančiom lūpom atsakė senelis, – jau ketverti metai, kaip jam visa atadaviau.

Nieko taip ir negailiu, kaip jo vaikų... Taip juos mylėjau!.. Išsigandę, išplėstomis akelėmis lydėjo mane, kaip ėjau iš kiemo... E gal ir jie kada nors taip varys iš namų savo tėvą... – Ir senelio akyse vėl pasirodė ašaros.

– Ar tamsta int savo dukteris nesiglaudei?

– Kur man int jas glausties! Turi jos savo vyrų tėvus dar gyvus, – tegul tik juos moka mylėti. Nėra tenai man vietos. Žinai, senas žmogus visur nemalonus...

– Argi visur?..

– Ee... Ar neatameni tamsta senų žmonių pasakos?.. Įsodino kartą sūnus žilą tėvą ragelės' ir veža iš namų, e jo mažas vaikas paskum bėga. Atavežė miškan, išvertė senį po pušimis, e rageles šalin numetė. Ir eina namo. Bet mažas vaikas nutvėrė jį už rankos, neleidžia ir prašo: "Tėveliuk, tėveliuk, kam rageles palikai? Aš neturėsiu kuo tamstos čionai atvežti..." Matai, ne senelio, tik ragelių pasigailėjo. Tai ne pasaka, bet tikra teisybė: ne vienas išaugęs norėtų kuo greičiausiai savo tėvus iš namų išvežti, tik nedrįsta arba gėdžias. Bet atsiranda tokių, kurie ir gėdos neturi...

– Na tamstos bitės? – atsiminiau paklausti.

– Tai ... baigia jau nykti, – tik penki kelmai beliko: kur namuose vaidai, ten bitėms ne vieta.

– Tai kur tamsta dabar gyveni?

– Niekur... Kaip išvarė, krepšį užmovęs, tai pats nepajutau, kaip čionai atėjau... Vis gausiu vietelę pas kokį... kamininkėlį... Nedaug man reikia...

Supratau, kad negražu taip žmogų klausinėti, tik gurdinti... Atsiminiau, kad reikia jam kas duoti – ir pajutau, kaip mano veidas visas užkaito. Nieko prie sau neturėjau; niekuo negalėjau atsilyginti tam seneliui, kuris tiek kartų man mažam buvo davęs pilnus medaus korius, kuris meduitom savo rankom ne kartą glostė man mažam galvą...

Atsikėlęs susieškojau peilį ir intėjau kamaron; iš ten išnešiau didelę duonos riekę.

– Atleisk man tamsta, kad niekuo negaliu tamstai padėti, – kalbėjau visas išraudęs, duodamas seneliui duonos riekę.

Nulenkę žemai žemai savo žilą galvą, kaip ir slėpdamas nuo manęs savo veidą, padėjo drebančiu balsu ir drebančiom rankom paėmė duoną: peržegnojo ją ir indėjo krepšin.

Mačiau, kiek skausmo, kiek jausmų sukėlė jo krūtinėje tas pirmasis duonos kąsnelis, iš svetimųjų išprašytas. Sumišęs, nežinodamas, kas besakyti, vėl pradėjau – visai ne vietoj – atsiprašinėti senelio, kad niekuo negaliu jam padėti: jaučiau, kad dalį amžinos vaikų kalties ir aš savyje nešioju.

– E kuo tamsta man padėsi? Aš nieko daugiau nuo tamstos negaliu reikalauti, – atsakė jau ramiu balsu Sabaliūnas, net ir man ramiau rados, – mano dienos neilgos, suskaitytos, e daug man nereikia... pragyvėsiu...

– Girdėjau, ir tamsta sergi? – paklausė jisai mane.

– Sirginėju... – atsakiau, – atvažiavau tėvynėn pasiilsėtų.

– Pasitaisyti čionai, po pušynėlius vaikščiodamas, – padaršino mane senelis, – šitą ligą tamsta miestuose gavai; tai nuo mokslo ir dulkių... Kad kuniguos' būtum ėjęs, gal dabar sveikas būtum... Bet Dievas ne kiekvienam Dvasią šventą duoda, kad ir mokytam...

Taip kalbėdamas, senelis lingavo savo žilą galvą. Paskum atsisveikino su manim ir išėjo iš kiemo. Girdėjau, kaip už vartelių pradėjo balsu melsties už savo prietelius ir geradarius...

Niūronys, 1906. VI. 8

Brisiaus galas

Šaly diendaržio durų ant didžiulės spalų krūvos guli senas Brisius – žilas, apžabalęs. Matyti jisai dar mato, bet tik kaip per dūmus, ir savo žmogaus labai dažnai nebepažįsta. Sunki senatvė ir jam: visų ažumirštas, apleistas. Patsai gerai jaučia, kad mažai kam bereikalingas. Bet, kiek galėdamas, rūpinas dar būti naudingu. Nors nebeprigirdi, e sunkios blakstienos amžinai merkia jo traškanotas akis, tečiaus vaiko nuo savęs snaudulį ir klausos. Beklausydamas apsnūsta... Ir girdi per miegą: šlama netoli, tartum eina kas svetimas... Sunkiai kelias senas Brisius iš guolio ir loja užkimusiu, mieguistu balsu.

– A tu, žabali, ar nenustosi!.. Savo žmogaus nemato, – girdi jisai pažįstamą balsą.

Susigėdęs šiepia bedantį snukį, inkščia gailiai, tartum atsiprašydamas, ir paspaudęs uodegą vėl susiriečia guoly...

Jau nebe kartą Brisijų pajautos apgauna, jam gėdą padaro. Dažnai troboj, viduasly gulėdamas, sapnuoja jisai vagį ar vilką, kuriuos jaunas būdamas kadai vijo, ir jam pradeda regėtis, kad tie priešininkai vėl dabar tyko: kelia jisai tada savo seną galvą nuo kojų ir, tartum ko išsigandęs, netikėtai... suloja: am! am!

Ir netikėtai, vagies vietoj, girdi tik iš visų pusių iškalbinėjimo balsus:

– A tai, žilis! visai iškvaišo.

Nebežinodamas, kur dėties iš gėdos, kelias jisai iš viduaslio ir paspaudęs uodegą lenda pasuolin.

– Kur velkies, eik oran! – šaukia ant jo.

Ir Brisius nuliūdęs dūlina pro duris.

Dabar jisai bijo trobon ir beėti. Verčiau jau ant spalų gulėti: vis mažiau kitiems po kojom maišyties. Teisybė, troboj labai gera, pastalėj gulėti šilta. Bet kaulų graužti vis tiek jau nebegali, o nuo musių ir tenai sunku senam apsiginti. Ir čenai, jo senatvės pasigailėję, atneša jam kartais kruopų geldelėj palakti, e ne – tai išalkęs eina pašalėmis tokio maisto ieškotų, į kurį seniau ir žiūrėt nežiūrėjo. Taip ir skursta senatvėj...

E juk buvo jaunas ir jisai, stiprus ir visų branginamas. Tada apsigint nuo žmonių negalėjo. Su juo vaikai žaidė, jį račiukuos įsikinę važinėjo: nepyko ant jų Brisius, kad ir kartais visai be reikalo jam skaudžiai suduodavo, – žinojo, kad mažas ir silpnas ir maža dar teišmano. Jį troboj kiekvienas int save šaukė ir duona penėjo, medžiotų su savim vedės. Ustovas ir varškės jam negailėjo. Bet tik nuo jo namo nebėgtų, galvijus dabotų. E kiek dar, jau senas būdamas, juokų piemenims pridarydavo! Užmes jie, būdavo, ant Brisiaus galvos čerkasėlį ir turi, e vienam pasislėpti liepia; paskum paleidžia Brisijų ieškotų. Ir visados surasdavo, nors tasai už pusvarsčio, aukščiausioj eglės viršūnėj, būtų pasislėpęs. Susekdavo jo pėdsakas, apuostydavo medį ir, pakėlęs aukštyn snukį, imdavo loti. Neidavo, kolai tasai nenulips. Pamatęs nulipantį, nesitverdavo iš džiaugsmo, šokinėdavo inkšdamas aplinkui ir, sugrįžęs int piemenis, iškišęs liežuvį žiūrėdavo tai int juos, tai int krepšelius: žinojo, kad iš tenai būtinai gaus mėsos kruopelę ar duonos plutelę. Tečiaus ir piemenys jį užmiršo...

Guli senas Brisius ant spalų ir sapnuoja. Mato jisai per miegą antis, kurias jo šeimininkas šaudo, e jisai iš vandens neša. Ir taip tų ančių daug, tokios jos riebios! Pramerkia Brisius akis ir saldžiai žiovauja, jas atsimindamas. Bet kaipgi jisai stebisi, iš tiesų priešais save šeimininką su šaudykle už pečių pamatęs. Savo akim nenori tikėti: turbūt ir jį sapnuoja...

Bet aiškiai girdi, kaip tasai šaukia:

– Sa, Brisiau, sa!

Tai turbūt iš jo, seno, juokias? Kam?

– Sa, Brisiau, sa! – vadina šeimininkas.

Brisius šiepia snukį, tartum norėdamas šyptelėti, bet tik kažin kaip gailiai inkščia...

– Sa, Brisiau, sa!..

Jisai nenorom atsikelia nuo spalų ir seka paskum, ne taip, kaip pirma – jaunas ir linksmas, bet paspaudęs uodegą ir nuliūdęs, kaip koks kaltininkas.

Šeimininkas eina už klojimo laukan ir atsigrėždamas vis šaukia:

– Sa, Brisiau, sa!..

Pamiškėj sustoja. Brisius inkščia bailiai ir žiūri int žmogų, tartum klausdamas, kam čenai jį atavedė. Mato, kaip tasai nusiima nuo pečių šaudyklę, atsitolina nuo jo keletą žingsnių ir pradeda int jį taikinti...

Negali būti?! Brisius netiki. Tai tik pasijuokti iš jo nori. Bet kam taip baisiai iš seno juokties? Kam? Juk jisai nekaltas... Brisius nori pasigerinti, sumojuoti uodega, bet iš bailės tupiasi ant paskutinių kojų, ir per jo snukį rieda gailios karčios ašaros...

Staiga ugnis ir bausis trenksmas, – ir jisai griūva, sopulio pervertas. Pramerkęs akis tik spėja pamatyti, kaip nuo jo tekinom bėga žmogus, turėdamas rankoj šaudyklę...

Gal ir suprato Brisius, kodėl tasai žmogus jį užmušė; tik nebegalėjo suprasti, kodėl tekinom nuo jo pabėgo: juk jisai, mirdamas, tik kojas norėjo jam paskutinį kartą palaižyti...

Kačergynė, 1906. VIII. 25

Vieną rudenio dieną

Vieną rudenio dieną sėdėjau savo kambarėly ir žiūrėjau pro langelį oran, kur dangus, apniukęs ir surūgęs, sunkės mažais vandens lašeliais ir vilgė drėgną, jau šalstančią žemę. Buvo sunku ir neapsakomai liūdna. Regėjos, niekad tasai dangus neprasiblaivys, nebusišvies saulės spinduliais, – amžinai bus toksai nelaimingas, taip sunkiai užsimastęs; regėjos, niekados nebeišvysiu laimės ir linksmy veidų, tik amžinai girdėsiu, kaip smulkutis lietus čežena ir nuobodžiai vėjas ūžia. Jaučiaus tokiuo apleistu ir tokiuo nesveiku, kad jeigu sumanęs, regėjos, gyvas būčiau žemės' lindęs. Net gražūs kapai, kurie tuojau už mano langelio tęsės ir kurie visados skausmus ir pajautas tildė, neberamino širdies; jų laibi tiesūs kryžiai stovėjo kažin kokie rūstūs ir tartum verkė žmogaus ir jo gyvenimo, – verkė tų, kurie jau žemėse gulėjo ir kurie guls dar be skaičiaus... Int juos žiūrint, taip sopėjo širdį, taip buvo gaila kažin ko tolumo ir nežinomo, kad ėmė neapsakomas noras bėgti iš čenai išsvajoton nesančion šalin, kur tik viena laimė žydi. Bet seni kapų kryžiai rūščiai žiūrėjo int mane ir tartum sakė: "Neišbėgsi; niekai tavo meilė ir širdies troškimai, niekai tavo draugai, kurių nerandi ir kurie tavęs neieško, – greitai būsi jiems nebereikalingas... Ateis laikas, ir, visa palikęs, gulsi šiton šaltan žemelėn, ažumirštas ir apleistas: tik mes vieni ilgus metus sergėsime tavo kapą..."

Giliai užsimastęs, nepamačiau, kaip int kapus ėmė rinkties žmonės. Kaip per miegą išgirdau vyrų balsus ir moterų rėkavimą. Pažiūrėjęs pro langelį, netikėtai išvydau uredninką, vargonininką ir kelius dešimtininkus su lopetomis; krūvelėn susispietusios čenai pat stovėjo moterys ir pasistiebdamos, su atidžia žiūrėjo per tvorą kiton pusėn kapų; visos rėkavo, rankomis mojavo. Nesuprasdamas, kas galėjo atsitikti, išėjau oran pažiūrėtū.

Uredninkas, iškilmingai apsitaisęs ir jau gerokai išgėręs, vedęs po ranka vargonininką ir iš visos širdies jam pasakojo:

– Kad jisai būtų turtingas, jūs jį kapuos' palaidotumėte, bet neturtėlį liepiat mums purvynėn kišti... taip. Gerai, mes kišam; mes, nors palicija, geresnę širdį turim... taip. Kaip mums liepia, taip ir darom...

– Tai naujieną pasakė! – atsiliepė viena iš krūvos, kai uredninkas su dešimtininkais nuėjo pakalnėn ažu kapų. – Egi ažupernai koksai turtingas nusišavo, dėlto klebonas nelaidojo kapuose ir tiek.

– Žinoma, ką jisai čia niekus pliauškia! – patvirtino kitos.

– Neleiskime čia jo laidoti! – pasigirdo balsai.

– Neleiskim, neleiskim!..

– Eikim int Bagdonavyčių! paprašysim, kad užgintų... Tegul sau kur laukan veža...

– Tegul sau iš čia veža... eikim!..

Ir moterų krūvelė, visa sujudusi ir susidrumščiusi, pasileido vieškeliu dvaran, rėkaudama ir rankomis mojuodama...

– Kas čia atsitiko? – paklausiau jaunos merginos, kuri, nuo anų atsiskyrusi, ėjo pro šalį.

– Egi žmogų užmušė, tai dabar jį laidos pievoj užu kapų...

– E kaip jį užmušė? – paklausiau.

– Susimušė su vaikiniais, – sako, patsai pirma ir pradėjęs, – ir primušė labai... Kai atavedė kunigą, nebegalėjo suskalbėti. Po dviejų dienų ir numirė...

– E ko tos moterys čia taip rėkavo?

– Egi davatkos nenori, kad jį netoli jų laidotų: bijo...

– Ar tai jų žemė?

– Ne, pono Bagdonavyčiaus...

– A, tai jos nubėgo prašytų, kad patsai ponas neleistų jo čia laidoti?

– Taip...

Mumdviem besikalbant, priėjo int mumus pažįstama davatka Apalionija, labai geros širdies moterėlė...

– Ar ir tamsta nenori, kad tą numirėlį čenai laidotų? – paklausiau jos.

– Tai, kam aš jam svetimos žemelės sieksnio pavydėsiu? – atsakė griaudingu balsu Apalionija, parėmusi dešinia ranka savo smakrą. – Tokiose kančiose numiręs, gal už visus mumus jisai Dievo akyse geresnis. Jo pati sakė, kad velykinę atbuvęs, dabar vėl neseniai išpažinties buvęs; numirė su ražančiu ir škaplieriais... Tik su kunigu nebesusikalbėjo...

– Tai kodėl jo kapuose nelaidoja?

– Kad klebono namie nėra: klebonas gal būtų ir leidęs, e be jo negali... Laikyti nepalaidojus nėra kaip: palicija liepia, e žmonės vėl gaišti nenori... Ir niekas tuo nesirūpina... Žmonių akyse jisai paniekintas, bet prieš Dievą visi būsma lygūs...

“Taip, prieš Dievą visi būsma lygūs”, – atkartojau širdy Apalionijos žodžius, ir nuo tų jos žodžių man lengviau ir ramiau rados.

“Kokia toj Apalionija gera”, – maniau, sekdamas ją akim, ir toksai užėjo noras paimti ją už rankos ir dėkavoti, patsai nežinau, už ką, – jai malonų žodį pratarti. Int ją žiūrėdamas, nežinau, kodėl atsiminiau jos žilą ožkelę, kurią jinai visados su savim, kaip mažą vaiką, vedžiojos ir iš rankos penėjo, jos prastą ir mažą trobelę ir tuos tris šimtus rublių – visą jos turtą, – kuriuos jinai paskolino vienam klierikui, e tasai iš seminarijos pabėgęs ir paskum didžiu ponu palikęs užmiršo ir pinigus ataduoti, ir ją pačią. Atėjo galvon ir tie žodžiai, kuriuos nuo jos išgirdau, kai apie tuos pinigus paklausiau: “Tai, visas akis išraudojau, tų savo pinigėlių gailėdama; bet ką padarysi?.. Tegul jam Dievas padeda...”

Ir taip malonu buvo žinoti, kad Lietuvoj yra tokių gerų moterų, kurios ne tiktai numirėliui svetimos žemelės sieksnio nepavydi, bet tikrai myli artimą, kas jisai nei nebūtų...

Dirstelėjęs šalin, pamačiau vieškeliu iš dvaro pareinančią moterų krūvelę. Iš visa ko buvo matyti, kad jų užmanymas nepasisekė: visos ėjo tyliai, išsisklaisčiusios. Tuo tarpu iš skersgatvio išlindo kumelaitė, aplūžusios/ vežėčios/ įkinkyta, ir pasisukė int kapus; paskum keletas vyrų ir moterų sekė... Tai numirėlį vežė. Jį išvydusios, pareinančios iš dvaro moterys, kaip pabaidytos kurapkos, vienu akies mirksniu išsislapstė...

Atsistojau šaly kelio – žiūrėjau ir laukiau. Pro mane pravežė baltą, iš lentų sukaltą grabą. Rudine apsvilkęs žmogelis be perstogės tampė vadeles, nuksėjo ant kumelaitės ir neramiai dairės atgal, tartum bijojo, kad kas nepamatytų ar nesivytų. Kiti ėjo nuleidę galvas, bijodami į vienas kitą pažiūrėti, tartum slėpė savo veidus. Bet visi skubėsi, skubėsi... Kumelaitė, ir toj iš visos galios traukė vežimėlį ir neramiai prunkštė. Regėjos, visiems tasai darbas buvo nemalonus, visi greičiau norėjo tą priedermę pabaigti. Tik viena moteriškė ėjo sunkiai, grabo nusitvėrusi, sopulio perverta: nebeverkė, tik tyliai dejavo... Nei giesmės, nei maldų nesgirdėjo... Vežimėlis pasisukė už kapų pakalnėn ir išnyko...

Stovėjau apsiblausęs, svetimos nelaimės prislėgtas. Jaučiau, kad mano krūtinėj šalta, neapsakomai šalta... Tik staiga toksai skaudus ir gailestingas balsas pervėrė orą, kad, kaip peilis, man širdin įsmego. Tai buvo moteriškės balsas...

Išlindus iš ažu kapų, ėjo jinai nieko priešais save nematydama ir vaitojo:

– Tai neprieteliai, kur nukišė mano Jurgiuką!.. Oi, oi, oi, oi! Dievulėli, Dievuuli!..

– Tai turbūt numirėlio pati? – paklausiau einančio žmogaus.

– Ne, tai jo motyna... Pati namie: jinai vakar gimdė...

– Oi, oi, oi, oi! Dievulėli, Dievuli!..

Tokio nelaimingo balso niekad dar savo gyvenime nebuvau girdėjęs. Ėmė noras bėgti jos prašytų, kad nebevaitotų, – nustotų ir save, ir kitus kankinti. E balsas vis plaukė ir plaukė oru...

– Oi, oi, oi, Dievulėli, Dievuli!..

Nebeišturdamas intlėkiau savo kamarėlin ir, parvirtęs lovon, ausis sau užsikimšau. Bet dar ilgai ilgai man ausyse skambėjo neapsakomai skurdūs moteriškės vaitojimai...

Toj valandoj jaučiau, kad šioj ašarų pakalnėj yra žmonių, už mane daug daug nelaimingesnių.

1906

Liūdna pasaka

Baltasai šešėlis

Prakalbos vietoje

O, jaunosios dienos mano! Kaip melsvam ore gervės, nykstat jūs tiktai ką pasirodžiusios... Žiūriu int jus pralėkusias, kaip int sapną gražų, ir matau tik, kad jau artinas ruduo gyvenimo mano.

O, Ramūta! Kodėl nepažinau tavęs, dar mažutis, nekaltas būdamas? Tada tokios gražios, laimingos buvo dienos. Būtume už rankų susitvėrę Šventosios pakrančiais vaikščioję, lakštingalos giesmių klausę. Būčiau

tave po miškus ir krūmus išvedžiojęs, paukščių lizdus parodęs, išsirpusių uogų parinkęs. Bet tu buvai toli nuo manęs, toli, ir aš net nežinojau, kad tu gyveni pasaulyje...

Taip, nežinojau... Bet jaučiau... Nuo pat mažų dienų tavo paveikslas mano širdyje gyveno. E kai, mokiniu būdamas, traukiniu gimnazijon važiuodavau ir pro langą tavo tėvynės mirguojančius klonius ir laukus ir gimtąjį sodžių išvysdavau, mano krūtinėje netikėtai sujudėdavo naujas, geras jautimas: kaip paukštis pro šalį pralėkdavau, bet ilgai dar int išsitiesusį paveikslą žiūrėdavau, kolei jis visai iš akių neišnykdavo... Ir kažin ko gaila man būdavo... Ką tu tada, mano mažutėle, veikei? Gal ant kelių mamytės sėdėdama, gražių jos pasakų ir dainų klauseis? Gal sodne po senąja grūšia sėdėjai, vainikėlį pindama? E gal lakstei po žydinčius laukus ir pievas ir, išvydusi, kaip pro šalį pralėkė šniokšdamas ir dudendamas traukinys, žiūrėjai int jį išsigandusiom ir nustebusiom akelėm, su drebančia širdele: nežinojai, kad tenai pravažiavo tasai, kuriam paskum tu būsi artimiausia...

Taip, artimiausia... Tau tik vienai nebijau savo širdies atadaryti, jos skausmų ir apsvylimų parodyti. Tu tik mane supranti; moki mano klaidas ir silpnumą atleisti...

1906. XI. 29

Liūdna pasaka

I

Namas, kuriame tik ką atvažiavęs apsigyvenau, stovėjo pačiam miške. Gražus vasarinis namas. Aplink jį kvėpiančios pušys ir eglės atakaitoj snaudė, už kelių žingsnių vėsi upė plaukė... Čia, sveikatos ieškodamas, pažadėjau visą vasarą išbūti...

Antrą dieną išėjau oran, kur jau laukė manęs pastatyta po pušimis gulimoja kėdė, ir, sunkiai alsuodamas, atsigulčiau... Privargau... tik kvapą begalėjau atgauti... Bet tuoj... palaukėk!.. Jau lengviau... jau visai lengva kvėpuoti... O, kaip gera!.. Nežinau, ar gali kas taip jausti pušyno kvapą, kaip džiovininkas. Gal tik vienas artojus, po sunkaus kasdieninio darbo patalan guldamas, tokį pat jausmą turi... Nors buvau išsinešęs knygą ir ketinau jau skaityti, bet pamečiau ją ant žemės, išsitempiau visas ir, kaip mažas vaikas, lepinaus, tuo kvapu alsuodamas. Ėmė noras suimti gniaužtan visą tą pakvipusį orą ir, pravėrus savo krūtinę, vienu rėžtu sugrūsti jį plaučiuosna: pasotinti juos, alkanus, to oro ištroškusius. Bet buvau toksai silpnas, tos galios neturėjau... Gulėjau aukštelninkas ir gėriau tą kvapą, gėriau. Akimis klajojau po medžių viršūnes: žiūrėjau, kaip "pušin iš pušies voverytė liuoksi", klausiaus, kaip tarp šakelių nematomi paukščiai čerža ir įvairiais balseliais gieda. Ir taip ramu, taip gera rados. Nors negalėjau savo kojomis naudoties, negalėjau po kalnelius laiptoti, po klonius lakstyti, negalėjau šūkauti ir dainuoti, kaip tat tik moka žmogus, miškan intėjęs: tečiau buvau dėkingas Sutvertojui ir už tat, kad dar turėjau sveikas akis ir gerą ausį. Juk tūlas ir to tiek neturėjo...

Iš vasarinių namų susirinko netoli manęs gražiai apsitaisë vyrai ir moterys, jaunuomenė ir vaikai, – visi linksmi ir laimingi. Vieni ėmė žaisti, kiti apsėdo dailų dirvonėlį, tretį išsisklaidė po mišką – juokaudami ir dainuodami. Visi šitie miesto gyventojai, dėl pailsio ir įvairumų tame miške susirinkusieji, buvo kaip iš pasakos išėję: gražios, šviesiais rūbais pasipuošusios moterys mirgėjo tarp medžių kaip sužydę žolynai daržely. Int jas žiūrint, regėjos, kad nėra pasauly vargų ir ašarų, nelaimės ir bado, e jeigu ir yra, tai ne čia, bet ten, toli už miško, iš kur aidas neateina. Int jas žiūrėdamas, norėjau nors ant valandėlės užmiršti ir savo ligą, ir tą, kas už miško dėjos; norėjau tikėti, kad čia niekur mažiausio nelaimės šašelio neišvysiu...

Tik staiga kažin koks ypatingas, niekados dar negirdėtas balsas man ausyse sudejavo. Sudejavo kaip senatvės skundas, nelaimių atbalsis. Taip dejuoti galėjo tik žmogus senas, labai senas, ir labai nelaimingas. Tam garsui nėra raidžių: jo negalima žodžiu išreikšti, – galima tik jausti... atsigrėžiau nustebęs: žiūrėjau ir laukiau... Iš ažu namo kertės išlindo sena aukšta moteriškė. Ėjo jinai tiesiai int mane, lazdele pasirimsčiuodama ir dejuodama. Ją pamatęs, greitai nususukau. Bet pajutau, kad jinai jau prie manęs: stovi, tiesiai int mane savo baises akis intbedusi. Neišturėjau: sudrebėjau ir atsigrėžiau. Pamačiau tas jos akis. Ne, tai ne akys. Tai buvo du taškai, klaikūs, be gyvybės. Tokį įspūdį, kaip tos jos akys, gali ant žmogaus padaryti tik užgesusios žvaigždės, iš artie matomos. Taip, tai buvo užgesusios žvaigždės. Tik tos žvaigždės dar matė: jos tiesiai int mane žiūrėjo...

– Ko tamsta nori? – dusliu balsu paklausiau, visas krūptelėjęs.

Nieko neatsakė: ar negirdėjo, ar gal nesuprato. Tik, intbedusi savo klaikias akis, žiūrėjo int mane.

Nežinojau, kas daryti: buvo ir nesmagu, ir gėda. Krepšio su savim neturėjo: nežinojau, ar jinai ubagė. Suradau kišenėj du skatiku ir atsikėlęs įspraudžiau jai rankon. Nejuto... Du skatikai nulėkė iš rankos žemėn, e jinai, nē karto nemirktelėjus, žiūrėjo int mane. Krūtinėj pajutau šaltą sopulį. Neturėjau kur dėtis...

Tik staiga moteriškė atsigrėžė visai kiton pusėn ir išvydo ant dirvonėlio žmones. Sudejavo, e jos lūpos ėmė krutėti. Išgirdau, kaip sunkiai, tyliai prakalbėjo:
– Kiek ponų... kokie jie visi gražūs...
Staiga vėl intbedė int mane akis ir paklausė:
– Ar nežinai tamsta, kur mano Petriukas?..
Intbedus akis, pastovėjo... Paskum, tartum atsakymo nesulaukusi, nuėjo takeliu dejuodama.
Ant dirvonėlio, ją išvydę, visi nutilo. Tartum giltinė pro šalį pralėkė. Ir jie, kaip ir aš, mėgino išsibodėti nuo jos skatikais. Bet tie skatikai mažai, matyt, tai moteriškei rūpėjo. Pastovėjusi, kiek jinai pati norėjo, išnyko iš visų mūsų akių kaip klaikus “memento mori”...

Po to kuone kas diena, tuo pačiu laiku, išgirdavau jau žinomą, ypatingą ir skaudų dejavimą ir iš ažu namo kertės išvysdavau išeinančią seną seną moteriškę. Pro mane eidama, visados sustodavo ir, intbedus savo klaikias, be gyvybės akis, ilgai ilgai int mane žiūrėdavo. Kad ir klausdavau, nieko nuo jos negalėdavau patirti. Tik viena vis girdėdavau: “Kiek ponų... kokie jie visi gražūs...” Ir: “Ar nežinai tamsta, kur mano Petriukas?..” Bet kas tas jos Petriukas, nepasakydavo... ir eidavo taip pro šalį, dejuodama, lazdele pasirimsčiuodama, sunkią sunkią metų naštą nešdama. Pasirodydavo ir išnykdavo iš visų mūsų akių kaip klaikus “memento mori”... Ir taip kuone kas diena, per visą vasarą...

Pripratau int ją... Jau ramiau galėjau matyti ir tas klaikias, be gyvybės akis, ir tą nesuskaitomą skaičių raukšlių, kuriomis, kaip tinklu, buvo išraizgytas moteriškės veidas... Prisižiūrėjau: Dieve, kiek tasai senas veidas raukšlių ir raukšlelių turėjo! Ilgi ilgi gyvenimo metai rašė ant to veido sopulius ir ašaras ir vargų klaikumą – rašė rūpestingai, be gailėsčio. Likimo pirštas nepraleido nei mažiausio atsitikimo, – visa ton gyvenimo knygon įrašė. Taip, tai buvo gyvenimo knyga – atadengta, nors ir sunkiai suprantama... Per dienų dienas ton knygon žiūrėdamas, skaičiau jos įstabius žodžius ir... šį tą supratau... Tiesa, ne be žodyno: daug man geri žmonės padėjo...

Liūdna pasaka!..

II

Buvo tai 1863-čiais metais...

Viename sodžiuje gyveno neturtėlis žmogus, vardu Petras Banys, su savo moterim Juozapota. Jauni ir gražūs, abu mylėjo vienas antrą ir, susiėmę už rankų, ramiai ir drąsiai ėjo gyvenimo keliu. Tasai kelias buvo šiurkštus ir kietas, dar baudžiavos grandimis išgrinstas; tečiaus, būdami jaunos dvasios, turėjo stipras, kad ir pūslėtas, kojas ir naštos sunkumo neįjutė.

Jų pilnai laimei tik vaikų trūko... Bet kai Petras, iš lauko parėjęs ir gardžių batvinių pasrėbės, prieidavo int savo moterį ir, pusiau apkabinęs, kažin ką jai tyliai ausin pašnibždėdavo, graži Juozapota kaip ugnis visa užkaisdavo ir greitai slėpdavo ant vyro pečio savo išraudusį veidą. Abu žinojo ir tikėjo, kad bus, ir laukė... krikštyną... Nors tasai laikas buvo dar toli, tečiaus Petras jau pynė iš balanų lopšį, laimingai šypsodamas. Maloniai žiūrėjo int moterį ir matė, kaip iš po jos ilgų blakstienų mirgėjo akys kaip dvi gražios žvaigždės – laimės žvaigždės. Tas žvaigždės jisai ir užsimerkęs matydavo...

Taip ėjo sunkios ir vargingos, bet ramios dienos...

Niekur toliau savo miestelio neidami, gal būtų ir visą amžių taip ramiai ant vietos išgyvenę ir vaikų susilaukę... Bet netikėtai užupūtė naujas vėjelis – ir tų neturtėlių gyveniman naujus troškimus ir naują viltį intnešė...

Pavasarij, vieną šventadienį parėjo Petras iš bažnyčios ne toks, kaip visados. Buvo užsimastęs ir susirūpinęs, e jo akyse degė nesuprantama ypatinga ugnis.

Atsimainiusiu balsu paprašė valgyti ir visą laiką nė žodžio nepratarė. Pavalgęs ėmė kepurės ieškoties. Juozapota nustebusi sekė savo vyrą akimis ir laukė, ką pasakys. Bet tasai jau pro duris ėjo...

– Kas atsitiko? Kur eini? – bailiu balsu paklausė jo.

Taip gailingai int jį savo gražiom akim pažiūrėjo, kad Petras sugrįžo ir paėmė moterį už rankos. Pasodinęs grečium savęs ant suolo, ilgai int ją tylom žiūrėjo. Jo akyse švietė ir bailė, ir viltis, ir abejojimai.

– Nieko neatsitiko, – prakalbėjo tyliai atsidusdamas Petras, – bet...

Juozapota krūptelėjo.

– Nebijok, nieko bloga, – jau ramesniu balsu tarė jisai, – tik žinai, kokią naujieną šiandien išgirdau?!

Ir Petras ėmė savo moteriai pasakoti, ką jįsai miestely girdėjo ir matė. Kaip kunigas iš sakyklos skaitęs tokį popierį, kuriame pasakyta, kad vergai-žmonės dabar būsią lygūs ponams, jiems nebevergausią, e žemė, kurią dirbą, liksianti jų nuosavi – nebe ponų; kad tie, kurie žemės neturi arba turi labai maža, gausią nuo naujos valdžios tiek, kiek reikia (matai, esanti kokia ten nauja valdžia, geresnė, – ne rusų, bet mūsų krašto žmonių: toj nauja valdžia vergais-žmonėmis ir rūpinantis). Kunigas sakęs, kad ir rusų valdžia žadanti žmones išliuosuoti, nebespausti, jau popierį tokį senai išleidžiusi, tečiau tik taip žadanti, iš tikrųjų gi akis visiems norinti apdumti: nereikia jos klausyti, ja tikėti, bet reikia rinkties būriais ir visiems iš vieno vyti rusus iš savo krašto, nes jie tik esą mūsų neprieteliai, spaudžią ir skaudžią žmones, persekioją mūsų tikėjimą ir kalbą. Tą patį ir ant šventoriaus, ir miestely girdėjęs, – visi apie tą kalbą; matęs ir tą popierį ne pas vieną. Žmonės esą sujudę, ir nors tūlas iš to juokiasis, daugelis būtinai eisią, jeigu ne su šaudyklėmis, tai su šakėmis ir dalgėmis rusų vytų. Girdėjęs, kad jau daugelyje vietų sumušti rusai lekią iš mūsų krašto; kad ne tik gubernatoriai, pats karalius išsigandęs, nebežinąs kas daryti...

Petras, tai pasakodamas, šluostės rankove nuo kaktos gausiai tekantį prakaitą ir greitai alsavo. Jo akyse vėl užsidegė nesuprantama ypatinga ugnis.

Juozapota, visa nustebusi ir ausis ištempusi, tylėjo ir klausė savo vyro. Daug jįsai nedagirdo, dar daugiau nesuprato, bet vienas daiktas jai giliai galvon intsmego.

– Tai mum, Petriuk, iš tiesų nebereiks jau dvaran eiti? – paklausė vyro. Ir nors jos akyse dar klajojo abejojimas, tečiau tame balse suskambėjo nebeslepiamas skardus džiaugsmas.

– Nebereiks, – atsakė Petras ir, pats nejudamas, laimingai, linksmai nusišypsojo.

– Ir žemė, kurią dirbame, bus mūsų?..

– Ir dar daugiau gausma? Juk mes taip maža jos turim!

– Gausma ir daugiau...

– Dieve, kokie būsma laimingi!..

Ir Juozapota, iš džiaugsmo visa užkaitusi, laiminga ir graži, apkabino vyro kaklą...

– Ar žinai, kaip tada bus mum gera! – kalbėjo jįsai tyliai, svajodama ir int jį glausdamos, – turėsma savo žemę, niekam nebevergausma ir dirbsma tik sau, sau!.. Susilauksma vaikų... būsma nebe vieni. Ar žinai: tu intvaisysi sodnelį, ir, kai paaugs vaikai, turėsma jiems vaisių ir uogų... Vaikams bus geriau, ir mudu laimingesni būsma...

Vyras klausė tų savo moters svajojimų ir pats tais svajojimais ėmė tikėti. Jam pradėjo regėtis, kad jįsai nebe neturtėlis pono vergas, bet jau laisvas ūkininkas, turintis pakaktinai nuosavios žemės, turintis paaugusius vaikus ir ramiai sau su jais ir su savo moterim gyvenantis... Ir tokis džiaugsmas savo širdy pajuto, kad norėjo pagriebti sėdinčią Juozapotą ir kelius kartus su ja po aslą apsisukti. Bet, kažin ką atminęs, susitūrėjo...

– Reikia eiti pažiūrėtų, ką mūsų sodžiaus vyrai kalba, – tarė atsidusęs ir pasiėmęs kepurę.

– O ką, Juozaput, jeigu rusų valdžia nepasiduos? – paklausė ne tai rimtai, ne tai juokaudamas, atsigręžęs nuo durų.

Juozapota atsistojo, tartum ko išsigandusi. Bet tuoju sučiaupė lūpas ir, žybtelėjus akim, netikėtai suriko:

– Vyti tuos rusus iš mūsų krašto, vyti! Ar atameni, kaip anais metais mane kazokas užpuolė? Kad ne tu ir tėvelis, būčiau pražuvus...

Primintasai kazokas visą kraują Petruį galvon suvijo. Žvilgterėjo degančiom akim int moterį ir, sukandęs dantį, dusliu balsu tarė:

– Išvysma juos, išvysma!..

Išeidamas pro duris, stipriai suspaudė savo kumštį...

Žmonės-vergai, dar neseniai tokie ramūs ir bailūs, netikėtai sujudo, ir jeigu ne visi balsiau prabilo, tai visi ėmė svajoti ir geresnių laikų laukti. Jau kiek anksčiau buvo pralėkęs tarp jų neaiškus skardas apie išliuosavimą, apie sukilimą ir kažin kokias atamainas: tik tasai skardas pralėkė ir nutilo, įspūdžio nepadaręs. Tūlas visai jo nepastebėjo, kiti be jokios atidžios pro ausis praleido. Dabar kunigo prakalba, perskaitytasai iš sakyklos poperis ir įvairios žinios vienu metu žmones sujudino, naują viltį jų širdyse ažudegė. Tiesa, ne vienas šypsojo ir juokės, kad nieko iš to nebūsią, ir, nesijudindami iš vietos, rūpinos tik savim ir gudriai laukė. Tečiau buvo ir tokių, labiausia tarp jaunesniųjų, kurie liepsnojančia širdžia ir degančiom akim žiūrėjo int vienas kitą ir, stiprai spausdami kumščius, šnibždėjo: “Nebevergausma ponams, išvysma rusus!” – Tuo tarpu dauguma tik dūsavo, liūdnei galvas linguodama: jįsai ir nemėgino karštesniųjų suturėti.

Tų karštesniųjų tarpe buvo ir Petras Banys. Dar jaunas, žmogus jautrus ir ūmus, negalėjo int tuos atsitikimus šaltom akim žiūrėti, jį ramiai klausyti. Nors toliau savo miestelio nebuvo nuėjęs, e apie pasaulio ir

žmonių reikalus nedaug teišmanė, tečiau žodžiai *laisvė* ir *lygybė* jam buvo suprantami ir brangūs. Jautri širdis ir karšta galva daug jam tame dalyke padėjo. Ir pirma ne kartą, dvaro lauke dirbdamas, nuvargęs ir alkanas, aptemusiom akim žiūrėjo int pono rūmus, ir jo omenėje kildavo naujas šviesus gyvenimo paveikslas... Tik prieš tą paveikslą pats jisai toks buvo silpnas, neturtėlis vergas. Žinojo, kad šioj ašarų pakalnėj yra žmonės turtingi ir gražūs, laisvi ir laimingi: tik nežinojo, kad ir vergas gali aniems būti lygus, gali lygių teisių reikalauti. Bet mažiausias vėjelis galėjo jautrioj Petro širdy tokią viltį uždegti, naujus troškimus sujudinti. Tik to tyraus vėjelio dar nebuvo... Ligi šiolei jis matė gyvenimą sunkų, apniukusį; ėjo to gyvenimo keliu, baudžiatvos grandimis išgrinstu. Kad tą kelią galima žolynais išbarstyti, lengvesniu padaryti – nežinojo ir nedrįso svajoti. Aplinkui buvo neapsakomai skurdu ir šalta. Viena Juozapota tą jo gyvenimą šildė: su ja buvo ramus ir laimingas, vargų naštos nejautė. Tečiau atmindavo kartais, kad ponas kiekvieną valandą gali tą brangią moteriškę jam iš rankų išplėšti ir purvan suminti: tada vergo širdis sudrebėdavo ir užsidedavo keršto ugnimi. Bet kaip tik Juozapota dviem jautriom žvaigždėm iš po ilgų blakstienų int jį žvilgterėdavo, visa užmiršdavo...

Kunigo prakalba ir poperis buvo tat anasai laukiamas vėjelis, kursai netikėtai Petro veidan papūtė ir jo galvoj naujas mintis sukėlė. Sukėlė jas, kad nebeišnyktų, bet augtų ir plėtotų. Ir kaip tos mintys galėjo neaugti ir neplėtoties, kad kas diena plaukė naujos žinios, vis įvairesnės ir įdomesnės. Nors nuo tojo garsaus šventadienio dar ne taip daug laiko praėjo, tečiau visi, ir tolimesnieji, apie tai žinojo ir kalbėjo. Pasakojo, kad ir kitose kai kuriose bažnyčiose kunigai tą patį skaitė ir pasakoje; kad žmonės visur ginkluojąs ir einą miškuosna; kad keliose vietose jie jau sumušę ir išvaikę didelę rusų kariuomenę; kad jųromis atvešią daugybę šaudyklių ir kitų karo įnagių ir greitai visus žmones apginkluosią... Vieni tuo tikėjo, kiti ne... Bet visi susirūpino, sujudo. Buvo tai dienos karštos, neramios, ir laikas neapsakomai greitai lėkė... E čia vėl paėjo gandas, kad kažin koksai kunigas pats vedęs žmones prieš rusus, einąs kaip liūtas, kuriam didžiausia kariuomenė nieko nepadaranti, kurio kareivių kulipkos neimą... Žmonės dar labiau susidrumstė...

Petras jau senai tarės su apylinkės ir savo sodžiaus draugais, kas daryti. Daugelis sutiko, kad snausti negalima, – reikia ruošties, nors kokį įnagį nusikalti, nes gali prireikti ar patiems ginties, ar kitiems eiti padėtų: sėdėti ant vietos, sudėjus rankas, ir negražu, ir gėda, ir dar prakišti galima – žemės negauti. Ir paskum vienas kitą ėmė karštesnieji nešti int kalvį visokius geležgalius. Ausdama pamatė Juozapota vieną dieną pro langą, kaip Petras išsinešė iš klėties dalgę ir apsidairęs, tartum ko bijodamas, greitai išnyko užu kiemo vartelių. Nutylėjo, nepaklausė apie tai vyro; bet po kelių dienų, nešdama prievakary paršui ėsti, netikėtai pamatė šaly gurbų Petrą su dviem kaimynais, Antanu ir Kaziu – grečium sustojusius ir išsižergusius: visi trys turėjo rankose ilgus, geležiniais galais pagalius ir sutardami nuožmiai badė jais orą.

– Ką jūs čia dirbat? – sušuko nustebusi Juozapota.

Vyrai, ją išvydę, norėjo pasislėpti, tik nebesuspėjo. Visi trys išsitempė, traukdami užpakalin savo pagalius.

– Cit, Juozaput, nieko bloga, – atsiliepė Petras, šluostydamos nuo kaktos prakaitą, – mes tik mokiamės, kaip su rusais reikia grumties.

Tokie juokingi su tais savo durtuvais buvo ir teip linksmai int ją visi trys pažiūrėjo, kad jinai tik nusišypsojo, jais gėrėdamos. Tečiau, iš gurbo išeidama, pajuto, kad jos širdį kažin koks šaltas sopulis suspaudė. Nebuvo baili: turėjo širdį jautrią ir galvą karštą, e į patį gyvenimą gal linksmiau kaip jos Petras žiūrėjo, nes to gyvenimo pavojaus nesuprato. Bet širdis dažnai pasako tą, ko galva nesupranta. Ir jeigu Petras būtų savo moteriai visus užmanymus pasisakęs, jos mylinti širdis gal greičiau visą pavojų būtų pajutusi ir vyrą nuo klaikaus žingsnio suturėjusi. Petras tą jautė ir jau kelinta diena su tais savo užmanymais nuo Juozapotos slėpės: bijojo jos ašarų, išgąščio. Jisai nutarė būtinai eiti su kai kuriais draugais miškan ir tenai susidėti su maištininkais: patyrė, kad netoli jų esąs didelis būrys...

Tą patį vakarą, kai juos Juozapota rado šaly gurbų narsiai orą badančius, Petras susikalbėjo su draugais rytoj prieš auštant iš namų išeiti. Intėjęs trobon, nebenorėjo nei vakarienės valgyti. Kai Juozapota bailiu balsu ėmė klausinėti, kam tuos durtuvus įsitaisė, ir reikalavo, kad pasakytų visą teisybę, Petras apkabino ją drebančią ir stipriai int savo krūtinę prispaudė...

– Man kažin kodėl taip širdį sopa, tokia bailė ima, – skundės jinai, visa glausdamos.

– Nebijok, – ramino vyras, – nieko bloga nebus: rusus visur nuveikia ir veja iš mūsų krašto. Durtuvus įtaisėm tik taip sau: jeigu kartais užpultų kokie kazokai, kad turėtum kuo ginties... Visaip juk gali atsitikti...

Ir ėmė savo moteriai pasakoti, kaip tai dabar gera, kad dvaran jau nebereikia eiti, ir kaip bus gera paskum, kai nusikratys nuo rusų valdžios, įgis laisvės, gaus žemės ir susilauks vaikų. Pasakojo ir svajojo, ir pats tais svajojimais tikėjo, – tikėjo tvirtai, be abejojimų. Juozapota klausė užkaitusi ir laiminga, kaip int brangų paveikslą int vyrą žiūrėdama. Taip užsisvajoję, maloniai susiglaudę, išsėdėjo visą vasaros naktį... Atsigulė tik prieš pat auštant. Juozapota užmigo laiminga, kaip kūdikis... Tada Petras tyliai tyliai atsikėlė iš lovos, pabučiavo miegančią moterį, peržegnojo ją persiskirdamas ir nesuslāmėjęs ant pirštų galų išėjo...

Juozapota sapnavo...

Mato jinai gražų didelį sodną, pilną žydinčių medžių. Eina tuo sodnu mažu kūdikiu nešina... Dailus takelis, smėliu išbarstytas, tęsiasi, aplinkui žolės ir žolynai įvairiomis spalvomis mirga; tarp medžių šakelių paukščiai sau lizdelius kraunas. Visur teip romu ir šilta. Juozapota spaudžia int savo laimingą krūtinę kūdikį ir skubina skubina... Už sodno jos Petras aria... Jam pietus neša, jam kūdikiu pasigirti nori... Jau jinai jį iš tolo mato, sunkiai ant arklo užgulęs ir jungą jaučių iš lengvo kalneliu stumiantį... Bet netikėtai ir gražus sodnas, ir Petras su jaučiais iš jos akių nyksta. Staiga pamato jinai dangų apniukusį ir priešais baisų, gilų, kaip bedugnį, griovį. Iš apačios girdi skaudų dejavimą ir balsą, pagelbos šaukiantį. Tai Petro balsas, jo dejavimas. Juozapota išsigandus skubinas int jį, norėtų nusileisti griovinė, gelbėti vyrą. Pažiūri int kūdikį. Negyvas! Akytės užsimerkusios, lūpytės pamėlynavusios, veidelis kaip drobė. Klaikumo perimta, surinka nesavu balsu... Jos kojos paslysta, ir kartu su kūdikiu krinta bedugnėn...

Atbudo visa krūptelėjus. Juto, kaip vienu akies mirksniu jos akyse sužibėjo saulės spindulys, greitai užu debesio pasislėpdamas. Buvo jau labai vėlus rytas. Pramigo! Šoko iš lovos susigėdusi. Nusistebėjo, kad nejuto, kaip išėjo Petras. Visados jusdavo, kuone visados kartu su juo keldavos... Kodėl gi šiandien teip?.. Bet tuoju nurimo ir sapną užmiršo... Persižegnojo ir atsiklaupus ėmė poterius kalbėti. Paskum greitai pakūrė krosnį, nunešė ėsti paršui ir ėmė ruošti pusrytį. Bijojo, kad Petras, nuo darbo parėjęs, neturėtų laukti...

– Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus! – išgirdo Juozapota pažįstamą balsą.

– Ant amžių...

Vidun intėjo kampininkė Urbonienė ir su atidžia apsidairė po trobą.

– E kodėl gi tamsta šiandien teip vėlai su pusryčiais? – paklausė, matydama Juozapotą dar raguolius kepančią, – kiti jau senai pavalgė ir pogulio sugulė!

– Pramigau, – atsakė ši, – ir teip jau skubinuos!.. Gerai, kad da Petras ilgai nepareina, – būčiau nebesuspėjęs...

– Gali nebesiskubinti: nebepareis! – tarė Urbonienė ir ne tai su pasijuokimu, ne tai su džiaugsmu pažiūrėjo int Petrienę.

– E kodėl gi? – nusistebėjo Juozapota.

– Tai galgi nežinai?!

– Ne, nieko nežinau!..

Juozapota pametė kepti raguolius ir atsisukus užkaitusiom akim žiūrėjo int Urbonienę. Nekentė tos bobos už liežuvį ir suvedžiojimus. Bet dabar jos širdį kaip ir replėmis kas suspaudė.

– Ne, aš nieko nežinau, – atkartojė jinai, – ką tamsta nori man pasakyti?

Urbonienė piktom akim žvilgterėjo int Petrienę. Valandėlę tylėjo. Jai tartum saldu buvo turėti svetimą paslaptį, lepinties jaja ir kankinti jauną moteriškę. Tik neilgai galėjo iškentėti nepasakius...

– Nagi tavo Petras su Damulio Kaziu ir Antanu miškan išrūko... int maištininkus! Mačiau, kaip su durtuvais visi trys auštant pakluonėmis ėjo... Visi žino!..

– Meluoji! – norėjo surikti Juozapota.

Tečiaus ataminė savo Petro kalbas ir susirūpinimą, ataminė, ką pati vakar šaly gurbų matė, – ir intikėjo... Sunki našta užgulė jos krūtinę... Netikėtai pajuto norą kam nors savo širdį atadaryti, savo mintis papasakoti, Petrą išteisinti; bet, pažiūrėjus int piktas Urbonienės akis, tik sučiaupė lūpas ir nususukė. Žinojo, kad toji moteriškė tik pasidžiaugs iš jos nelaimės, išjuoks jos viltis...

Kaip tik Urbonienė išėjo, Juozapota užsimetė ant galvos skarą ir nubėgo int Damulį. Tenai niekas ir pogulio negulė: visi buvo troboj susirinkę. Senis tėvas ant suolo susirūpinęs sėdėjo, motyna gale lovos verkė. Dukterys kniukčiojo... Juozapota pagarbino Dievą ir bailiai užukrosny atsisėdo. Visi tylėjo. Int juos žiūrint ir ją graudulys paėmė. Gerklę staiga tartum kas kamuoliu užukišė; ant blakstienų ašaros sublizgėjo. Pati nepajuto, kaip ėmė balsu raudoti.

– Tai ir tavasai išėjo? – išmetinėjimo balsu tarė Damulienė. – Gal jisai mūsiškius ir prikalbėjo...

– Tylėk, motyn!.. netauškek niekų, – subarė Damulis pačią, – jaunųjų nereikia prikalbinėti, – ir patys moka kišti galvas, kur jų neprašo... Nebijok! greitai pardums namo, kai paragaus bado ar dūmų pauostys... Su jaunais dažnai teip esti...

– Pagaliaus gal nieko teip jau baisaus tame ir nėra, – tęsė jisai, nuo suolo atsikeldamas, – ne mūsų vienu – daugelis dabar miške renkas... Kaip girdėti, rusai iš visur bėga... Ką gali, žmogus, žinoti, – gal paskum, po to, visiems bus lengviau ir geriau gyventi?...

Ir senio Damulio akyse netikėtai sužibėjo jautri ugnelė. Gal dilgtelėjo jam galvoje mintis, kad jeigu ne senatvė, ir jis neišturėtų – eitų int sūnus miškan rusų muštų...

– Gink Dieve, jeigu kokia nelaimė... – dejavo motyna ašarodama.

– Dievo valia! – atsiliepė vyras atsidusdamas.

Bet ir širdį vėl rūpestis suspaudė.

– Tik žiūrėkit, niekam apie tatai nepasakokit, – prigrasė visiems. – E jeigu kas, nepažįstamas, klausinėtų, – sakykit, kad užuodarin išėjo...

Juozapota parėjo iš Damulio namo jeigu ne linksmesnė, tai daug ramesnė. Graudu buvo, labai graudu; bet jautė, kad nebe taip skaudžiai širdis krūtinėje plaka.

“Gal nieko taip jau baisaus tame ir nėra”, – ataminė Damulio žodžius.

“Juk jisai, – mąstė jinai, – žmogus senas, daug matė ir pergyveno, – negali apsirikti...”

“Gal paskum po to visiems bus lengviau ir geriau gyventi?...”

Šitie žodžiai, kaip motynos ranka, Juozapotą paglostė, jos širdį sušildė...

Persižegnojo ir atsisėdo pusryčiautų... Pirmąkart viena!.. Ant blakstienų ašaros blizgėjo... Bet valgė... Pavalgius uoliai ėmė kasdieninio darbo...

Buvo patsai viduvasaris. Pasitaikė paliūtis, ir žmonės, metę rugius pjauti, skurdo trobose, nežinodami, kas veikti: moterys, parsinešę berželių šakelių, dirbo vantas, e vyrai sukuliojos apie gurbus ir tvoras, apsnūdę, nepakakinti... Visiems rūpėjo rugiai, e čia smulkutis lietus, kaip tyčia, jau kelintą dieną purkšte purkštė...

Juozapota atsinešė iš svirnelio baltos drobės rietimą. Susieškojo žirkles, siūlų kamuolėlį su adatomis ir atsisėdo palangėj ant lovos. Karpė baltą drobę ir matavo. Rengėsi baltarūbius savo Petru siūti.

“Kur dabar jisai, vargintojėlis, po margą svietelį trankos?... gal alkanas ir apiplyšęs? Nėra kam jo paguosti, širdies nuraminti...”

Teip mąstė Juozapota, ant balto rietimo pasirėmusi.

Nuo Petro išėjimo neapsakomai jai širdį sopėjo. Toks neramumas dažnai ją krimto, kad nežinojo, kur dėtis: nakčių nemiegojo, vietos sau dieną negalėjo rasti, kaip apsiblausus vaikščiojo. Ištiesas dienas savo vyro, nors aplankyti pareinančio, laukė. Bet tiek jau laiko praėjo, e jo vis nebuvo ir jokios žinėlės apie jį neturėjo.

“Gal jau nebegyvas? gal sužeistas kur kankinas?”

Nuo tų minčių sublogo ir pajuodavo, niekados niekam linksmo veido neberodė. Atsimainė, kaip atsimaino gražus jurginas, rudenio šalnos nukąstas. Niekas jai neberūpėjo, niekuo nebetikėjo. Užmiršo ir Damulio žodžius, kuriuos dar taip nesenai pati sau viena taip mėgo kartoti, nuo kurių jos sunkios mintys blaivēs ir akys šviesiau imdavo žiūrėti... Vieno tik betroško: koku nors būdu savo vyrą pamatyti. Ir tik jo paveikslą amžinai dabar savo krūtinėj nešiojo...

Nors rankose baltą drobę turėjo, tiesų peltakį ant jos siūdama, tečiaus dvasia jos ir akys buvo toli toli – ten, kur senos pušys liūdnei užė, drąsius maištininkus nuo priešų akių savo paūksny slėpdamos. Troško tenai su jais kartu būti, savo Petrą matyti, – nuvargusį ir sublogusį, atilsio miegu po medžiu miegantį: šaly jo laiminga sėdėtų, baltą ryšelį ant kelių turėdama...

– Pasiūsiu baltarūbius ir eisiu Petro ieškotų... Valgyti jam nunešiu... Nors kartą int savo krūtinę prispausiu...

Teip svajėjo. Nejuoto ir nematė, kaip vidun intėjo sena nepažįstama ubagėlė ir, pagarbinus Dievą, atsisėdo gale suolo poteriautų.

Tik tada nustebusias akis pakėlė, kada pasimeldusi senelė sunkiai sunkiai atsiduso ir gailėstingu balsu ėmė prašyti:

– Susimylėk, gospadinėle, mėsos kąsnelį, pieno lašelį... .

– E iš kur tamsta? – paklausė Juozapota, matydama nepažįstamą.

– Iš tol, dukrele, – iš Š-nių parapijos... Pas mus dabar baisu ir vaikščioti, tai čionai bekalėdodama atsikrausčiau...

– E kodėl gi pas tamstas baisu? – paklausė Juozapota, akylai int ubagę žiūrėdama.

– O, katyt, mūsų krašte tiek dabar kazokų ir lenkų priviso, kad ir praeiti negalima. Visais keliais valkiojasi, susitikę nei vieno žmogaus ramiai nepraleidžia. Vieniems intiksi, kitiems nusidėsi: taip kad nežinai, žmogus, kokio galo ir tverties. E ir mūsų žmonių daug int tuos lenkus bėga. Tik kas iš to? Suguldys savo jaunas galvas, e vargų vargai, kaip buvo, taip ir bus.

– Senut, ar maištininkai geri žmonės? – drebančiu balsu paklausė Juozapota.

– Neblogi jie, katyt, žmonės, neblogi. Gal ir gero mums, vargdieniams, trokšta. Juk jie ir badą kenčia, ir galvas savo guldo, po miškus slapstydami. Tik nenuveiks jie tų rusų, ne; e tie paskum da labiau spaus žmones inpykę.

– E ką, jeigu nuveiks... juk tada, senut, visiems būtų geriau gyventi?!.

Ir Juozapota blizgančiom akim žvilgterėjo int ubagę, tartum nuo jos tik tikėjo išgirsti teisybę.

– Geriau tai geriau, – atsiliepė senelė, – tik nieko iš to nebus. Juk ir pirm trijų dešimčių metų teip pat buvo sukilę, nieko nepadare. E kiek tada rusai žmonių sušaudė, kiek išvežė – ir ponų, ir vargdienių, baisu atminti. Ir dabar teip bus...

Ir jinai ėmė pasakoti, kaip tada buvo. Kaip ponai sukilo, kaip prastesnius žmones kvietė eiti prieš rusus ir kaip visa tai nelaimingai pasibaigė. Pasakojo, ką jinai pati ataminė ir ką nuo kitų girdėjo, – visa, ką par savo ilgą gyvenimą buvo patyrus ir atjautus. Pasakojo, kaip pasakoja žmogus senas, kursai nieko savo gyvenime nebelaukia ir žiūri aplinkui be vilties.

Juozapota klausė senelės, ir sunkus akmuo jos širdį užugulė. Padavė jai valgyti, atanešė ir mėsos kąsnelį, norėdama nors vieną nuraminimo žodį nuo jos išgirsti. Taip troško ką nors tikro apie savo Petrą patirti. Jai regėjos, kad ubagė kalėdodama daug yra apie maištininkus girdėjus, gal juos matė... gal ir apie Petrą ką žino.

Tik nemokėjo apie tatau paklausti.

Bijojo prasitarti, ką nors nereikalinga pasakyti.

Ubagėlė tuo tarpu valgė ir iš reto pasakojo:

– ... Vilniun karalius atsiuntęs dabar naują valdoną... Kaip jisai vadinas, ar generalgubernatorius, ar kaip?!. Baisus esąs žmogus, kaip žvėris. Nei Dievo nebija. Mūsų vyskupą išbaręs ir išlojojęs. Du kunigu liepęs sušaudyti... Sušaudęs juos jisai, katyt, už tat, kad jie žmonėms bažnyčioj kokį ten raštą perskaitę... Teip vidury miesto ir sušaudęs... pačiam vidudieny, kad visi matytų... Niekas to nesitikėjęs... Sako, net patsai didysai stačiatikių arkiriejus ėjęs prašytų, kad nešaudytų, Dievo vardu grasęs, kad tokio baisaus darbo nedarytų. Tai tasai valdonas kad surikęs ant to arkiriejaus: “Aš, sako, darau, ką noriu, e Dievo nebijau; kažin, sako, kur tasai Dievas yra – aš Jo nemačiau, e tu Jį ar matei?..” Taip ir pasakęs... Baisus žmogus! Kad kalbą, tai kaip jaučiu baubias... Dabar, ką tiktai nutverias, tuoj liepiąs sušaudyti ar pakarti... Bloga, katyt, dabar gyventi, e kas toliau bus, vienas Dievas težino...

Juozapota sėdėjo išbalusi, akis išplėtusi. Jos ausyse skambėjo žodžiai: “Bėk, išgelbėk savo vyrą.”

Persižegnojo, paėmė baltą ryšelį rankon ir išėjo iš namų. Nėjo gatve vieškelin, bet pasisukė užu gurbu, per daržą laukan, kad niekas nepamatytų. Tartum bijojo, kad kas nesuturėtų jos ir nesugrąžintų atgal. Perėjo rugių ir vasarojaus lauką ir tik tada išėjo vieškelin. Sunkiai alsuodama, apsidairė aplinkui, ar kas nemato. Pastovėjo, tartum atsigaudama; paskum žvilgterėjo ton pusėn, kur netoli miškas žaliavo, ir drebančia širdžia kuone tekina ėmė bėgti. Norėjo greičiau miškan inteiti: tenai niekas jos nebepamatys, nesuturės. Ko jinai bijojo, pati gerai nesuprato: ar savų žmonių, ar kazokų, ar kažin ko kito, klaikaus ir nežinomo. Jautė tik, kad širdis smarkiai plakė krūtinėje ir kojos drebėjo. Nežinojo, kas jos miške laukė: ar nelaimė, ar širdies nuraminimas; gal pamatys Petrą ir vėl bus laiminga, kaip pirma...

Juozapota girdėjo ir nuo ubagės, ir žmones sodzių kalbant, kad šitame miške dabar slapstasi maištininkai, kad juos tikrai matę. Išgirdus tai, niekam nieko nesakydama, paėmė du sūreliu, ką sudėjus turėjo, lašinių, duonos gabalą ir keletą baltarūbių, surišė tai visa balton skarelėn ir išėjo... slapčiai nuo visų...

Ataminė senutės ubagėlės pasakojimus, ir jos ausyse vėl suskambėjo žodžiai: “Bėk, išgelbėk savo vyrą.”

Kaip jinai galės savo vyrą išgelbėti, nežinojo. Viena tik jautė, kad turi eiti, jo ieškoti...

Maloniai šlamėjo senas miškas, kai Juozapota jo pavėnin intėjo. Ėjo tyliai, klausydamos.

Nesuprantamas klaikumas ją paėmė. Viena... miške, ir nei vieno gyvo balso aplinkui. Nerėkavo kiškis, negiedojo paukščiai, kurie teip žmogų ramina. Tik užė medžiai, šakeles linguodami... Juozapota pradėjo savų žingsnių garso bijoti. Sausa šakelė lūždama kaip stirną ją baidė. Tečiaus ėjo tolyn, vyro paveikslu savo dvasią ramindama. Staiga netoli sutauškėjo kažin kas garsiai ir nutilo. Juozapota apsistojo, visa krūptelėdama... Vėl sutauškėjo... Atsiduso supratusi: tai genys medį kapojo. Tasai balsas nuramino ją, padrasino. Lyg tartum genio tauškėjimas galėjo ją nuo visų miško klaikybių išgelbėti. Ėjo dabar stipresnė, int šalis dairydamos. Tik staiga vėl išgirdo balsą, kurio iš karto ir suprasti negalėjo. Tai jau buvo nebe genio tauškėjimas: tartum šimtas kultuvų mušė int žemę – greitai, sutardami...

“Kazokai joja!” – perėjo Juozapotai per galvą.

Nepajuto, kaip atsidūrė šaly kelio ir tarp tankių alksnių pasislėpė.

– Jėzau Marija, Juozapai šventas... – šnibždėjo tyliai, glausdama int širdį drebančias rankas.

Garsas greitai ėjo artyn...

Vienu akies mirksniu sudundėjo, supliaušėjo, ir pro šalį pralėkė baisi raitųjų gauja. Tai buvo kazokai. Juozapota tik spėjo pamatyti jų ilgus durtuvus, aukštyn iškeltus... Kaip viesulas iš jos akių išnyko ir nutilo...

Atsiduso lengviau ir iš tarp alksnių išlindo. Bet vieškeliu jau nebedrįso eiti. Bijoję, kad vėl ko nesusitiktų. Dabar jai regėjos, kad visas miškas pilnas kazokų, kad iš ažu kiekvieno medžio kas nors ją tyko ir pražudyti nori. Ėjo be kelio, pati nežinodama, katran kraštan eina. Paėjęjus kiek, visai netikėtai atsidūrė ant gražaus žalio dirvonėlio. Niekados pirma nebuvo tokio mačiusi. Nustebusiom akim žvilgterėjo int šalis ir tyliai suriko iš išgąščio. Paveikslas, kurį netoli savęs pamatė, visą jos kraują širdin suvarė. Už penkių žingsnių, po medžiu, sėdėjo rusas kareivis ir gargaliuodamas gėrė iš butelio arielką. Buvo jau visai girtas ir kažin ką sau po nosim murmėjo. Šaly jo gulėjo ant žemės šikšninis krepšis ir... višta su nusukta galva. Matyt, buvo tokiam padėjime ir teip nusilesęs, kad jau nei "lenkų", nei savo vyresnybės nebebijojo.

Išgirdęs riktelėjimą, sunkiai pakėlė savo girtas akis ir tvėrės už krepšio, tartum ginklo ieškodamas. Pamatęs moterį, nustebė. Patrynė ranka blakstienas, kaip ir dar netikėdamas. Nusišypsojo...

– Padaždi, ja sičas... sičas, – murmėjo, keldamasis nuo žemės.

Juozapota, jį pamačiusi, išmetė iš išgąščio ryšelį ir pasileido bėgti.

Puolė int ją sverdinėdamas.

– Neboisia... ničevo... ja tebia pocalu...

– Čiort... – sukeikė staiga, užkliuvęs kojomis ir virsdamas.

Pasirėmė ant rankų ir apsidairė. Pamatė po kojų ryšelį. Nusišypsojo ir paėmęs išrišė. Visas nušvito.

Nutvėrė abiem rankom sūrį ir raugčiodamas ėmė valgyti. Matyt, buvo alkanas, arielkos troškinamas...

Bet Juozapota nieko to nebematė. Jinai bėgo ir bėgo neatsigręždama. Jai regėjos, kad kareivis vis dar paskum ją vejas murmėdamas. Bijoję žvilgterėti, jį pamatyti. Pati nepajuto, koku būdu atsidūrė panamėj, rugių lauke. Tik čionai atsikvėpė, ranka ažu širdies tverdamos. Teip buvo išsigandusi, kad iš karto nei savo namų, nei sodžiaus nepažino. Lyg regėjos visa ne teip, kaip paliko. Žiūrėdama int sodžių, staiga krūptelėjo: pamatė iš ažu trobų išjojantį kazoką, paskum – antrą, trečią... Visas sodžius buvo jų pilnas. Ėmė klausyties. Kažin kokie balsai, tartum verksmas ir klyksmas pasigirdo.

– Dieve!.. – sudejavo nelaimingoja, pirštus gniauždama.

Netoli stovėjo sustatytos rugių gubos. Tenai nuo kazokų pasislėpė...

Ilgai išstupėjo drebėdama. Matė, kaip kazokai išėjo iš sodžiaus ir nupleškėjo vieškeliu. Bet nedrįso išeiti. Tik sutemus išlindo iš po gubos ir, slapstydamosi, kaip vagis, intėjo sodžiun. Pas Damulį languose pamatė žiburį. Nesuprantamos bailės perimta, tyliai intėjo priemenėn ir atadarė duris...

Ant lovos gulėjo be žado senis Damulis. Galva ir veidas, visas sutinęs, teip buvo sumuštas ir sudaužytas, kad žmogaus negalima buvo bepažinti; marškiniai int mėsas prilipę. Gulėjo kaip negyvas. Tik retkarčiais ėjo iš krūtinės tylūs, skaudūs dejavimai. Motyna ir dukterys klūpojo visos ir, gailiai raudodamos, meldėsi. Grabnyčios žvakė uždegta žibėjo.

– Dieve, už ką jį teip? už ką? – suriko Juozapota, klaupdamos prie lovos...

Atėjo ruduo, liūdnas, nelaimingas. Vyto žali medžių lapai, vyto su jais kartu ir gražios vargdienių svajonės. Papūtė šiaurus žiemys vėjas ir kartu su lapais išnešiojo karščiausias žmonių viltis, – išnešiojo ir laisvės priešų kojomis purvynėn sumynė. Išnyko paskutinis laimės šašelis, išsisklaidė kaip dūmas po orą. Ant viso krašto klaiki šmėkla savo sparnais šviesų dangų užudengė, žmonių krūtinėn aštrius nagus giliai intleisdama. Degino sodžius, šaudė ir korė ir iš tėvynės tolimon šiaurės šalin žmones gabeno. Nepasigailėjo nei žilų senelių, nei sergančių moterų, nei nekaltų mažų kūdikių. Visas kraštas kalėjimu virto. Niekas nebebuvo tikras rytdienos, nežinojo gultų eidamas, ar beatbus laisvas iš miego. Kilo verksmas ir skaudūs dejavimai. Visi po budelio kirviu dėjo savo galvas. Tik maža saujelė maištininkų dar narsiai su prispaudėjais kovojo, laukdama galo...

Juozapota baisiai atsimainė. Tat jau nebebuvo toj graži moteris, kurios akys, kaip žvaigždės, nuvargusį vyrą neseniai dar ramino. Akys aptemo, veidas pajuodavo. Nei vilties, nei laimės nebeliko. Viena slankiojos po namus kaip šašelis, be tikslo. Niekas nebebuvo, kuo dar būtų galėjusi rūpinties. Brangiausiajį turta jai atėmė, ir nebesitikėjo jo atgauti. Žinios kaip gandas ėjo paskum viena kitą ir be galo buvo liūdnos: tą pakorė, tą išvežė... Nuo jų vietos negalėjo sau rasti. Ne tik iš sodžiaus kur išeiti bijoję, bet ir troboj viena būti. Senio Damulio jau nebebuvo... neištūrėjo: nuo žaizdų po šešių savaičių numirė. Vienos moterys liko. Su jomis Juozapota vargą vargo: visas jas nelaimė vienu ryšeliu surišė...

Vieną vakarą, kada teip visos sėdėjo, netikėtai atsidarė trobos durys ir vidun intėjo ypatinga žmogybė – apiplyšusi ir nuvargusi. Dusliu balsu pagarbino Dievą ir pripuolusi apkabino senės Damulienės kojas.

– Kaziukas!.. – suriko motyna, pažindama sūnų...

Apkabino jo galvą, int savo krūtinę prispaudė.

– Dieve, Dieve... dar gyvas!.. – raudėjo jinai, tartum abejodama.

Tai glostė sustyrusius sūnaus plaukus, tai žiūrėjo jam akysna.

– E kur Antanas? – paklausė išsigandusi.

Tylėjo. Sunku buvo tiesa pasakyti, motynos širdis perverti.

– Užmušė jį... – prašnibždėjo nusisukdamas.

Ir ėmė sakyti, kaip tat buvo. Kaip paskutinį kartą, alkani ir nuplyšę, su rusais netoli kovoje; kaip matęs brolių, ant žemės negyvą parkritusį, ir Bani, rusų suimtą... E visi trys kaip tik dabar norėję savajan sodžiun apsilankytų... Nebesulaukė...

Tik dabar, pakėlęs akis, pažino Juozapotą, kada toj, baisią naujieną išgirdusi, nusitvėrė ažu krūtinės ir iš didžio širdies sopulio skaudžiai sudejavo... Tartum vis dar netikėjo, kad teip galėjo atsitikti...

– Kur Petras? kur?.. Ką dabar su juo padarys? – vaitojo, klaikiom akim int Kazį žiūrėdama.

Papasakojo jai, kiek žinojo.

Tiek Juozapota tesuprato, kad rusai jos Petrą turbūt miestan nugabeno. Nebeklausė Kazio skundimos, kad jisai negalys nei vienos dienos namie būti, turįs iš savo krašto bėgti, jeigu nenorįs būti pakartas ar sušaudytas... Išėjo iš Damulio dejuodama...

Nors niekadoms nebuvo mieste buvusi, tečiau dar gerai prieš auštant toli ant vieškelio, miestan einančio, atsidūrė. Kelias buvo tiesus, žinomas... Trys mylios eiti. Ir nesiklausus galėjo rasti...

Apie pusryčius jau ėjo miesto gatvėmis, bailiai int šalis dairydamos. Dideli, keliais gyvenimais namai tęsėsi iš abiejų pusių be galo; plačios gatvės, tiesios kaip stalas, buvo už viena kitą gražesnės. . Bet nesistebėjo int tat Juozapota, nors kitą kartą visi šitie nematyti daiktai kaip stebuklas būtų jai pasirodę. Žiūrėjo tik int žmones, kuriuos ant kiekvieno žingsnio matė. Tartum nuo jų sau pagelbos laukė, tikėjos tiesą patirti. Jai regėjos, kad visi jie apie jos Petrą žinojo, jį išliuosuoti galėjo. Teip troško jų paklausti, paprašyti... Nedrįso... Visi jie tokie buvo ponai, galingi. Laukė, ar nepaklaus kartais jie patys, ko jinai šitan miestan atėjo ir tokia nelaiminga int visus stebis. Bet niekas int ją ir žiūrėt nežiūrėjo. Visi savo reikaluos buvo paskendę. Šitai pro šalį trys ponios praėjo, gražios kaip paveikslas. Nematė sodietės, nors tokiom gailingom akim int jas pažiūrėjo...

– Dieve, kiek ponų... kokie gražūs! – stebėjos Juozapota, stovinėdama, nežinodama, kur dėties.

– Ko čia dairais? ar ką pametei? – paklausė apdriskęs “ponas”, matyt, kiemo sargas.

Juozapota krūptelėjo, bet pamačiusi, kad int ją žiūri, apsidžiaugė ir nedrąsiai paklausė:

– Ar nežinai tamsta, kur mano Petriukas?..

– Petriukas?! ar tai tavo vyras?

– Vyras, vyras! – apsidžiaugė Juozapota.

– Gal koks maištininkas? – nusijuokė piktai kiemo sargas, – eik tenai – rasi...

Mostelėjo ranka. Juozapota norėja dar jo paklausti.

– Eik, eik! čia negalima stovėti... užginta! – suriko ant jos.

Ėjo gatve išsigandusi, galvą nuleidusi. Matė, kad ton pusėn daug žmonių skubinosi. Visi kaip ir ką pamatyt troško ir bijojo pasivėlinti. Ir jinai ėmė skubinties. . Greitai pasibaigė gatvė. Pasirodė didelis platus plecius. Juozapota pamatė ant jo daugybę žmonių, ratu sustojusių. Kareiviai su šaudyklėmis ir blizgančiais durtuvais, ponai žvaigždėtomis kepurėmis, ponios, gražiai pasipuošusios, ir... žmonių, žmonių be galo... Visi, kaip negyvi, tylėjo... Vidury aukšti šulai su permėtėmis stypsojo...

Apsistojo nustebusi, nežinodama, kas daryti. Bet matydama, kad visi in ten eina, pribėgo int žmonių minią. Kojas jai pakirto, tik kvapą galėjo atgauti...

– Kiek ponų... kokie gražūs... – šnibždėjo apsiblaususi.

Pamatė žilą, malonaus veido senelį, int ją žiūrintį, ir bailiu balsu paklausė:

– Ar nežinai tamsta, kur mano Petriukas?

Netikėtai žvilgterėjo int šulus su permėtėmis... Suriko klaikiu balsu ir apalpusi parkrito ant žemės...

Vos ne vos iš ligos atsigeivelėjo... Atsitikėjus negalėjo suprasti, kur jinai yra. Kažin kokiam kambarėly gulėjo, nepažįstamus žmones matė. Nebejauna, baltai apsitaisiusi moteriškė kažin ką, int ją prisilenkusi, maloniai kalbėjo. Nesuprato... Negalėjo surinkti minčių išsisklaidžiusių. Ataminė kaip per sapną, kad miestan ėjo, kad miesto gatvėmis klajojo... Bet kas toliau buvo, kaip dūmuose paskendo. Priežastis ir sėkmė jos smagenyse nebesirišė. Praeitie apsišaukimai rodės jai išbarstyti, kaip gražus žolyno žiedas: matė tik atskirus lapelius, nebe patį žolyną. Dabarties nesuprato... Jautė tik neapsakomą kūno silpnumą. Skaudėjo strėnas, kojos buvo sunkios, kaip akmuo, ir visa negalėjo pasijudinti...

Išplėstom, be išreiškimo, akim žiūrėjo...

Tik vieną kartą tose akyse tartum spindulys žybtelėjo. Kaip ir ką atsiminė, ir jos lūpos ėmė krutėti.

– Ar nežinai tamsta, kur mano Petriukas? – prašnibždėjo tylom.
Pamatė baltai apsitaisiusią moteriškę, maloniai int ją žiūrinčią.
– Ar nežinai tamsta, kur mano Petriukas? – atkartoj, intbedama int ją savo akis.
Norėjo pasijudinti, bet tik sudejavo iš sopulio...

Pagijo kūnas, bet ne dvasia. Protas sumišo... Savo klaikaus padėjimo nebejautė teip, kaip jį atjaučia žmogus sveikas. Kada jai pasakojo, kad jinai pagimdžiusi negyvą kūdikį ir kelis mėnesius patale išgulėjusi, – nenusiminė, nesumirksėjo akim; mažiausias nuliūdimo ar išgąščio ženklas nepalytėjo jos veido. Kada rusų valdžia, patyrusi, kas jinai tokia yra, kalėjiman ją intmetė, – neprieštaravo ir neverkė. Tik vaitojo ir inkštė kaip kankinamas gyvulys, kada ją mušė ir plakė ir visokiais būdais jos kūną dergė. . Nepažino nei Damulienės ir jos dukterų, intmestų kalėjiman; nesuprato jų klyksmo ir raudų, kai šios, visiškai su savo tėvyne atsisveikindamos, užu kalėjimo durų išnyko...

Paliuosavo ją valdžia kaipo beprotę, jai nebekenksmingą. Pamatė, kad neapsimoka jos iš tėvynės išvežti: žinojo, kad tokia bausmės nesupras, ištrėmimo klaikybių neatjaus... Gimtajan sodžiun ją liepė nuvaryti...

Ant jos žemės jau rusas sėdėjo...

Juozapota liko kampininkė ubagėlė. Svajonės apie laimingą gyvenimą su vyru, apie vaikus ir sodną išnyko kaip sapnas. Laimė, kad to nebejautė... Geri žmonės ją nuo to laiko maitino.

Kas savaitė, kokios nors mergytės vedama, ėjo jinai iš kiemo kieman per savo sodžių ir rinko krepšelin savaitinį maistą. Kartais, kada aiškesnį protą turėjo, ir pati viena pakiemiais vaikščiojo. Vaišingi kaimynai visados ją ataminė. Jeigu kas pokylį, vestuves ar krikštynas kėlė, – namų šeimininkė dėjo ryšelin ragaišio, mėsos ar varškės su sviestu ir, pašaukusi mažą dukrelę, liepė:

– Lėk, nunešk Juozapotai.

Jeigu didesnė kokia šventė ar Velykos atėjo, – vėl visos motynos siuntė savo mažus vaikus su bandele ar pora dažytų kiaušinių int Juozapotą. Moterys jai ir rūbus, ir baltarūbius davė. . Visas sodžius priprato int ją žiūrėti kaip int savą. Pamatęs kas pro langą su krepšeliu ateinančią, sakė:

– Ut, mūsų Juozapota ateina...

Teip tarp savųjų gyveno...

Dešimtys metų praėjo... Žmonės augo ir džiaugė ir pasenę mirė. Ne viena Juozapotos draugė vienametė vaikų, anūkų susilaukė ir, šį pasaulį apleidus, jau amžinu miegu šaltoj žemelėj miegojo... E jinai vis dar tebegyveno. Liko terp jaunųjų viena kaip terp žalio miško sausas stuobris. Naujosios kartos žmonės nebe taip, kaip jų tėvai, Juozapotą mylėjo, rečiau ją ataminė. Dažniau kentė badą, stigo kuo apsilikti. Vaikščiojo apiplyšusi, sustyrusi. Ėmė nekęsti jos tie, pas kuriuos ant kampo gyveno; mažiau jau galėjo aniems maisto nuo žmonių parnešti. Suskurus per žiemas užukrosny tupėjo. Tik vasarai atėjus, geriau kiek jautės: nors ne teip žmonėms po kojų troboj maišės, mažiau anų buvo neapkenčiama ir lojojama. Be jokios priežiūros tada po laukus vaikščiojo ir Dievas žino kuo mito. Slankės po paupį ir pušyną, kur vasariniuose namuose daug ponų gyveno. Ėjo klaiki ir nelaiminga, skarmalais savo išdžiūvusį kūną pridengusi; ėjo dejuodama, lazdele pasirimsčiuodama, sunkią sunkią metų našta vilkdama. Visiems nešė nusiminimą ir nesuprantamą širdies neramumą...

Pamačiusi dailiai apsitaisiusius ir laimingus, stebėjosi, tartum norėdama ką atsiminti, ir pamėlynavusiom lūpom šnibždėjo:

– Kiek ponų... kokie gražūs...

Arba, intbedusi savo klaikias, be gyvybės akis, klausė tūlą:

– Ar nežinai tamsta, kur mano Petriukas?..

Ar suprato pati tą savo klausimą? ar ataminė dar savo Petriuką? ar tikėjosi nors numirus, jį pamatyti?..

Vienas Dievas težino...

Zakopanė, 1907. VI. 6

Kad numirsiu, man' pakaskit

Ant Šventosios upės kranto:
Kad matytų kapas sodžių
Kūdikėlis kur užaugau;

Kad girdėtų tą dainelę,
Motynėlė ką dainavo,
Kai ant kelių mažą migdė
Ar lopšy mane lingavo.

Tu, Julyte, mano kapą
Žolynėliais apkaišysi,
Tarpu rožių ir lelijų
Man kryželį pastatysi.

Tos lelijos – tai paveikslas,
Kurį gyvas numylėjau,
Nors lakštingalos dainelių
Aš dainuoti nemokėjau.

Nieko kita aš nenoriu,
Tik lelijos kad žydėtų,
Kas pavasario rytelį
Kad lakštingala skambėtų...

Kūdikystės aidas

Kaip brangūs man tie kloniai numylėti,
Šventoja upė ir aplink miškai,
Ant kranto sodžius, stovintis aukštai,
Kur mano metai pralėkė saulėti.

Ten, mažas būdams, mėgau rioglinėti,
Žąsis ganydams, dainavau linksmi;
Buvau laimingas, nors verkiau dažnai,
Nes mėgdavau dažnai ir patingėti.

Kur dingo tos jaunystės gražios dienos,
Baltais žiedais apkaišytas vainikas,
Kurį taip greitai augdams nunešiojau?

Dabar skausmai, nelaimės lydi vienos,
Jaunų dienų jau stovi laukas plikas;
Pavargęs ir žmonėms tikėt nustojau...

1905. I. 16

Mūsų gyvenimo dilgėlės ir usnys

Nežinau, ar teisybė, bet girdėjau pasakojant, būk jūrininkai labai moka keikties. O Rusijos gilumoj, pačiuose užkampiuose, esąs toksai paprotys: šventadieniais susirenką sodžiaus žmonės krūvon, iš tarpo išėina prieš vienas kitą kokie du trys vaikinai ir pradeda vienas kitą keikti ir lojoti, įvairiausiais būdais piktažodžiaudami; sustoję aplinkui seni, moterys, jaunimas ir vaikai klausą ir juokdamies labiausiai ploją tiems, kurie ypatingai piktažodžiavimais įsižymi.

Žinoma, labai liūdna, jeigu taip iš tiesų yra. Bet paimkime dabar tokį atsitikimą: atsiranda jaunas rašytojas, gal būt, net su dovana ir gerais [jausmais] ir norais, išgirsta minėtus keiksmus ir koliojimus tarp žmonių ir pradeda manyti: juk tat žmonių gyvenimo blogi apsireiškimai, tat mūsų visūmenės dilgėlės ir usnys, –

reikia jas išrauti ir sunaikinti. Ir jaunas Parnaso tarnas, neturėdamas tikro apie dailiąją literatūrą supratimo, surašo keiksmus ir siunčia kokiam nors laikraščiui. Keiksmi, vieni tik pliki keiksmi, pasirodo spaudoj. Skaitytojai juos skaito, žinoma, pasipiktina, ir kai kurie viešai spaudoj prieš tokiuos literatūros apsireiškimus protestuoja arba juos niekina.

Lig šiolei nemaniau, kad kokioj nors literatūroj (nors ir pačioj naujojoj svetimų tautų literatūroj) galėtų atsirasti žmogus, kuris rimtai gintų keiksmų autorių, o užpultų ant protestuojančių prieš tuos keiksmus. O vienok mūsų literatūroj tat atsitiko. “Keiksmų” autoriaus apgynėju pas mus apsigarsino p. J. Bekampis – žmogus, gerai valdąs plunksną (tat iš jo straipsnio matyti) ir – kaip iš jo patarimų kitiems galima manyti – arti ir giliai pažįstąs naująją svetimų tautų literatūrą ir jos kritiką¹. Ir nuostabiausia tas, kad jis “keiksmų” autorių gina dailiosios literatūros ir milijono, t. y. visūmenės, vardu; gindamas jis tariasi saugąs literatūrą nuo pedantų blogos įtekmės ir varžymo, tarnaująs visūmenės labui. Jis pakelia klausimą, kad literatūroj turi apsireikšti visos blogos visūmenės gyvenimo pusės, – klausimas-reikalavimas toks svarbus, kad norėčiau keletą žodžių pratarti.

Gal būt, žmonės, kurie parašė vaizdelį “Dėl vaikų” ir pasaką “Musė ir utėlė”, labai geri žmonės; gal būt, jie “moka į gyvenimą pažiūrėti ir moka tam tikrus tojo gyvenimo apsireiškimus pastebėti” (Bekampio žodžiai); gal būt, jie turi ir prigimtą dovaną, ir gerus jausmus, ir, gal būt, kada nors jie taps gerais rašytojais (ko jiems iš visos širdies trokštu). Bet reikia prisipažinti, kad šiuo kartu jiems nepasisėkė. Vienas parašė tiktai plikus keiksmus, kitas tiktai tuščius šleikščius niekus. Ką gal gero gauti skaitytojas iš to vaizdelio “Dėl vaikų”? Ar tas vaizdelis jam gerus jausmus sužadins, ar šurpu perims jo širdį? Anaipol. Jauniems, neišiplėtojusiems skaitytojams jis gali atnešti tik tokias pat pasekmes, kokias mes matom pas vaikiną, pačiame vaizdelyje pristatytą, kuris, atlėkęs pas rėkaujančias moteris, šokinėja ir džiaugias, kaip jos keikia; gal būt, jauni skaitytojai išmoks dialogus ir, atsistoję prieš vienas kitą, taipgi džiaugsis, keikdamies anų moterų žodžiais (teatras, girdi!). Nejaugi p. Bekampis tuo džiaugtų? Juk rimtas žmogus [tą vaizdelį perskaitęs], gali tik pasigailėti autoriaus. O pasaka “Musė ir utėlė” tokį šlykštų įspūdį daro, kad vietomis (dovanokit, skaitytojai) vėmti verčia. Jeigu jau tat dailioji literatūra, tada ką mes pavadinsime nedailiąja?!

Perskaitęs p. R.J. ir p. Plaktuko straipsnius², parašiau vienam savo pažįstamui, kad be reikalo taip anksti pradeda kritikuoti “Lietuvių laikraščio” “beletristus”. Bet rašiau taip visai ne dėl to, kad būčiau beletristus užjautęs. Ne. Man tik ne visai patiko, kad kartu su “beletristais” ir laikraštį patį kliudo: mano nuomone, reikėjo pirma patiems gerai susitvarkyti, o tada jau ir kitus kritikuoti. Pačiame gi proteste prieš vaizdelį “Dėl vaikų” ir pasaką “Musė ir utėlė” nieko bloga nematau. Skaitytojas turi tiesą kritikuoti rašytojus, kuriuos jis skaito. O jeigu jis mato raštuose ir blogų apsireiškimų, tada turi tiesą juos nurodyti taip, kaip jis tatai supranta. Žinoma, be lojimų (tas mūsų “kritikoje” seniau dažnai atsitikdavo). Taigi p. R.J. ir p. Plaktukas turėjo pilną tiesą savo straipsniuose parašyti – taip pat, kaip p. Bekampis turi tiesą su jų nuomone nesutikti. Tik p. Bekampis, mano nuomone, blogai padarė, kad nenurodė aiškiai, kodėl jis su jų nuomone nesutinka, kad jis mums to gerai neišaiškino. Nors žadėjo, bet man ypatiškai p. Bekampis visai neprirodė savo straipsnyje nepadorumo, betaktiškumo ir “keisto neapsakomai supratimo apie dailiąją literatūrą, kurį parodė iš dalies p. R.J., o labiausiai p. Plaktukas tam tikruose savo straipsniuose” (p. Bekampio žodžiai). Teisybė, p. Bekampis dviejose vietose sako, kad jis matęs ir “Lietuvių laikraščio”, ir vaizdelio “Dėl vaikų” blogąsias puses ne ten, kur jas mato p. Plaktukas, bet kur jis jas mato – to mums nepasako. Bet kadangi p. Bekampis nepasako, kur jis jas mato, mes negalime suprasti, ko jis pats nori. Gal būt, apsirinku, bet man rodos, kad p. Plaktukas, kuriam dailioji literatūra yra “grios raistu”, savo instinktu ir jausmais geriau atjautė ir suprato vaizdelį “Dėl vaikų”, kaip pats p. Bekampis – naujosios literatūros ir jos kritikos žinovas. Teisybė, p. Plaktukas (ir negali gi žmonės žmoniškesnių sau vardų prasimanyti!) būtų daug geriau padaręs, kad savo straipsny būtų kalbėjęs ne “tukštelėjimus”, bet rimtais žodžiais. O tačiaus jis lengva suprasti: vaizdelis “Dėl vaikų” jam nepatiko, jo gerų jausmų nesukėlė dėl to, kad to vaizdelio dailos vaizdeliu pavadinti jokiū būdu negalima, nes jokie dailos skonio ar supratimo jis savyje neapreiškia. Dar didesnę tiesą turėjo p. R.J. pasipiktinti iš pasakos “Musė ir utėlė”, kurioj šlykščiai, negražiai ir nenatūrališkai išjuoktas vargingas žmogus. Mums nėra ko iš vargų juokties, kaip tat daro pasakos autorius, mes turim tuos vargus atjausti ir rūpinties juos prašalinti.

[Ką mes pasakytume tam, kuris, matydamas kankinamą žmogų, pradėtų juokauti iš jo kančių, sakydamas: “Žiūrėk, žiūrėk, kaip juokingai mainos jo veidas, kaip jis vaipos, mataruoja ir rankom, ir kojom!” Taigi nereikėjo taip negražiai tyčioties iš žmogaus gyvenimo ir “Musės ir utėlės” autoriui.]

Jeigu jau juokies, tai juokis iš to, kas iš tiesų yra juokinga, ir taip, kad tavo skaitytojai juoktų, o ne tu pats vienas.

Ne per seniai rusiškoj literatūroj didelį triukšmą pakėlė [rašytojas] L. Andrejevas, išspausdinęs savo apsakymą “Rūke” (“V tumane”). Tuo “Rūku” daugelis pasipiktino, kaipo nedoru daiktu (be reikalo p.

¹ Žiūr. “Vilniaus Žinios” Nr. 11, 1905 m. *Aut. past.*

² Žiūr. “Vilniaus Žinios” Nr. 16, 1904 m. *Aut. past.*

Bekampis sako, kad svetimšaliai nesipiktina ir nesibiauri). O vienok, jeigu vaizdelis “Dėl vaikų” ir pasaka “Musė ir utėlė” būtų padarę tokį įspūdį, kokį daro skaitytojui “Rūke”, tai p. R.J. ir p. Plaktukas, gal būt, visai būtų neprotestavę prieš jų autorius. Ir, mano nuomone, štai dėl ko: p. L.Andrejevas rašo, teisybė, labai atvirai, bet su jausmu, su širdies skausmu; jo nupieštas paveikslas daro tokį įspūdį, kad skaitytoją šurpas paima, – jis pradeda bijoti ir užu save, ir užu savo artimą, užu savo ir už jo labą ir laimę. Mes, gal būt, būtume tik dėkingi mūsų minimiems autoriams, jeigu ir jie būtų mūsų jausmus taip sujodinę, kaip juos sujudino L.Andrejevas, bet, nelaimė, to jie nepadarė.

P. Bekampis atranda, kad p. R.J. ir p. Plaktukas nenorį matyti literatūroj blogų visūmenės apsiireiškimų. Aš, paimkime, ypatiskai visai to neatrandu; aš abejoju, kad jie ar bijotų, ar nenorėtų tų blogų visūmenės gyvenimo apsiireiškimų literatūroj matyti. Juk, pavyzdžiui, jie neprotestavo, kada “Vilniaus Žiniose” pasirodė Bol.Pruso apsakymėlis “Pastogės įnamys”³, o juk tame apsakymėly labai blogi santykiai ir nelaimingi gyvenimo apsiireiškimai aprašyti. Ir tokių apsakymėlių (ar tai originališkų, ar tai verstų) tilpo “Vilniaus Žiniose” jau keletas. Prieš juos tačiau niekas neprotestuoja. Taigi p. Bekampis visai be reikalo grūmoja, labiausiai p. Plaktukui, prisidengdamas literatūros labo ir milijono vardu. Man rodos, p.Bekampis užmiršo vieną daiktą: jis užmiršo dailos rašytojo ypatą ir pačios dailos formas. Rašytojas, kuris tik surinks iš gyvenimo vienus blogus žodžius, apsiėjimus ir santykius ir visa apskelbs spaudoj, nebus dar dailos rašytojas. Jeigu jis nori aprašyti gyvenimo blogus apsiireiškimus, jam negana tik juos matyti: jis turi juos pajauti savo ypatingais jausmais, turi pergyventi juos savo širdij, turi mokėti nupiešti iš jų ant popieriaus tokį paveikslą, kad jame matytume susikoncentravusiais spindinčiais svarbius gyvenimo ženklus (lai jie būna ir kuo blogiausiai), o ne jo niekniekius. Gyvenimo yra juk ir tokie apsiireiškimai, kurių ir “naujesnieji svetimšalių rašytojai” nedrįsta barstyti ant popieriaus. Ir tat daro dėlto, kad jiems to dailos skonis neleidžia. Pagaliau tą patį daiktą galima nupiešti ir taip, kad juo jie gražiuosis ir gėrėsis. Mano nuomone, visa kas daugiausia priguli nuo pačio rašytojo ypatos, jo jausmų, širdies, jo estetiškų supratimų. Kas turi tikrą estetišką skonį, tas šleikiščių daiktų nerašys, jis gali užgauti skaitytojo tikėjimo ar doros supratimą, bet neužgaus jo dailos skonio: skaitydamas skaitytojas nejaus, kad jam blogai ant širdies daros. Atsimenu vieną Skitalco apsakymėlį (jo atrašo neatmenu), kuriame jis tarp kita ko piešia Volgos burlokų veiksmus: bet kaip atsargiai jis tai daro. O kaip neapsakomai dailiai M.Gorkio apsakymėly: “Vienąkart rudenį” aprašinėja “negražius” daiktus. Bokačio, tas tikras savo gadynės sūnus, kaip dažnai iš mūsų doros supratimų atžvilgio savo “Dekamerone” perdeda! Ir tačiaus literatūros žinovai ne tik jam neprikaišioja silpno dailos supratimo, bet dargi jį mena pirmuoju visų laikų novelistu.

Vis dėlto, mano nuomone, geriau būtų, jeigu ne visa, ką gali keturios sienos ar pora akių matyti, pasirodytų ir literatūroj⁴. Taip verčia mane žiūrėti pačios literatūros praeitis – jos istorija. Paimsiu pavyzdį. Yra žinoma, kad pabaigoj septyniolikio šimtmečio Prancūzijos ir Anglijos visūmenės dora baisiai buvo nupuolusi, žmonės, labiausiai aukštesnieji luomai, apskritai imant, neišpasakytai pasileidę. Ta nelaimė apsiireiškė ir abiejų tautų dailiojoj literatūroj⁵; anglų tų laikų komedijos buvo tikrų tikriausiu visūmenės santykių aidu. Rašė ir vaidino tokias komedijas, kurių dabar ne tik Anglijoj (tenai dabar teatrų “cenzūra” kietesnė, kaip kur kitur), bet ir Vokietijoj, Prancūzijoj ir kitur nedrįsta vaidinti. Jeigu ir skaito jas, tai tik literatūros žinovai-istorikai: taip neapsakomai doros vadžios buvo tose komedijose paleistos. Bet tas komedijas rašė ir žmonės labai talentingi, kad ne minėtosios kliaudys, jos gal ir dabar būtų matyti ant scenos. Štai ką rašo apie Kongrevę – vieną iš tų komedijų rašytojų – Herman Hetner, gilus aštuoniolikio šimtmečio literatūros žinovas: “Jo veikalai taip neapsakomai linksmūs, intrigos taip vikriai ir išmaningai užmegztos, situacijos ir charakteriuose tiek yra aštrios minties (motyvavimas taip teisingas, o vienok dažnai taip netikėtas) dialogas taip gyvas ir spartus, kad Kongrevė iš tiesų prigulėtų prie garsingiausiųjų visų laikų komedijų rašytojų, jeigu nebūtų susitėpęs neapsakomu doros papročių nupuolimu...”

Taigi tas vienas dalykas žemina labai talentingo žmogaus garbę. Tas pavyzdys gali būti mums perspėjimu ir pamokymu... O šitai kaip Hetner charakterizuoja tų laikų moterišką Afrą Ber, įgijusią ypatingą garbę savo apsakymais, kurie buvo visų skaitomi: “Valteris Skotas Svifto gyvenimo aprašyme apsakinėja apie vieną seną aristokratę, kuri jį tikrino, kad dar jos jaunumėje tie nedori raštai buvo visur prasiplatinę net tarp mergaičių. Netikėtai žiloje senatvėje pakliuvo jai vienas iš tų apsakymų: aštuonių dešimtų metų senutė negalėjo iš gėdos perskaityti tos pačios knygos, kurią jai kada tai penkiolikos metų mergaitei be niekur nieko duodavo į rankas.”

P. R.J. savo straipsnyje visai teisingai pastebi, kad pas mus labai greitai dygsta visokie poetai – romanistai, apsakinėtojai, dramaturgai... Taip, tų rašytojų pas mus be krašto, be galo. Bet žmoniškesnių iš tų

³ Žiūr. “Vilniaus Žinios” Nr. 8 ir kiti šių m. [1905] *Aut. past.*

⁴ Kalbu apie tą dėl to, kad tokį klausimą p.Bekampis savo straipsnyje pakėlė, gailu tik, kad jis smulkiau ir arčiau savo pažiūrų tam dalyke mums neparodė; o būtų labai žinotina. *Aut. past.*

⁵ Apie tą žiūr. Hermann Hettner “Literaturgeschichte des 18-ten Jahrhunderts” – 1 ir 2 dalis. *Aut. past.*

rašytojų ir kaip mažai: su žiburiu ieškotum, ir tai kažin ar rastum nors keletą. Tačiau kur nors mūsų tautos gilumoj, be abejonės, guli užsislėpusios ir snaudžia prigimtos dovanos – talentai. Visa mūsų nelaimė tame, kad mes neapsišvietę, neišsiplėtoję. Juk tie visi mūsų poetai, apsakinėtojai ir dramaturgai ne tik nesirūpina, bet visai nenori susipažinti nors kiek su literatūros ir dailos mokslu – teorija: jie mano, kad jiems jokio mokslo ar teorijos nereikia žinoti, nes jie prigimtą dovaną turi. Tie žmonės nežino, kad visi didžiausieji poetai ir apsakinėtojai kuo puikiausiai teoriją žinojo, jos visą gyvenimą mokėsi.

Žinoma, nors teoriją ir kuo puikiausiai žinosi, neturėdamas dovanos, poetu netapsi, bet jos nežinodamas, taip pat nebūsi. Girdėjau iš savo draugo apie vieną poetę, kuri, kada tas jai priminė teorijos žinojimo reikalingumą, pasakiusi: “Tai kam tada mano įkvėpimas, jeigu dar ir teorijos turiu mokyties?” Ji, tur būt, manė, kad Adomas Mickevičius, Getė, Baironas ir kiti jau lopšy gulėdami, eiles rašė. Ji nežino, kad tie vyrai buvo puikiausiai literatūros ir dailos žinovai. Man pačiam teko pažinti vieną studentę mergaitę, kuri eiles rašė (gal būt, ir dabar dar teberašo): su pasididžiavimu pasakė, kad sodiečiai ją už eilių rašymą Lietuvos karalaite praminę. O sancta simplicitas!..⁶ Bet kas iš mūsų eilių nerašo arba nerašė?! Taigi nesijuokime iš kitų. . .

Kita mūsų nelaimė pareina iš to, kad patys skaitytojai, plati mūsų visūmenė nėra literatiškai išsiplėtusi, nemoka kritiškai pažiūrėti į rašytojų darbus. Net literatūroj dažnai atsitikdavo rasti tik arba darbų peikimus, kartais net lojojimai arba gyrimai, bet ne pati kritika. Sodžiuose jaunimas meta senobinės poezijos pilnas dainas ir griebiasi dažniausiai už naujųjų “dainuškų.” Šią vasarą važiuodamas Nemunu, mačiau būrį darbininkų, skaitančių Liepuko “Davatkų gadzinkas”. Be abejonės, Kudirkos, Maironio ir Vaičiaičio eilės tokio pasisekimo neturi ir kažin ar greitai sulauks tos garbės, kad jas garlaiviu plaukdami darbininkai skaitytų. O tuo tarpu inteligentas su nusišypsojimu padeda į šalį Liepuko “gadzinkas”, o su atjautimu skaito Kudirkos, Maironio ir Vaičiaičio eiles. Taigi pats pasisekimas ne visados gali reikšti raštų vertybę. O ta plačioji minia, tas milijonas, kurio vardu p. Bekampis apeliuoja, dar nėra taip susipratęs, taip išsiplėtojęs, kad iš tiesų galėtų visados, kaip tvirtina p. Bekampis, išsitraukti sau tam tikra pamokslą iš “tos literatūros”. Ne, tas milijonas dar nėra visai akių pratrinęs, dar jie klaidžioja tamsumoj, ir “ta literatūra” jį gali kartais ir klaidingais keliais nuvesti: ko ko, o jau dailos supratimo ir skonio ta milijonas iš “tos literatūros” gali ir neįgyti, – jo jausmų “ta literatūra” gali ir netobulinti. O juk svarbus, jeigu jau ne svarbiausias, dailiosios literatūros tikslas kaip tik čia ir yra, kad ji ne tik skaitytojaus protą jaudintų, bet žadintų ir tobulintų jo jausmus, gaivintų jo širdį, vestų jį prie dailos, prie gero.

Ir jeigu dar mes pradėsime pataikauti “tai literatūrai”, tai, ko gero, pamatysime, kaip “ta literatūra” pradeda žmones demoralizuoti. O argi čia dailiosios literatūros tikslas? Ne, geresniųjų mūsų inteligentų ne tik tiesa, bet priedermė kritikuoti blogas dailiosios literatūros apsišėškimas. Ta savo kritika jie kels dailiąją literatūrą aukštyrą ir tuo pačiu mūsų visūmenei, tam milijonui tik naudą atneš: skaitytojai, klausydamies kritikos, mokysies patys kritiškiau į visa žiūrėti.

Taip, mūsų gyvenime labai daug tų dilgėlių ir usnių. Jų pilna ir pas inteligentus, ir pas sodiečius, ir pas dailininkus. Jos auga labai visur plačiai ir varo laukan geras daržoves. Tas dilgėles ir usnis būtinai reikia išrauti, – tai visų mūsų priedermė. Bet darykite tai atsargiai, žinodami, su meile, kad, raudami dilgėles ir usnis, neišrautume ir gerų žolių arba jų neišmindžiotume: jeigu daržoves išrausime arba išmindžiosime, piktžolių dar daugiau atsiras. Taigi, poetai, apsakinėtojai, dramaturgai, jeigu norite blogus visūmenei gyvenimo apsišėškimus naikinti, darykite taip, kad naikindami nemokytumėte tos visūmenės lojojimų ir blogų papročių. Jeigu jau ir nerašysite “savo širdies krauju”, tai rašykite su meile atjausdami, ką rašot; jeigu ir nemokėsite juokties “per ašaras”, tai juokitės nors taip, kad nežemintumėt žmogaus, labiausia vargdienio žmogaus ypatos. Rašytojas, jeigu jis iš tiesų nori būti visūmenės gaivintoju, jos jausmų valdonu, jos dvasios keliarodžiu, pats turi savo jausmais ir širdžia, jeigu jau ne protu, už tą visūmenę arba plačią jos minią aukščiau stovėti. Štai ką sako apie rašytoją vienas iš žinomų naujųjų vokiečių literatūros teoretikų Karlas Borinskis⁷. . . “Dailos rašytojas (Dichter), jeigu jis tokio yra, galvoja, jis apsvarstinėja dar kartą didžią pasaulei mintį”, kaip mokslo galvočius. Tik apsvarstinėja jis ją ne abstraktiškai, ne metodiškai, ne prisilaikydamas istoriško mokslo tradicijų ryšio, bet konkrečiai, organiškai, savo ypatingu būdu. Tą jo ypatingą būdą, kurį ir savarankis galvočius įneša į mokslą (tik šis jį į mokslą įneša sistematiškai išsireikšdamas), suteikia jam [gilus] viso pasaulio vienybės ir grožybės pajautimas, tas ypatingas organas, iš kurio – kaip vienas prancūzas sako – taip pat “didžios mintys kilsta” – širdis.

Taigi jeigu norime paliktai tikrais dailos rašytojais, patys turėkime jautrias širdis ir mokėkime giliau pažiūrėti į širdį žmonių, kuriuos norime aprašyti.

⁶ O šventoji paprastybe!..

⁷ Žiūr.jo nedidelę, bet pamatingą knygelę: “Deutsche Poetik”. *Aut. past.*

Atviras laiškas dailiosios literatūros ir kalbos mylėtojams

Negaliu pasigirti, kad į tą gyvenimą labai linksmai žiūrėčiau. Teisingiau bus pasakius, kad liūdnom akim į jį žiūriu. Tačiau ir aš daug ko nuo jo laikiu. Jeigu pats daug ko ir netikiu pamatyti tai vis tikiu, kad ateityje žmonės bus daug geresni ir laimingesni, kaip dabar yra, – kad teisybė, dora ir laisvė galų gale paims viršų ir jeigu ir nesutrupins savo priešams galvų (nes tikroji teisybė, dora ir laisvė neturėtų niekam galvų trupinti), tai vis tik prašalins juos iš pirmųjų gyvenimo eilių, atims valdžią iš jų rankų arba pavers juos savo šalininkais.

Kai pirm dvejų metų, būdamas užsieniuose, perskaičiau laikraštyje trumpą žinę, kad lietuviams jau sugrąžinta spauda, man šilta ir gera rados krūtinėje. Bet negaliu pasigirti, kad būčiau tada labai apsidžiaugęs: tuojau galvon įlindo mintis, kad tosios spaudos laisvė bus labai labai siaurutė, kad nedaug kas galima bus rašyti, kad nekalti apsakymėliai bus ginami, persekiojami. Ir pasirodė, kad toji mintis buvo teisinga. Bet nuo tos valandos praėjo jau dveji metai. Dabar, ačiū Dievui, galima ne tik nekaltus apsakymėlius spausdinti, bet ir rašyti tokius daiktus, už kuriuos dar visai neseniai kalėjimuose pūdė ir Sibiran siuntė. Žinoma, teisybė ir dabar dar yra labai labai varžoma ir persekiojama, bet vis tik nors žodžio “laisvė” jau šiokią tokią turime. Ir drąsesnieji, kaip va “cicilikai”, ir visi kiti politikai taja laisve naudojasi. Ir, Dieve, jiems padėk!..

Taigi, regis, tik džiaugties reikėtų, kad gyvenimas nestovi vietoj, žengia pirmyn. Tačiau man liūdna, labai liūdna. Gal būt, mano būdas tame kaltas, nežinau. Mane kremta viena mintis. Ir toji mintis jau seniai mane kankina. “Ciciliku” ar kitu koku politiku aš būti negaliu: neturiu tam tikslui nei fizinės, nei dvasiškos galios, neįėjau “pašaukimo”. Pilnai esu persitikręs, kad iš mano politikavimo būtų tokia nauda, kokia ir iš penktojo rato vežėčiose. Tai kas gi man reikia daryti? Juk aš noriu dirbti, labai noriu...

Aš myliu dailiąją literatūrą. Apie tą literatūrą visados galvoju, ją naktimis sapnuoju. Jinai man ramumo neduoda. Joje, gal būt ir savo “pašaukimą” rasčiau. Žinau, kad tokių kaip aš ir daugiau yra. Bet tuo tarpu, kad visokie politikai į partijas susispietę, mes, dailiosios literatūros mylėtojai, esame išsiblaškę, vienas antro nepažįstame ar nenorime pažinti. Tas liūdnas dalykas man rankas ir pakerta...

Spaudą leidus, aš daug nuo lietuvių literatūros laikiu. Tikėjau, kad laikraščių ir knygų skaičius labai pasidaugins; tikėjau, kad ir dailioji literatūra mažų mažiausia vieną laikraštį turės savo. Maniau, kad ir lietuvis literatas nors pusbadžiai galės iš savo darbo gyventi. Bet mano tikėjimas mane apgavo. Knygų, tiesa, dabar daug daugiau išeina, kaip pirma, laikraščių skaičius didelesnis, tačiau dailioji literatūra trypsi ant vietos kaip supančiota. Ir, iš tiesų, jinai supančiota. Supančiojo ją politika. Dabar kiekvienas politikauja, kiekvienas nori būti penktuoju ratu vežėčiose. O naudos iš to nei vieniems nei antriems nėra. Velka svetimą jungą – patsai nežino, kam. Paklausk kokio politiko: jisai tau pasakys, kad tiktai jis teisingas, kiti visi mulkia. Ir jam sekas! Ar negerai būtų, kad ir dailiosios literatūros mylėtojai daugiau savim tikėtų, labiau save mylėtų, o nevergautų tik kitiems. Tada gal jiems ir labiau sektųsi...

Kai atsimenu V.Kudirkos straipsnius ir pasikalbėjimus “Varpe”, Povilą Višinskį su jo draugais ir jų kalbas ir troškimus, man randas taip gaila netolimos praeities, kad kartais neturiu kur dėtis. Taip mes nuo tosios praeities atsilikome...

NEBAIGTA

Kačerginė, 1906 m.